Religiozno-društveno poslanje Crkve u kulturno-povijesnom kontekstu Antiohije prema homilijama O statuama Ivana Zlatoustog

Petrović, Ivan

Doctoral thesis / Disertacija

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:222:178105

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

Repository / Repozitorij:

Repository of the Catholic Faculty of Theology
University of Zagreb

Sveučilište u Zagrebu

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

Ivan Petrović

RELIGIOZNO-DRUŠTVENO POSLANJE CRKVE U KULTURNO-POVIJESNOM KONTEKSTU ANTIOHIJE PREMA HOMILIJAMA *O STATUAMA* IVANA ZLATOUSTOG

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

Ivan Petrović

RELIGIOZNO-DRUŠTVENO POSLANJE CRKVE U KULTURNO-POVIJESNOM KONTEKSTU ANTIOHIJE PREMA HOMILIJAMA *O STATUAMA* IVANA ZLATOUSTOG

DOKTORSKI RAD

Mentor:

Prof. dr. sc. Ivan Bodrožić

Zagreb, 2018.

University of Zagreb

CATHOLIC FACULTY OF THEOLOGY

Ivan Petrović

RELIGIOUS-SOCIAL MISSION OF THE CHURCH IN THE CULTURAL-HISTORICAL CONTEXT OF ANTIOCH ACCORDING TO JOHN CHRYSOSTOM'S HOMILIES *ON THE STATUES*

DOCTORAL THESIS

Supervisor:

Prof. Ivan Bodrožić, PhD

Zagreb, 2018

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

Izjava o autorstvu doktorskoga rada

Ja, Ivan Petrović, izjavljujem da je moj doktorski rad „Religiozno-društveno poslanje Crkve u kulturno-povijesnom kontekstu Antiohije prema homilijama *O statuama* Ivana Zlatoustog“ izvorni rezultat mojeg rada te da su svi korišteni izvori, kako objavljeni tako i neobjavljeni, primjereno citirani ili parafrazirani te navedeni u popisu literature na kraju rada.

U Zagrebu 5. kolovoza 2018.

_____

Ivan Petrović

INFORMACIJE O MENTORU

Prof. dr. sc. IVAN BODROŽIĆ, redovni profesor i pročelnik Katedre povijesti kršćanske literature i kršćanskog nauka, rođen je 20. kolovoza 1968. u Svibu. Osnovnu školu je završio u Svibu (1975.-1981.) i Splitu (1981.-1983.), a srednju u Nadbiskupskoj gimnaziji u Splitu (1983.-1987.). Studij teologije završio je u na Teologiji u Splitu (1987.-1988. i 1989.-1990.) i na Ateneo Romano della Santa Croce (1990.-1994.) gdje je diplomirao teologiju u veljači 1994. godine. Poslijediplomski studij upisuje u jesen 1994. godine na Patrističkom institutu Augustinianum u Rimu gdje magistrira u veljači 1998. obranivši tezu *Predestinacija u Komentaru na Ivanovo Evanđelje svetog Augustina* (*La predestinazione nel Commento al Vangelo di san Giovanni di sant'Agostino*), te će na istom učilištu i doktorirati u lipnju 2000. obranom doktorske disertacije *Numerologija u misli svetog Augustina* (*Numerologia a in sant'Agostino*).

Predavanja započinje kao vanjski suradnik Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Splitu od jeseni 2002. te je 15. siječnja 2004. izabran za naslovnog docenta, a odlukom od 13. listopada 2005. je izabran na radno mjesto u znanstveno nastavnom zvanju docenta na Katedri povijesti kršćanske literature i kršćanskog nauka. Od 27. rujna 2007. izabran je za pročelnika katedre. Predavao je kao vanjski suradnik na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu i na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu gdje je redovni zaposlenik od 1. ožujka 2010. Izabran je u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora 16. prosinca 2009., a u redovnoga 17. listopada 2017.

SAŽETAK

Autor u ovom radu istražuje religiozno-društveno poslanje Crkve prema homilijama *O statuama* Ivana Zlatoustog. Prije početka istraživanja središnje teme objašnjava kulturno-povijesni kontekst Antiohije u kojem homilije nastaju. Povezujući konkretni društveni kontekst i homilije autor objašnjava poslanje Crkve te provodi teološku sintezu poslanja Crkve.

U tom smislu rad je podijeljen na tri cjeline. U prvoj cjelini se kroz tri poglavlja obrađuje kulturno-povijesni kontekst. Istražuje se život Ivana Zlatoustog, grad Antiohija i značajnost događaja rušenja carskih statua koje su povod nastanku homilija. Druga cjelina donosi istraživanje poslanja Crkve. Crkva u konkretnom društvu ima društveno i religiozno poslanje. U prvom poglavlju se pokazuje kako kršćanska mudrost doprinosi rješenju situacije. Drugo poglavlje obrazlaže odvajanje Crkve od drugih religijskih skupina prikazujući tako da ona može postati uzor u gradu koji će izmoliti oprost. Treća cjelina jest teološka sinteza poslanja Crkve i podijeljena je na četiri poglavlja. Prvo poglavlje prikazuje Crkvu koja skrbi za vjerodostojnost kršćanskih zajednica, drugo poglavlje prikazuje Crkvu u odnosu prema društvu i društvenim pitanjima, treće poglavlje prikazuje utjecaj kršćanske misli na društvo u kojem homilije nastaju, posljednje poglavlje donosi dvije ključne pretpostavke za ostvarivanje poslanja Crkve.

Ključne riječi: Ivan Zlatousti, homilije *O statuama*, poslanje Crkve, Antiohija, ekleziologija

STRUCTURED SUMMARY

Introduction

John Chrysostom preached *The Homilies on the Statues* during lent of 387. The name of the homilies is the main event that happened during that lent. Emperor Theodosius announced new tax for the whole Empire. Citizens of Antioch assumed that they could not pay the tax, so they started a riot. It took place on the statues and the paintings of the Emperor. After the riot on the statues, the Emperor could destroy the city. The great existential crisis started in the city. Meanwhile John Chrysostom started to preach his famous homilies.

This theme is recent for the research for three reasons. First reason is John Chrysostom who was one of the greatest patristic preachers and this research will be about one of his first homilies Second reason is that this research is the sequence of the author's licentiate thesis. Third reason is the theme of the mission of the Church which is one of the themes of fundamental theology.

The methodology of the research is to start from cultural-historical context of Antioch which includes the life of John Chrysostom, the city of Antioch and the importance of the riot of the statues. The object of the research is to present how John Chrysostom views the mission of the Church in the particular context. The research lies on analytic and descriptive methods. The context is analyzed. Descriptive method is used for the homilies. Parts in homilies which are about ecclesiology or the mission of the Church are searched and separated.

According to methodology the research is divided in three main chapters. The first chapter is about cultural-historical context, the second chapter about description of the mission of the Church and the third chapter puts this particular mission of the Church in a wider context of John Chrysostom's ecclesiology.

The Cultural-Historical Context of the Homilies *On the Statues*

Before examining the cultural-historical context, the research begins with a brief explanation of Late Antiquity. The chapter is divided into three subchapters. In the first one, analyzed is John Chrysostom, the date of his birth and his education. John Chrysostom preached the homilies when he was 38 years old. He was educated in the rhetorical school of Libanius and in the Antiochene theological school. The subchapter explains the influence these schools had on John Chrysostom's life.

The second subchapter examines late antique Antioch. Antioch was the third biggest city in the Roman Empire. It was a multicultural and tolerant city where many immigrants came. The subchapter describes the city of Antioch during the period of late antiquity, starting from Libanius' orations about the beauty of the city, the importance of the city during the wars with Persia. Special emphasis is put in the years of Theodosius' reign and on his response to economic crisis, which affected social classes, public activities and trade, the themes that John Chrysostom preached about different classes, and about the crisis which caused immigration and relocation of trade from the East to the Mediterranean. The last part of the second subchapter is about the religion in the city. Paganism was slowly abandoned, and Christianity was on the rise. The tension between the two religions grew stronger every day.

The last subchapter deals with the riot in which the statues where destroyed. It brings which persons were responsible for the event. However, interpretations of John Chrysostom and Libanius differ. The statues could have been pulled down by a theatrical claque, pagans, Christians or foreigners. The destruction of the statues is a *damnatio memoriae*, which literally means the "damnation of memory" or destroying the memory of important persons, such as emperors. That disrespectful event led to desire of emperor Theodosius to destroy the city. The judges came from Constantinople to investigate the situation. The bishop Flavian went to the emperor to beg for forgiveness while John Chrysostom stayed in the city where preached. He preached 22 homilies trying to calm down the citizens who wanted to flee.

Mission of the Church according to *The Homilies of the Statues*

The central part of the research is the description of the mission of the Church. It is separated in three wider groups which are the main themes of the three subchapters. The Church answered to the existential crisis in the city. The homilies gave the answer how to behave in this specific situation.

Then first subchapter is about Christian wisdom. Christians have specific behavior from their belief. They could use the specific Lenten period to solve the existential crisis in the city. The subchapter brings how John Chrysostom taught the Christians about fasting, bringing together different economical classes and finally how Christian could have example behavior in the city. The second subchapter is about differences between Christians, pagans and Jews. John Chrysostom separates Christians from pagans by forbidding them to visit any kind of pagan places such are theatres and hippodromes. On the other side he forbids them to

use the oath because it is something that is familiar to pagans and Jews. Christians do not need to go the theatre because the theatric claques started the riot. The oaths are useless when people trust to each other only by true speak.

Theological Synthesis of the Mission of the Church

This research needs to have a theological synthesis of the mission of the Church. The second chapter brings only descriptive method of the mission of the Church according to *The Homilies of the Statues*. Last chapter put previous chapters in the ecclesiology of the John Chrysostom. He is the undoubted famous theologian who used his knowledge to bring people to God. Ecclesiology of *The Homilies of the Statues* is a part of his theology. The research collects the elements of the mission of the Church in these homilies. It brings them together with his other works.

The chapter is divided in four subchapters. First three subchapters are about the synthesis of the mission of the Church and last subchapter brings the presumptions for this synthesis. The subchapters about the mission of the Church are separated according to the internal or external mission of the Church. John Chrysostom was attentive for credibility of the community. He wanted to move their inner spiritual life near Christ, sacraments and church life. The Church could not stay away from the society especially when there was existential crisis which he used as a pedagogical instruction. Authentic Christian behavior could deal with the crisis and get the God's forgiveness. John Chrysostom wanted to shout down the sinners who curse on the Emperor. The Christians got the moral lesson. If the Christians had obeyed to God's commands, crisis would not have started. The Christian way of thinking has important part in the life education. During the existential crisis many families were shut in the houses. The people in the city were worried about consequences. Therefore, John Chrysostom advised them to live simpler and humble life, like monks as he was. The ascesis could help Christians to stay calm.

The last subchapter concludes why the mission of the Church in these homilies is similar to other ecclesiological themes of John Chrysostom's preaching. The Church is always connected to the God's word. John Chrysostom did not say some other theology than what he could understand from the tradition, past and the Scriptures. Second is the place where he preached. He preached in the church, and the occasion is always the same. He preached during the liturgy. His homilies are always connected to the church and Christian practices. The

chapter concludes that the mission of the Church is the same and stabile. The most important is that the ecclesiology is independent from the temporary existential crisis.

Conclusion

In the end of this research it is concluded that *The Homilies of the Statues* have strong expression of the mission of the Church. The existential crisis brought it up because John Chrysostom wanted from community to behave in God's plan. John Chrysostom preached to the community about specific Christian way of living. The Christians are separated from pagans and Jews, they had their Christian wisdom. The Church and the city society are not the same. The existential crisis helped John Chrysostom to sharp the mission of the Church but still it is the same mission as in his other works.

Keywords

John Chrysostom, homilies *On the Statues*, the mission of the Church, Antioch, Ecclesiology

SADRŽAJ

UVOD ... 1
1. KULTURNO-POVIJESNI KONTEKST HOMILIJA *O STATUAMA* ... 6
1.1. Ivan Zlatousti ... 7
1.1.1. Život Ivana Zlatoustog do 387. godine ... 7
1.1.1.1. Kratka kronologija života ... 7
1.1.1.2. Roditeljska podrška u školovanju ... 9
1.1.1.3. Stanje u Rimskom Carstvu u vrijeme djetinjstva Ivana Zlatoustog ... 10
1.1.1.4. Stremljenje prema svjetovnom poslu ... 11
1.1.1.5. Rast u duhovnom pozivu kroz asketski život ... 13
1.1.1.6. Svećeničko ređenje ... 15
1.1.2. Obrazovanje ... 17
1.1.2.1. Retoričko obrazovanje u sofističkoj školi ... 17
1.1.2.2. Teološko obrazovanje u antiohijskoj školi ... 21
1.1.3. Ostavština do 387. godine ... 24
1.1.3.1. Knjiga *O svećeništvu* ... 26
1.2. Antiohija ... 27
1.2.1. Povijest Antiohije ... 28
1.2.1.1. Nastanak Antiohije prema Libanijevom Jedanaestom govoru ... 28
1.2.1.2. Izgradnja i razvoj grada do četvrtog stoljeća poslije Krista ... 30
1.2.2. Utjecaji različitih religijskih identiteta ... 33
1.2.2.1. Povezanost poganske religije i grčkog polisa ... 33
1.2.2.2. Židovski starosjedioci i njihove povlastice ... 35
1.2.2.3. Prodor i oblikovanje kršćanstva ... 37
1.2.3. Antiohija u vrijeme Ivana Zlatoustog ... 40
1.2.3.1. Libanijevi razlozi za privlačnost Antiohije ... 42
1.2.3.2. Uloga grada u carskim ratovima i krizama ... 43
1.2.3.3. Odraz ekonomske krize na dokolicu tijekom Teodozijeve vladavine ... 45
1.2.3.4. Dinamičnost društvenih klasa zbog ekonomske krize ... 46
1.2.3.5. Gradske socijalne aktivnosti i trgovački odnosi ... 48
1.2.3.6. Reakcije židovske i poganske religije na kršćansku dominaciju ... 50
1.3. Pobuna građana Antiohije – incident sa statuama 387. godine ... 54
1.3.1. Značenje rušenja statua ... 55

1.3.1.1. Uloga carskih statua u antici ... 55
1.3.1.2. Načini pobuna protiv kulta carskih statua ... 57
1.3.1.3. Povezanost ekonomskog pada u kasnoj antici i antiohijskih pobuna ... 58
1.3.1.4. Povodi rušenju carskih statua u Antiohiji 387. godine ... 60
1.3.2. Rekonstrukcija povijesnog događaja rušenja statua ... 61
1.3.2.1. Prikaz povijesnog događaja ... 61
1.3.2.2. Posljedice rušenja statua ... 63
1.3.3. Pregled homilija *O statuama* Ivana Zlatoustog ... 64
1.3.3.1. Povodi za propovijedanje homilija *O statuama* ... 65
1.3.3.2. Kronološki poredak homilija *O statuama* prema Fransu Van De Paverdu ... 66
1.3.3.3. Doprinos Andreiusa Valeviciusa građi homilija *O statuama* ... 68
2. POSLANJE CRKVE PREMA HOMILIJAMA *O STATUAMA* ... 69
2.1. Svjedočenje kršćanske mudrosti u svakodnevnom životu ... 70
2.1.1. Kršćanski stav prema hrani i piću ... 71
2.1.2. Uloga ekonomskog statusa u kršćanskom životu ... 77
2.1.3. Kršćani posreduju za grad ... 83
2.2. Razgraničenje s drugim religijskim skupinama ... 88
2.2.1. Mjesto okupljanja kao razlog odvajanja od poganske zajednice ... 89
2.2.2. Izbjegavanje grešne prakse zaklinjanja ... 93
3. TEOLOŠKA SINTEZA POSLANJA CRKVE ... 101
3.1. Skrb Ivana Zlatoustoga za vjerodostojnost kršćanskih zajednica ... 102
3.1.1. Promicanje unutarnjeg života zajednice ... 104
3.1.2. Egzistencijalna kriza kao poticaj za dosljedan kršćanski život ... 107
3.2. Crkva u odnosu prema društvu i društvenim pitanjima ... 108
3.2.1. Promicanje kršćanske zajednice u društvu ... 111
3.2.2. Kršćansko davanje moralne pouke iz incidenta rušenja statua ... 113
3.3. Utjecaj kršćanskog nauka i duha na antiohijsko društvo u vrijeme krize ... 114
3.3.1. Promicanje obiteljskog života i zajedništva ... 118
3.3.2. Kršćanski odgoj za moralni uspon društva ... 120
3.4. Dvije ključne pretpostavke za ostvarivanje religiozno-društvenog poslanja Crkve ... 122
3.4.1. Crkva i Božja riječ ... 122
3.4.2. Crkva i liturgija ... 124
ZAKLJUČAK ... 126
LITERATURA ... 130

UVOD

Ivan Zlatousti je istočni crkveni otac kojeg ubrajamo među velike grčke oce. Talentirani govornik i propovjednik nazvan je Zlatoustim zbog mnogih homilija, svetopisamskih komentara i traktata kojima je iznimnim govorničkim stilom svjedočio vjeru i kršćansku teologiju. Među sačuvanim homilijama odlikuju se one *O statuama* koje predstavljaju remekdjelo govorništva tadašnjeg vremena i rane kršćanske homiletike.

Homilije *O statuama* propovijedao je u Antiohiji za vrijeme korizme 387. godine. Povod propovijedanju homilija koje imaju neobičan naziv prvenstveno je bilo korizmeno vrijeme tijekom kojeg se dogodio jedan važan događaj u Antiohiji. Konkretan događaj u antiohijskom društvu mogao je poprimiti tragične razmjere. Naime, car Teodozije uveo je novi porez za cijelo Rimsko Carstvo. Građani Antiohije su smatrali da ga ne mogu platiti pa su se pobunili. Javno su se usprotivili uspostavi novog poreza, izazvali nemire u gradu i uništili carske statue. Napad na carske statue smatrao se napadom na cara te je s pravom isti mogao kazniti građane i Antiohiju. Kad su građani postali svjesni opasnosti, situacija se u gradu potpuno promijenila. Zavladao je očaj, strah, kriza. Ivan Zlatousti je reagirao na novonastalu situaciju propovijedajući kršćanima i poganima koji su počeli dolaziti u crkvu hvatajući se za nju kao za slamku spasa znajući da je car kršćanin. Poticao je građane Antiohije da se aktivnije uključe u rješavanje novonastale situacije.

U homilijama Ivan Zlatousti poseban naglasak stavlja na zadaću Crkve i vjernika ukazujući kako da se postave u kriznoj situaciji koja je zavladala nakon rušenja statua. Tako pokazuje da je vrlo dobro znao ne samo koje je univerzalno poslanje Crkve u odnosu prema čovječanstvu, već da zna koje je njezino poslanje u vrlo konkretnom i specifičnom kontekstu i trenutku. Ovaj rad ima stoga za cilj istražiti religiozno-društveno poslanje Crkve prema homilijama *O statuama* Ivana Zlatoustog u kulturno-povijesnom kontekstu u svjetlu spomenutoga događaja.

Smatramo da je ova tema aktualna za istraživanje zbog tri razloga. Prvi razlog jest autor koji pripada među značajnije kršćanske teologe pa svako istraživanje doprinosi boljem poznavanju njegove teologije. Osim toga o homilijama *O statuama* nema dovoljno istraživanja u svijetu, a pogotovo ne kod nas. Valja napomenuti da se ovim homilijama nije bavilo mnogo znanstvenika, a među onima koji su se bavili nisu znanstvenici s polja teologije nego klasične filologije, antičke povijesti i retorike. Istaknimo većinu autora. Na retorici homilija doktorirala je Mary Albania Burns (*St. John Chrysostom's Homilies on the Statues. A Study of Their*

Rhetorical Qualities and Form, Washington, 1930.), o kriznoj retorici homilija diplomski rad je napisao Douglas Radke (*John Chrysostom: On the Statues. A Study in Crisis Rhetoric*, Portland, 1988.), a na posljedicama rušenja statua je doktorirala Erica Cristhyane Morais Da Silva (*Igreja, conflito e poder no seculo IV d.C.: Joao Crisostomo e o Levante das Estatuas em Antiquia*, Vitoria, 2006.). Najopsežnije djelo o homilijama je napisao Frans Van De Paverd (*Saint John Chrysostom, The Homilies on the Statues. An Introduction*, Rome, 1991.). Postoji još istraživača koji su o homilijama i događaju pisali članke: Robert Browning, Dorothea French, Alberto Quiroga, Justin Stephens, Andreius Valevicius. Sužavajući rad na istraživanje poslanja Crkve nismo pronašli radove takve tematike. Jedino istraživanje o Crkvi proveo je Gus George Christofis (*The Church's Identity Established through Images According to St. John Chrysostom,* Durham, 1991.) koji je istraživao identitet Crkve prema slikama (retoričkim figurama) u cjelokupnom opusu Ivana Zlatoustog.

Drugi razlog jest što je ovo istraživanje nastavak našeg licencijatskog rada pod nazivom *Identitet Crkve prema homilijama O statuama Ivana Zlatoustog u kulturno-povijesnom kontekstu kasnoantičke Antiohije*. Određene dijelove iz licencijatskog rada, ponajviše one koji se odnose na kulturno-povijesni kontekst, iskoristili smo za doktorski rad. Ovaj rad produbljuje licencijatsku temu sužavajući identitet Crkve na konkretno poslanje u specifičnim okolnostima. U licencijatskom radu objavili smo kakav je prema Ivanu Zlatoustom identitet Crkve. Identitet Crkve se razlikuje od identiteta poganskog društva. Dok su ostali građani, pogani i vjerojatno mlaki kršćani, nakon rušenja statua, pavši u očaj i malodušje, željeli pobjeći, Ivan Zlatousti smatra da je važno prihvatiti građansku odgovornost te ostati u gradu. Kršćani ostaju u gradu jer ih njihov identitet na to potiče. Ustanovili smo važnu tezu da je Crkva zajednica koja prihvaća građansku odgovornost pa i za pogreške građana. Nju smo dokazali iznoseći identitet Crkve koji ovu tezu podržava. Sastavnice identiteta Crkve prema Ivanu Zlatoustom su solidarnost s onima koji pate, pouzdanje u Božju pedagogiju, neosuđivanje onih koji misle drugačije, biblijski nauk i poslanje svih kršćana bez obzira na crkvenu službu koju vrše.

Treći razlog za istraživanje ove tematike jest tema poslanja Crkve koja pripada među ekleziološke teme fundamentalne teologije, a ona je i danas vrlo aktualna. Spomenimo samo neke katoličke doprinose ekleziologiji počevši od dokumenata Drugog vatikanskog koncila (*Lumen Gentium*) te teologa kao što su Avery Dulles, Yves Congar, Gerhard Lohfink ili Richard McBrien koji je napisao detaljan prikaz ekleziologije (*The Church: The Evolution of Catholicism*, New York, 2008.). Ovo istraživanje može doprinijeti razvoju ekleziologije donoseći uvid u slične situacije iz kršćanske starine.

Gledano teološki, poslanju se Crkve prema Ivanu Zlatoustom može različito pristupati. Iako će se iz samih homilija nastojati istražiti tema, odlučili smo tematici pristupiti promatrajući je u kulturno-povijesnom kontekstu Antiohije u kojoj su navedene homilije propovijedane. Želimo razumjeti nastanak tog značajnog grada, ponašanja, navike i običaje njenih stanovnika, a napose samog autora homilija čiji ćemo detaljan život pokušati istražiti. Važno nam je razumjeti i ulogu carskih statua u antici jer je njihovo rušenje uzrokovalo velike probleme. Smatramo da ćemo istraživanjem kulturno-povijesnog konteksta biti objektivniji jer ćemo propitati poslanje Crkve uzimajući u obzir doprinose različitih humanističkih znanosti. Kulturno-povijesni kontekst istražit ćemo ulazeći u područje klasične filologije, antičke povijesti, arheologije i ostalih srodnih znanosti.

Prilikom pripremanja za istraživanje postavili smo mnogo pitanja na koja želimo donijeti odgovor. Kakav je život Ivana Zlatoustog? Postoji li odnos između grada i Ivana Zlatoustog? Kakva je povijest Antiohije? Koje su gradske navike, običaji, identiteti? U kakvom su položaju kršćani u Antiohiji? Zašto je rušenje statua značajan događaj za Rimsko Carstvo? Ova pitanja pomažu nam da pristupimo otkrivanju poslanja Crkve. Tako ćemo moći odgovoriti na sljedeća postavljena pitanja. Koje je poslanje Crkve u gradu? Može li Crkva utjecati na posljedice rušenja statua? Koje su praktične smjernice Crkve za postizanje pozitivnog ishoda? Utječe li poslanje Crkve na krizu u Antiohiji? Događa li se da kriza u Antiohiji utječe na poslanje Crkve? Mijenja li se poslanje Crkve ovisno o vremenskom tijeku krize? Kakvo je religiozno poslanje Crkve u konkretnom kontekstu? Kakvo je društveno poslanje Crkve u konkretnom kontekstu?

Iz navedenih istraživačkih pitanja definira se cilj našeg istraživanja: pokušati jasno i pregledno objasniti poslanje Crkve u kulturno-povijesnom kontekstu Antiohije. Proučavamo religiozno i društveno poslanje Crkve u specifičnom kontekstu. Želimo prikupiti radove, članke i ostale znanstvene doprinose koji se odnose na kulturno-povijesni kontekst Antiohije u kojem homilije nastaju. Razlog istraživanja kulturno-povijesnog konteksta jest konstruirati okolnosti u kojima su homilije propovijedane. Tada pristupamo našem glavnom cilju – istraživanju poslanja Crkve. Cilj istraživanja poslanja Crkve jest predstaviti kako konkretno Ivan Zlatousti želi prikazati ponašanje kršćana u trenucima teške krize nastale rušenjem carskih statua. Da bismo u tome uspjeli, poslužit ćemo se analitičkom i deskriptivnom metodom. Analizirat ćemo vrijeme i povode u kojem nastaju homilije. Kritički ćemo pristupiti životu Ivana Zlatoustog, običajima, povijesti i identitetu grada Antiohije i značenju događaja rušenja statua. Tako ćemo zadobiti materijal za obradu homilija. Njima ćemo prvo pristupiti deskriptivnom metodom. Posebnu pozornost valja posvetiti tekstu samih homilija, a nadasve dijelo-

vima koji upućuju na poslanje Crkve. Izabrane citate ćemo tematski grupirati i tako grupirane analizirati. Poglavlja u ovom radu koja će se baviti poslanjem Crkve naslovit ćemo prema njihovoj tematskoj grupaciji s ciljem da jasnije prikažemo što o poslanju Crkve propovijeda Ivan Zlatousti. Poglavlja su podijenjena prema društvenom i religioznom poslanju Crkve.

Prije početka ovog istraživanja donosimo određene pretpostavke koje želimo ispitati, dokazati ili opovrgnuti. Smatramo da se poslanje Crkve prema homilijama *O statuama* razlikuje od obrazaca ponašanja koji su dominantni u gradu dok traje egzistencijalna kriza. Ivan Zlatousti poslanje Crkve suprotstavlja kulturno-povijesnom kontekstu poganskog i židovskog društva. Pretpostavljamo da se Crkva odvaja od društva jer uviđa svoju moć. Ona postaje svjesna činjenice da se ne može poistovjetiti s društvom. U tom smislu će valjati tražiti i isticati elemente koji pokazuju da Ivan Zlatousti crkvenu doktrinu drži uzvišenijom od tadašnjih filozofskih i poganskih uvjerenja. S druge strane interesira nas odnos religiozno-društvenog poslanja Crkve u konkretnom kontekstu rušenja statua. Smatramo da se poslanje Crkve mijenja ovisno o društvenom kontekstu u kojem se kršćani nalaze. Također tvrdimo da će kontekst rušenja statua djelovati na propovijedanje Ivana Zlatoustog.

Kao što je razvidno iz naslova istraživanja i metodologije, rad ćemo podijeliti na tri velike cjeline. U prvoj cjelini obrađujemo kulturno-povijesni kontekst homilija. Taj kontekst dijelimo na tri poglavlja. U njima analiziramo autora Ivana Zlatoustog, grad Antiohiju i značenje događaja rušenja statua. Nakon utvrđivanja kulturno-povijesnog konteksta, upustit ćemo se u analiziranje i deskripciju poslanja Crkve. Druga cjelina teološki obrađuje poslanje Crkve. Propitat ćemo razlikuje li se poslanje Crkve od dominantnih obrazaca ponašanja u gradu na koje su utjecali poganska i židovska religija. Navest ćemo konkretne dokaze u kojima ćemo vidjeti što je specifično poslanje Crkve u teškom vremenu egzistencijalne krize koja nastaje rušenjem statua. Namjera nam je svaku tvrdnju potkrijepiti konkretnim primjerima navodeći dijelove homilija. Drugu cjelinu podijelili smo na dva poglavlja prema religioznom i društvenom poslanju. U prvom poglavlju donosimo poslanje Crkve prema kršćanskoj mudrosti koja je uzvišenija od poganske. U drugom poglavlju iznosimo smjernice Ivana Zlatoustog za razdvajanje Crkve od poganstva i židovstva. Kršćani su poslani gajiti drugačije ponašanje u vremenu egzistencijalne krize od pogana i Židova.

Istaknimo posljednju cjelinu ovog istraživanja. Posljednja cjelina bit će teološka sinteza poslanja Crkve. Iznijet ćemo ukratko na koji se način prikazuju pretpostavke koje smo iznijeli. Zaključujemo cjelinu kroz četiri poglavlja prikazujući Crkvu kao brižnu za vjerodostojnost kršćanskih zajednica, njen odnos prema društvu i društvenim pitanjima i utjecaj njene misli na konkretno društvo, a u posljednjem poglavlju donosimo ključne pretpostavke za os-

tvarivanje poslanja Crkve. Prikazujemo na koji način utječe poslanje Crkve na kontekst gradskih prilika. No, ne želimo stati samo na prilikama izrečenim u homilijama *O statuama*. Iznijet ćemo poslanje Crkve i u ostalim djelima Ivana Zlatoustog pa donijeti teološku sintezu uklapanja ekleziologije homilija *O statuama* u ostali autorov opus. Interesira nas tako je li egzistencijalna kriza događaja rušenja statua utjecala na poslanje Crkve ili je poslanje Crkve varijabla koja je stabilna, neovisna, nepromjenjiva u odnosu na konkretni događaj. Upravo po sintezi poslanja Crkve, u kojoj ćemo religiozno-društvene karakteristike poslanja Crkve u konkretnoj prilici rušenja statua usporediti s ostatkom autorovog opusom, moći ćemo odgovoriti na pitanje u kojoj je mjeri poslanje Crkve neovisno ili se mijenja ovisno o događaju rušenja statua.

Za deskripciju homilija, kao i za ostale helenističke tekstove, upotrebljavali smo engleske prijevode, jer hrvatskih nažalost nema. Korištenje engleskih prijevoda opravdavamo jer u ovom istraživanju nije smisao istraživati filološke ili sintaktičke elemente koji bi bili značajni istraživanjem izvornika. Nama su važniji duži dijelovi teksta čije se razumijevanje može dobro iščitati iz prijevoda. No, kada nismo bili sigurni u pravo značenje engleskog prijevoda, konzultirali smo grčki izvornik.

U radu smo nastojali iscrpiti što više literature koja spominje kulturno-povijesni kontekst, Ivana Zlatoustog, događaj rušenja statua ili Crkvu. Zbog preglednosti bilješki, koje se nalaze u radu, želimo se držati principa da bilješke postavimo na kraj pojedinog odlomka. Tako čitatelju i potencijalnim istraživačima želimo pokazati da smo za pisanje cijelog odlomka konzultirali literaturu potpisanu u bilješci.

1. KULTURNO-POVIJESNI KONTEKST HOMILIJA *O STATUAMA*

Homilije *O statuama* nastaju u vrijeme kasne antike. Razdobljem kasne antike naziva se povijesno razdoblje koje obuhvaća početak pada Rimskog Carstva tijekom trećeg stoljeća poslije Krista, uspon kršćanstva u četvrtom stoljeću i rana muslimanska osvajanja koja započinju u sedmom stoljeću. Događaji kasne antike vezani su uz područje tadašnjeg Mediterana u kojem su centri Rim, Aleksandrija, Antiohija i uspon Konstantinopola. Treće stoljeće može se označiti početkom kasne antike. Razdoblje nije jednostavno odrediti jer mnogo je utjecaja na njegov početak. Prvenstveno je to odnos božanske moći koji se promijenio od vremena velikog poganskog cara Marka Aurelija u drugom stoljeću do dolaska kršćanskog cara Konstantina u četvrtom stoljeću. Drugi važan događaj jest urbanizacija. Barbarski narodi koji nisu poznavali grčku-rimsku kulturu prodiru i počinju naseljavati mediteranske gradove. Postupno mijenjaju poganski identitet. S druge strane pokrštavanje naroda i čitavih gradova usponom kršćanstva mijenja religijski sastav tadašnjeg stanovništva sve do potpune dominacije i uspostavljanja kršćanske kulture. Zatim su tu ekonomske krize uzrokovane rimskom administracijom koja je na izdisaju zbog nezgrapne birokracije, ratova i elementarnih nepogoda.[1]

Ovo specifično razdoblje povijesti u kojem se događa prelazak iz poganstva na kršćanstvo potrebno je detaljnije proučiti i istražiti da bi se jasnije obrazložilo poslanje Crkve prema homilijama *O statuama*. Dok budemo istraživali Antiohiju u kojoj homilije nastaju, ne želimo se zadržati samo na periodu kasne antike. Smatramo da njen identitet i navike nastaju puno ranije pa smo je odlučili istražiti od njenog nastanka. Upoznajući identitet i navike stanovnika Antiohije, a među njima i Ivana Zlatoustog, moguće je obrazložiti elemente kršćanskog poslanja koji izrastaju iz takvog konteksta. Rad stoga započinje pojašnjavanjem kulturno-povijesnog konteksta u kojem nastaju homilije Ivana Zlatoustog.

Cjelina je podijeljena na tri velika poglavlja. Svako poglavlje obrađuje ključne elemente za poslanje Crkve. Prvo poglavlje analizira autora homilija. Istražuju se važniji datumi njegova života i obrazovanje. Drugo poglavlje prikazuje život ljudi u gradu Antiohiji. Budući da su homilije propovijedane stanovnicima Antiohije, potrebno je istražiti povijest njihova grada, religijski sastav stanovništva, važnije osobe u gradu pa sve do specifičnosti grada u kontekstu Rimskog Carstva. Posljednje poglavlje obrađuje same homilije jer je njihov naziv i povod specifičan.

[1] Usp. Peter BROWN, *The Making of Late Antiquity*, Cambridge – London, 1993., 1-26.

1.1. Ivan Zlatousti

Prvo poglavlje bez kojega je nemoguće objasniti religiozno-društveno poslanje Crkve u homilijama *O statuama* obrađuje samog autora. Započinje se iznošenjem životopisa. Istraživanje životopisa uključuje razdoblje od njegova rođenja do propovijedanja homilija *O statuama*. Navodi se što je sve utjecalo na njegov život, razvoj duhovnog poziva i konačno na svećeničko ređenje. Za vrijeme dok se njegov duhovni poziv razvijao, školovao se. Školovanje je zasebna tema koja se obrađuje u drugom poglavlju. Na kraju se u trećem poglavlju navode djela koja su sačuvana do propovijedanja homilija *O statuama* s posebnim osvrtom na djelo *O svećeništvu*.

1.1.1. Život Ivana Zlatoustog do 387. godine

Prije ikakvog istraživanja homilija *O statuama* potrebno je proučiti autorov život. Razdoblje njegovog djetinjstva i mladosti nije dovoljno poznato te se ne može naći mnogo radova koji bi se tim dijelom posvetili. Prvi problem jest datiranje godine rođenja. U prvom poglavlju obrađuje se kronologija djetinjstva i mladosti s ciljem da se dođe do što preciznije godine rođenja.

Ostala poglavlja zasebno obrađuju osobe i događaje koji su utjecali na njegov život. Prvo je objašnjen utjecaj roditelja. Citira se što je sam o njima rekao i koliko su djelovali da se usmjeri prema duhovnom pozivu. Nastavlja se opisivanjem tadašnjeg stanja u Rimskom Carstvu. Iako je kršćanstvo bilo priznato, carevi su se priklanjali različitim duhovnim strujanjima pa nije uvijek bilo povoljno biti pravovjerni kršćanin. Sljedeće poglavlje dokazuje citiranjem njegove ostavštine da je u svojoj mladosti stremio prema svjetovnom i duhovnom pozivu. Objašnjeno je zašto se nije odlučio za svjetovni posao i što je prevagnulo da se usmjeri asketskom životu. Opisan je utjecaj biskupa Melecija, majke i prijatelja Bazilija. Posljednje poglavlje posvećeno je njegovom svećeničkom ređenju. Ističe se povezanost s biskupom Melecijem i njegovim nasljednikom Flavijanom. Već godinu dana nakon ređenja propovijedao je homilije *O statuama*.

1.1.1.1. Kratka kronologija života

Oduševljenje koje nastaje čitanjem homilija Ivana Zlatoustog postaje još veće poznavanjem njegova života, a osobito vremena mladosti i obrazovanja. Ako je moguće, korisno je istražiti i ustvrditi godinu rođenja, period obrazovanja, godinu krštenja i razvoj duhovnog po-

ziva. Poznajući ih, evidentira se čovjekova dob i njegove sposobnosti koje su za nju karakteristične. Antičko vrijeme nije poznavalo točne datume pa ni godine rođenja pojedinih osoba. Tako je i točna godina rođenja varirala od autora do autora. Sa sigurnošću se drži da je rođen između 340. i 354. godine.

Među antičkim povjesničarima koji su detaljnije iznijeli život Ivana Zlatoustog ističu se Paladije (364.-430.), Sokrat Skolastik (380.-450.) i Sozomen (400.-450.). Sva trojica bili su njegovi suvremenici, a Paladije ga je osobno poznavao te napisao njegov životopis. Prema njihovim pisanjima utvrđivala se kronologija života. U dvadesetom stoljeću pokušavalo se sastaviti jasniju kronologiju na temelju pisanih povijesnih izvora. Važno je bilo ustanoviti godinu rođenja, period obrazovanja, krštenje, razvoj duhovnog poziva i primanje svetih redova. Izdvojeni događaji dio su njegove mladosti i sazrijevanja, a utjecali su na njegovu osobnost i propovijedanje. Među istraživačima ističu se Baur, Schiwietz, Moulard i Dumortier. Sintezu njihovih istraživanja donio je Carter[2].

Rani život moguće je odrediti datumima ako se započne od godine njegova ređenja pod biskupom Flavijanom 386. godine (ili pred kraj 385.). Navedenom godinom slažu se svi povjesničari te se prema njoj dolazi do ostalih datuma. Povjesničari potvrđuju da je, navodeći Paladijev izvor, zaređen za đakona 380/381. godine, a zaredio ga je tadašnji biskup Melecije prije nego što je otišao na sabor u Konstantinopol (Carigrad). Iste godine je preminuo pa ga je mogao zarediti neposredno prije odlaska na Sabor.

Prethodni važni događaji povezani su s biskupom Melecijem. Naime, biskup nije bio omiljen kod cara Valenta jer je car bio arijanac, a biskup je pripadao pravovjernoj struji. Protjeran je tri puta i u Antiohiji je boravio od 362. do 365. godine, od 367. do 371. godine. Vratio se 378. godine nakon što je preminuo arijanski car Valent. Budući da je bio u veoma dobrim odnosima s Ivanom Zlatoustim, vrijeme njegovog boravka u Antiohiji pomaže u kronologiji.

Prema vremenu Melecijevog boravka u Antiohiji, određuju se godine krštenja, lektorata i đakonata. Kršten je na Uskrs 368. godine. Njegova je obitelj bila kršćanska pa nije morao provesti nekoliko godina u katekumenatu jer je podučavan o kršćanskoj vjeri od rođenja. Proveo je samo vrijeme korizme u pripremi za krštenje te je mogao biti kršten na Uskrs 368. godine. Ostao je povezan s biskupom i služio mu u liturgiji. Nakon tri godine biskup ga je uveo u službu lektora 371. godine, prije nego što je ponovno protjeran iz Antiohije. Vrijeme do njegovog povratka proveo je kao monah. Povratkom biskupa, vratio se i on te je nakon tri godine zaređen za svećenika.

---

[2] Usp. Robert CARTER, The Chronology of Saint John Chrysostom's Early Life, u: *Traditio*, 18 (1962.) 1, 357-364.

Godine koje su prethodile krštenju proveo je u sofističkoj školi kod učitelja Libanija. Prema tadašnjoj tradiciji i poznajući izvore, retoričku su školu učenici završavali s osamnaest godina. Retoričke škole su završavale ljeti, u kolovozu, pa je pripreme za krštenje morao obaviti naredne godine. Znajući da je kršten 368. godine, retoričku školu je završio 367. godine. Služeći se tom uobičajenom računicom dolazi se rekonstrukcijom do 349. godine kada se rodio.

1.1.1.2. Roditeljska podrška u školovanju

Rođen je u kršćanskoj obitelji, od majke Antuse i oca Sekundija. Imena njegovih roditelja spominje povjesničar Sokrates. Imao je stariju sestru, ali o njenom životu nema prikupljenih podataka. Obitelj je bila u gradu prepoznata kao dobra i imućna. Njegov je otac imao latinsko ime pa se pretpostavlja da je bio Rimljanin. Ovo se potvrđuje tim više što je očeva sestra Sabiniana također latinskog imena. Sekundije je vršio odgovoran posao civilnog službenika, moguće da je služio u vojsci u civilnom sektoru i to na visokoj funkciji.[3]

Obitelj je bila kršćanska. U autobiografskom dijelu djela *O svećeništvu* piše da je njegova majka bila kršćanka i da ga je kršćanski odgojila. Antusa je rano ostala udovica pa ga je sama odgajala. Piše da je rano ostala bez muža. Sekundije je preminuo nakon njegovog rođenja. Antusa je tada imala dvadesetak godina. Mnoge tadašnje kršćanke koje su bile udovice i imale djecu, nisu se drugi puta udavale, premda crkveni zakon to nije branio. Same su ih podizale, a bilo im je lakše utoliko što su nasljeđivale mužev imetak. O njoj govori: „Dječak ispunjava njeno srce s tisuću uzbuna i mnogo brige svakog dana, da ništa ne kažemo o velikom trošku koji je primoran nastati ako je htjela podići dijete na liberalan način. 'Ništa me od tih stvari ipak nije primoralo da uđem u drugi brak ili da uvedem drugog muža u kuću tvog oca, ali ja sam se držala kako jesam usred oluje i meteža. Nisam izbjegavala udovičko ložište željeza. O ovom izvještaju, čak i kad si bio dijete i nisi naučio govoriti, dok su djeca najveće oduševljenje roditelja, nisi mi priuštio dovoljno ležernosti. Ne da bih se doduše trebala potužiti, premda sam hrabro držala svoje udovištvo, tvoje sam smanjila nasljedstvo koje znam da je bila sudbina mnogih koji su imali nesreće što su siročad. K tome držeći to čitavo netaknutim, nisam štedjela što je bilo potrebno da ti dam časnu poziciju, trošeći za ovu svrhu nešto svoje sreće i svog bračnog miraza.'“[4]

[3] Usp. Dušan JAKŠIĆ, *Život i učenje svetog Jovana Zlatousta*, Kraljevo, 2011., 18-19.
[4] Usp. Joannes CHRISOSTOMUS, *De sacerdotio*, I, 5, u: Jacques Paul MIGNE (ur.), *Patrologia cursus completus. Series Graeca*, Paris, 1857. – 1866., XLVIII, 624-625 (dalje: PG).

Majka je ostavila utisak i na njegovog sofističkog učitelja: „Dok sam bio mladić znao sam da je sofist koji me podučavao (i pretjecao sve ljude u svojoj pobožnosti bogovima) javno izražavao divljenje mojoj majci. Na svoj uobičajeni način ispitivao je one koji su sjedili do njega tko sam ja i netko je rekao da sam sin žene koja je udovica. Pitao me za godine moje majke i dužinu njenog udovištva. Kada sam mu rekao da je ona četrdeset godina od kojih je dvadeset prošlo otkako je izgubila mojeg oca, on se zadivio i izrekao glasan uzvik okrećući se prisutnima: 'Nebesa!', zaplakao je, 'Kakve se žene nalaze među kršćanima!' Tako veliko divljenje i čast uživa udovištvo ne samo među nama nego i među onima koji su izvan Crkve.“[5]

1.1.1.3. Stanje u Rimskom Carstvu u vrijeme djetinjstva Ivana Zlatoustog

U vrijeme njegova rođenja i djetinjstva Rimsko Carstvo je bilo podijeljeno na nekoliko dijelova. Prijašnji car cijelog Rimskog Carstva bio je car Konstantin I. Veliki koji je preminuo 337. godine. Imao je tri sina, Konstantina II., Konstansa I. i Konstancija II. Oni su podijelili Rimsko Carstvo na tri dijela, svakome po dio. Caru Konstanciju II. pripadao je istočni dio Carstva koji uključuje područje Male Azije, Sirije, Egipta. Slijedom događaja, Konstantin II. je poginuo na teritoriju najmlađeg brata Konstansa II. godine 340. Preostala dvojica braće su Carstvo podijelila na dva dijela, a između njih su nastali sukobi.[6]

Dvojica braće, odrasli u kršćanskom duhu, smatrali su se braniteljima vjere i zaduženima da Crkvu štite od hereza i raslojavanja. Njihov različiti pogled na osnove kršćanskog vjerovanja doveo je do vjerskih sukoba u Carstvu. Konstancije II. nije prihvaćao rezultate Nicejskog sabora (325. godine). Konstans I. je bio pobornik Nicejskog sabora, a car Konstancije II. arijanizma. No, da bi Konstancije II. pomirio pravovjernu nicejsku struju s arijanizmom prihvatio je umjereni arijanizam (semiarijanizam). Svoju je viziju želio i ostvariti.[7]

Od početka svoje vladavine na istoku, car Konstancije II. (340.-361.) je mislio da kršćanske biskupe može postavljati prema svojoj volji, što mu je lakše polazilo za rukom u carskom gradu Konstantinopolu i u dostupnijim zonama. Prognao je novoizabranog biskupa Pavla koji je postupao prema nauku Nicejskog sabora. Također je progonio i više puta prognao Atanazija. Progoni pravovjernih biskupa i pristaša Nicejskog sabora donosili su mnogo nemira u Maloj Aziji. Svojevoljno tumačeći kršćansko vjerovanje, bio je agresivan prema svima koji su mu se suprotstavljali. Da bi učvrstio svoje poimanje vjere, održao je nekoliko istočnih crkvenih sabora. Rezultati silnih sabora nisu doveli do željenih posljedica. Povećala su se kri-

[5] Usp. Joannes CHRISOSTOMUS, *Ad viduam iuniorem*, 2, u: PG, XLVIII, 601.
[6] Usp. David POTTER, *The Roman Empire at Bay AD 180-395*, London, 2004., 462-465.
[7] Usp. Timothy GREGORY, *A History of Byzantium*, West Sussex, 2005., 66-68.

va tumačenja vjere koja su dovodila do novih neslaganja i hereza. Progoni nicejskih pristaša samo su povećavali broj pobuna.[8]

Na život Ivana Zlatoustog djelovao je car Julijan Apostata (361.-363.) koji ga je naslijedio. Iako je kratko vladao, unio je mnogo promjene koje su se ticale kršćana jer je bio njihov protivnik. Godine 362. donio je edikt kojim zabranjuje kršćanskim učiteljima predavati u školama. I sam blizak poganima, oduševljavao je poganske učitelje. Njegovo toleriranje svih kršćanskih vjerskih zajednica, pa i onih heretičkih, slabilo je pravovjernu struju nadahnutu Nicejskim saborom. Uklonio je kršćanske znamenitosti u Antiohiji. Maknuo je relikvije svetog Babile, lokalnog mučenika i biskupa iz novog svetišta koje je bilo u blizini poganskog hrama boga Apolona. Osposobio je židovsko bogoslužje na području nekadašnjeg hrama koji je bio razoren 70. godine te je započeo s gradnjom novog židovskog hrama. U tim okolnostima kršćani su obnovu hrama smatrali svetogrđem jer je židovska religija ispunjena u Isusu Kristu.[9]

1.1.1.4. Stremljenje prema svjetovnom poslu

Svoje je školovanje, iako pod poganskim učiteljima, Ivan Zlatousti proveo u druženju s prijateljem Bazilijem koji je bio kršćanin. Zajedno su tražili čemu da posvete svoj život nakon školovanja: „Imao sam mnogo pravih i iskrenih prijatelja, ljudi koji su razumjeli zakone prijateljstva i vjerno ih držali. Ali od tog silnog broja prijatelja postoji jedan koji se isticao nad svima u svojoj prisnosti sa mnom; boreći se da ih nadmaši toliko koliko su oni sebe nadmašivali svojim poznanstvom. Bio je od onih koji su stalno bili na mojoj strani. Pohađali smo isto školovanje i iste učitelje. Imali smo jednaku gorljivost i predanost u školovanju te strastvenu želju nastalu istim okolnostima koje su bile jednako snažne u obojici. Ne samo onda kada smo pohađali školu nego i kada smo je završili, kada je postalo potrebno razmotriti koji životni put bismo najbolje uzeli, našli smo da isto imamo na umu.“[10]

Završetkom retoričke škole 367. godine, započela je nova etapa u njegovom životu. Iako se čini da je odmah započeo duhovni život poput svog prijatelja Bazilija, utjecaj sofističke škole je bio veoma značajan. Tražio je mjesta u kojima se nudila zabava za građane. Pohađao je teatar, hipodrom, a najviše sudnicu. Slučajevi koji su se tamo odvijali zaokupljali su njegov um. Zanosio se da bi jednoga dana mogao postati dobar odvjetnik. Uvježbavao je

[8] Usp. David POTTER, *The Roman Empire at Bay AD 180-395*, 462-465.
[9] Usp. John KELLY, *Golden Mouth: the Story of John Chrysostom, Ascetic, Preacher, Bishop*, New York, 1995., 9-10.
[10] Usp. Joannes CHRISOSTOMUS, *De sacerdotio*, I, 1, u: PG XLVIII, 623.

odvjetničke vještine pripremajući se za svjetovni posao. Uviđao je da odvjetnici često brane nepravdu i krivce. To mu je poslužilo da ponovno razmisli o svojem poslanju.[11]

Postoji još tumačenja o njegovoj želji za civilnim poslom. Retorika je u antičko vrijeme bila naročito cijenjena. Na nju se gledalo kao na božansko proricanje (*sacra oracula*) koje je bilo u službi cara i njegovim proglasima. Samo su školovani ljudi mogli raditi u carskoj službi. Pravni dokumenti, carevi proglasi, upravni poslovi i ostale dužnosti kojima je Rimsko Carstvo davalo važnost, sigurno su ga nadahnjivali da jednog dana bude dio rimske elite. Njegov otac, koji je također bio civilni službenik te ostavio golemo imanje, mogao mu je poslužiti kao dobar primjer.[12]

U prilog njegovoj odluci da se posveti svjetovnom poslu ima još argumenata. Danas postoje određene sumnje u istinitost, ali nema dovoljno dokaza da bi se sumnje potvrdile potpuno ispravnima. Naime, Grgur Aleksandrijski u životopisu spominje da je nakon što je završio retoričku školu, u vrijeme ljeta 367. godine, odlučio svoje retoričko umijeće produbiti odlaskom u Atenu. Prema Grgurovom opisu, njegov boravak u Ateni bio je kratak, tek nekoliko mjeseci. Moguće je da je otišao u Atenu kako bi nastavio očevim stopama. S druge strane, njegova kršćanska vjeroispovijest bila bi bolje prihvaćena u Ateni nego u Antiohiji. Nekoliko teologa, među njima i Bazilije Cezarejski, školovalo se upravo u Ateni koja se smatrala tolerantnijom od ostalih gradova. Atički stil u sačuvanim djelima govori o mogućnosti atenskog školovanja. Ipak, ono što u ovoj teoriji pobuđuje sumnje jest manjak istinitosti u Grgurovoj priči.[13]

Nasuprot svjetovnom poslu, može se potvrditi da je kroz svoje odrastanje i školovanje razmišljao o duhovnom pozivu. U djelu *O svećeništvu* opisao je teškoće dok se opredjeljivao za duhovni poziv. Mnogo mu je pomagao prijatelj Bazilije: „Ali, kada je postala naša dužnost da obavljamo blagoslovljen život monaha i istinitu filozofiju, naša ravnoteža nije bila duža nego što se njegova ljestvica visoko digla, dok se moja, i dalje zapleten u požude ovog svijeta, spustila i držala nisko, otežavši s onom šarolikošću koju su mladi podobni dozvoliti. (...) Bivajući ipak dobrim čovjekom i stavljajući visoku vrijednost na naše prijateljstvo, odvojio se od svih ostalih i od braće te provodio čitavo svoje vrijeme sa mnom koje je želio učiniti prije, ali je bio spriječen, kao što sam rekao, mojom lakomislenošću. Nemoguće je bilo za čovjeka

[11] Usp. SOZOMEN, *Ecclesiastical history*, London, 1855., 362-365 (VIII, 2) i Eusebius PAMPHILIUS – Socrates SCHOLASTICUS – Evagrius SCHOLASTICUS, *The History of the Church*, London, 1709., 353-354 (VI, 3).
[12] Usp. Herbert MOORE, *The Dialogue of Palladius Concerning the Life of Chrysostom*, London, 1921., 37.
[13] Usp. Frank TROMBLEY, *Hellenic Religion and Christianization: C. 370-529*, Danvers, 2001., 333-341.

koji pohađa sudnicu i koji treperi od uzbuđenja oko užitaka pozornice, da često bude u društvu jednoga koji je pribijen za svoje knjige i nikada nije kročio na trg.“ [14]

1.1.1.5. Rast u duhovnom pozivu kroz asketski život

Njegove sposobnosti ubrzo je zapazio biskup Melecije. Paladije[15] piše da ga je primijetio jer je bio dobrog karaktera i sposoban. Želio je da bude uz njega i pomaže u liturgiji. Uz Melecija je proveo tri godine, do izgona 371. godine. Tijekom tog vremena počinje intenzivno razmišljati o monaškom životu. Najvjerojatnije je težio monaškom životu jer je sličan život provodio poganski učitelj Libanije. Njegov jednostavan i asketski stil života privlačio je mladiće. Po završetku retoričke škole, neki su odlučili živjeti asketskim, monaškim, uzdržljivim životom.[16]

Svoju čežnju da s Bazilijem napusti rodnu kuću i povuče se u monaški život, morao je odgoditi zbog svoje majke. Majka Antusa rano je ostala udovica i nije imala snage da ostane i bez jedinog sina koji bi se povukao u monaštvo: „Nemoj me potapati u drugo udovištvo niti oživljavati žalost koja je sada na počinku: pričekaj moju smrt, malo je do mog odlaska. Mlad zaista s veseljem očekuje udaljenu starost, ali mi koji smo ostarjeli nemamo ništa osim čekati smrt. Kada dakle budeš pokopao moje tijelo i pomiješao moje s kostima svoga oca, ukrcaj se za dug put i isplovi na koje god more želiš; tamo tada neće biti nikoga da te sprječava, ali dokle god moj život traje, prihvati živjeti sa mnom. Nemoj, molim te, ometati Boga taštinom uplećući bez povoda mene koja ti nisam ništa krivo učinila u ovim velikim nesrećama.“[17]

Njegova majka nije dopuštala odlazak u planine i monaški život pa je tražio način da ostvari svoj poziv ostajući u gradu. Prihvatio je tadašnji asketski život. Mogao se posvetiti duhovnom pozivu ostavši živjeti s majkom. Za vrijeme asketskog života pohađao je biblijsku egzegetsku školu koja se naziva antiohijska škola. U ono su vrijeme asketi nosili grubu haljinu bez rukava, posebno su hodali razlikujući se od ostalih kršćana i redovito su molili u crkvi. Njihov se život nije mnogo razlikovao od redovničkog. Bili su u celibatu, uzdržavali su se od mesa i vina te se posvetili molitvi i razmatranju Svetog pisma. Biskupi su ih često redili za svećenike jer su bili pogodni zbog svojeg stila života i naobrazbe.[18]

Asketski je život provodio tri godine koje je proveo uz biskupa Melecija. Treće mu je godine (371.) biskup udijelio službu lektorata. Tako je službeno započeo svoj put prema sve-

[14] Joannes CHRISOSTOMUS, *De sacerdotio*, I, 3, u: PG LXVIII, 623-624.
[15] Usp. Herbert MOORE, *The Dialogue of Palladius Concerning the Life of Chrysostom*, 38.
[16] Usp. John KELLY, *Golden Mouth: the Story of John Chrysostom, Ascetic, Preacher,* Bishop, 16-18.
[17] Joannes CHRISOSTOMUS, *De sacerdotio*, I, 5, u: PG LXVIII, 625.
[18] Usp. John KELLY, *Golden Mouth: the Story of John Chrysostom, Ascetic, Preacher, Bishop*, 18-19.

ćeništvu. Životopisci ističu da je služba lektorata bila unaprjeđenje. Iste godine car Valent je ponovno posjetio Antiohiju. Odlučio je da bude njegova zimska prijestolnica, a ljeta je obično provodio na bojištu. Kada je vidio da se biskup vratio, za stalno ga je protjerao. Melecije se mogao vratiti tek nakon careve smrti, točnije 378. godine. Nakon odlaska biskupa, zabilježio je dva važna događaja koji su utjecali na njegov život.

Prvi opisuje novonastalu situaciju u gradu. Kružilo je magijsko proročanstvo napisano u knjizi koje govori da će car biti ubijen. Građani su izbjegavali kontakt s magijom ili okultnim činima bojeći se smrti. Tada je uz Božju pomoć umaknuo kazni: „Jednom su se u našem gradu podigli sumnjičavi tirani, u vrijeme kada sam bio mladić, i svi vojnici su postavili straže izvan grada kako priliči. Pravili su preciznu inkviziciju nad knjigama vještičarenja i magije. A osoba koja je napisala knjigu, bacila ju je slobodno u rijeku, ali je uhvaćena i kada je pitana za nju, nije je mogla dati pa je vezana bila nošena po cijelom gradu. Kada je doduše dokaz bio njemu donesen, trpio je kaznu. Baš tada je bila prilika da sam se ja, želeći ići u Crkvu Mučenika, vraćao kroz vrtove pored rijeke u društvu još jednog čovjeka. On, vidjevši knjigu kako pluta na vodi, na prvi pogled je mislio da je lanena odjeća, ali kada je došao bliže, shvatio je da je to knjiga pa se spustio i pokupio je. Ja sam pak tražio dioništvo u plijenu i smijao se tome. 'Hajdemo vidjeti', rekao je, 'što je to na svijetu.'[19] Okrenuo je stranicu i uvidio da je riječ o magiji. U isti je čas došao vojnik, šetao je naprijed-nazad pa smo bili između njegovog hoda i rijeke. Otišao je. Sledili smo se od straha. Tko bi vjerovao našoj priči da smo je pokupili iz rijeke kada su svi, čak i neosumnjičeni, bili promatrani? I nismo se usudili odbaciti je da ne bismo bili viđeni, a bila je ista opasnost za nas da je potrgamo na komadiće. Bog nam je dao način da je odbacimo i napokon smo bili u ono vrijeme slobodni od velike opasnosti.“[20]

Drugi događaj opisuje želju novog biskupa da za svećenike zaredi njega i Bazilija. Događaj je ispričao u djelu *O svećeništvu*[21]. Čuli su od crkvenih vlasti da ih se planira zarediti. Piše da je Bazilije spreman i prikladan za ređenje jer je bio ozbiljniji i pobožniji, ali obećanje koje su obojica držali, promijenilo je posljedice. Obećali su se držati skupa u svakoj važnijoj stvari. To je značilo da zajedno budu zaređeni. Bazilije je mislio da će prihvatiti ređenje, ali se Ivan Zlatousti sakrio da ga ne bi zaredili. Naravno, smatrao je da su vlastite nesavršenosti i nepripremljenosti dovoljno dobri razlozi da odbije ređenje.

[19] Fraza.
[20] Usp. Joannes CHRISOSTOMUS, *In Acta apostolorum*, XXXVIII, 5, u: PG, LX, 274-275.
[21] Usp. Joannes CHRISOSTOMUS, *De sacerdotio*, I, 6, u: PG XLVIII, 625-626.

Nedugo nakon incidenta s ređenjem, napustio je grad i povukao se u obližnju planinu Silpios. Odlučio je postati monah. Paladije[22] navodi dva važna razloga za povlačenje u planine. Njegova mu savjest nije dozvoljavala da se bavi svjetovnim poslovima. S druge strane želio je ukrotiti svoju seksualnost. Osim ovih razloga mogu se naći i drugi. Izbjegavanjem ređenja naišao je na neistomišljenike te je gubio ugled među ostalim asketima. Povlačenjem je mogao izbjeći daljnje nesporazume te ponovno razmišljati o svojem životu i poslanju. Planina Silpios davala mu je dovoljno prostora da se ponovno pronađe, ali i duhovno sazrije. Učitelj mu je bio monah Sirije, golemog iskustva, koji ga je mogao naučiti kako da ukroti svoje požude koje su ga sputavale. Novi način života razlikovao se od boravka u rodnoj kući. Život u planinama nije bio u potpunosti samotnički. Monasi su živjeli u odvojenim ćelijama, poput malih baraka, koje su bile grupirane. Svaki je spavao u vlastitoj ćeliji, jutro su započinjali pjevanjem, a cijeli dan su posvećivali Bogu. Mnogo je bilo vremena za razmatranje i meditiranje Svetog pisma i redovito se držala šutnja. Hranili su se povrćem i često postili.[23]

Nakon četiri godine života s monasima u planini, povukao se u još zahtjevniji oblik monaškog života. Odvojio se od svoje monaške zajednice i živio sam u planinama. Kršćanstvo je tada osobito cijenilo monahe koji su se povukli iz svijeta i živjeli samostalno posvećujući svoj život u potpunosti Bogu. Njihov je cijeli dan bio u razgovoru s Bogom i meditiranju Svetog pisma. Vrijeme je provodio čitajući Sveto pismo, toliko ga je poznavao da je mnogo znao i napamet. Uzdržavao se od spavanja i hrane. No, nakon nekoliko godina iscrpljivanja postovima i bdjenjima, zadobio je ozbiljne zdravstvene probleme. Cijeli život pratili su ga želučani problemi, slabi bubrezi i bolovi u glavi od kojih nije mogao spavati. Zdravstveni problemi koje je zadobio bili su povod za razmišljanje o prestanku monaškog života. Koncem 378. godine vratio se u grad. Unatoč povratku, monaški je stil života nastavio gajiti sve do smrti.

1.1.1.6. Svećeničko ređenje

Povratkom je zatekao biskupa Melecija. Nastavio je službu lektora koju mu je udijelio još 371. godine. Tri je godine proveo uz njega kao lektor. Početkom 381. godine, prije nego što je car Teodozije pozvao biskupa Melecija u Konstantinopol na sabor, zaređen je za đakona. Kao đakon služio je Melecijevom nasljedniku Flavijanu. Pomagao je biskupu u liturgiji, nadzirao osobe koje se pričešćuju, podučavao katekumene i krstio. Služio je siromašnima,

[22] Usp. Herbert MOORE, *The Dialogue of Palladius Concerning the Life of Chrysostom*, 38-39.
[23] Usp. John KELLY, *Golden Mouth: the Story of John Chrysostom, Ascetic, Preacher, Bishop*, 30-32.

udovicama, mentalno bolesnima, siročadi, zatvorenicima. Iako nije mogao propovijedati, za vrijeme đakonata napisao je mnogo članaka, pisama i eseja.[24]

Biskup Flavijan je prepoznao njegove sposobnosti i zaredio ga za svećenika. Zaređen je početkom 386. godine, prije početka korizme. Sačuvana je njegova homilija s ređenja. Okupljenom mnoštvu na početku homilije je poručio: „Čak i ako moje riječi mogu teći punoćom i veličanstvom silnih rijeka i ako imam u sebi valove rječitosti, izgled mnoštva koje se skuplja da čuje, može ih zaustaviti u hodu i učiniti ih da poteku natrag svojem izvoru. I kada smo daleko od takvog bogatstva gdje se naše riječi ne mogu usporediti ni s najbeznačajnijom kišom, kako ono ne može klonuti od straha do neke mjere? Kako to da se ista pojava ne događa u duši kao i u tijelu? Što mogu reći? Ne događa li se često da nam se čini kako se bojimo stvari koje su ispred nas i koje čvrsto držimo, kao da su naši živci paralizirani i naše snage uništene? Ovo je čega se bojim ovog trenutka: misli koje sam prikupio uz mnoge brige, iako su one načelno nebitne i nevrijedne, drhtim gledati ih kako bježe iz mojeg pamćenja, blijede i nestaju, ostavljajući moju dušu praznom. Sve vas molim, vas koji upravljate i vas kojima moram biti poslušan, patnja u koju ste me bacili po svojoj želji da dođete i da me čujete: promijenite ovo po svojim žarkim molitvama u svetu smjelost; nadahnite me snagom po svojim zastupanjima Onoga koji ispunja neustrašive početnike svojom riječju da stavi svoj govor na moje usne.“[25]

Svećeničku službu je vršio u Antiohiji. Bio je veoma privržen novom biskupu Flavijanu i nastojao je da ga narod prihvati kao što je prihvatio Melecija. U svojim je govorima pohvalno govorio o njemu. Flavijan ga je postavio kao svojeg propovjednika i vodio ga je sa sobom u sve crkve koje bi posjećivao. Mnoge su propovijedi sačuvane zahvaljujući brižljivim stenografima koji su zapisivali svaku njegovu riječ. U propovijedanju je bio veoma spontan. Stenografi su zabilježili da za vrijeme propovijedi kori narod ako razgovara, komentira vrijeme, govori o pljeskanju, napominje narodu da se pripazi džepara. Čitajući njegove propovijedi zaključuje se da je bio omiljen među pukom. Jedan je od rado slušanih propovjednika koji nisu bili suhoparni izlagači otajstava nego su biblijske istine vješto oživljavali običnim ljudima. Flavijanova nagrada kojom je postao njegov propovjednik donijela mu je nove odgovornosti. Njegov najveći uspjeh kao mladog svećenika bio je nakon čuvenog incidenta s carskim

[24] Usp. John KELLY, *Golden Mouth: the Story of John Chrysostom, Ascetic, Preacher, Bishop*, 38-40.
[25] Usp. Joannes CHRISOSTOMUS, *Sermo cum presbyter fuit ordinatus*, 1 (http://www.tertullian.org/fathers/chrysostom_first_sermon.htm), u: PG, XLVIII, 693-694.

statuama pred korizmu 387. godine. Flavijan je, naime, otišao caru u Konstantinopol, dok je njemu stavio grad i puk koji se utapao u očaju zbog neizvjesnosti posljedica.[26]

1.1.2. Obrazovanje

Odlika kvalitetnog crkvenog službenika bila je dovoljno dobro obrazovanje. Obrazovani službenik mogao je spremno odgovoriti na hereze i jasno protumačiti vjerske istine. Četvrto stoljeće, obilježeno saborima i tumačenjima vjere, kao da je tražilo dodatno obrazovane službenike. Duhovni poziv ga je doveo do ljudi koji su u njega usadili ljubav prema Svetom pismu i njegovom tumačenju. Stekao je kvalitete retoričkog obrazovanja u sofističkoj školi i teološkog obrazovanja u tadašnjoj antiohijskoj školi.

Naredna dva poglavlja pobliže objašnjavaju utjecaj retoričkog i teološkog obrazovanja na njegovo propovijedanje. Kronološki je prvo navedeno kakve je kvalitete stekao u retoričkoj školi. Zatim se obrađuje antiohijska škola koju je pohađao dok je živio asketskim životom. Opisano je što se u te dvije škole učilo, a što je i on usvojio. Detalji školovanja pomažu da se bolje razumije specifičnost njegovih homilija. Također će osvijetliti daljnja poglavlja u kojima se objašnjava na koji način oblikuje poslanje Crkve.

1.1.2.1. Retoričko obrazovanje u sofističkoj školi

Prije istraživanja obrazovanja u retoričkoj školi, potrebno je spomenuti dvije važne obrazovne etape koje joj prethode. Dječak čiji su roditelji bili dovoljno imućni da ga pošalju u školu, pohađao ju je u tri obrazovne etape. Školu bi započinjali u sedmoj godini. Tadašnja osnovna škola sastojala se od učenja pisanja, čitanja i aritmetike. Bila je besplatna i mnoga su je djeca pohađala. Pamtili su abecedu, pisali su na voštanim daščicama. Prije negoli su učili čitati, pamtili su kratke izreke. Svladavši umijeće čitanja započeli su učiti napamet sve duža djela s nakanom da ih poslije recitiraju. Osnovnu školu su završavali u jedanaestoj ili dvanaestoj godini i započeli gramatičku, tj. gimnaziju. Rimljani su gramatičku školu nazivali igrom jer joj je svrha bila praktična. Vježbe koje su naučili u školi, mogle su dobro poslužiti kada odrastu – u ratu, društvenim problemima i poslu. Tijekom gramatičke škole, kao što joj i ime govori, učila se gramatika. Učenici su se vježbali u gramatici i sintaksi. Također su učili značenja riječi, njihov naglasak i izlaganje. Ponovno su se čitali grčki klasici, osobito pjesnici, ali i prozni pisci i govornici. Temeljni autori su bili Homer, Euripid, Menander i Demosten. Učenici su napamet učili dijelove iz grčke mitologije, povijesti, etike, filozofije. Kršćanima nije

[26] Usp. John KELLY, *Golden Mouth: the Story of John Chrysostom, Ascetic, Preacher, Bishop*, 55-58.

bilo jednostavno jer je školski plan bio uvelike poganski usmjeren, to jest pretpostavljao je čitanje djela poganske mitologije i drugih tekstova.[27]

Posljednja obrazovna etapa je bila retorička škola. Voditelji retoričkih škola su često bili sofisti. Pokret sofista je započeo već u petom stoljeću prije Krista i rastao je cijelo četvrto stoljeće. Započeo ga je Gorgija i s Protagorom ustanovio prvu generaciju sofista. Među tadašnje antičke sofiste ubrajaju se Hipija, Prodik, Polus, Trazimah, Antifon, Kritija i Izokrat. Zaokupljale su ih teme o pravednosti, hrabrosti, bogovima, herojima, naravi svemira. Druga generacija sofista nastaje u četvrtom stoljeću prije Krista, a među prvima je bio atenski govornik Eshin. Ova generacija se bavila govorima, najčešće umjetničkom interpretacijom tematike, dajući mnogo slabiji naglasak na argumentaciju i uvjeravanje. No, njihov procvat počinje tek od drugog stoljeća prije Krista i traje sve do kraja četvrtog stoljeća poslije Krista, a naziva se *druga sofistika*. Flavije Filostrat je izmislio naziv za pokret, a upućuje na oponašajući značaj pokreta. Oponašali su se antički pisci s područja Atike (Demosten, Izokrat, Tukidid, Herodot, Ksenofon i Platon), a mnogi su davali prednost stilu Gorgije i Hipije. Sofisti *druge sofistike* bili su veoma poznati. Postali su poznati zbog umijeća govorenja na važnim događajima kao što su festivali. Njihova popularnost seže toliko da su postajali dobri prijatelji s bogatašima i carevima. Budući da su najčešće nastupali na javnim događajima, njihova glavna preokupacija je bila sastavljanje dobrih deklamacija, prigodnih govora. Zabavljali su publiku dovitljivošću, stilom, oponašanjem osoba s ciljem da se od publike dobije oduševljenje vidljivo kroz pljesak i ovacije.[28]

Jedna od značajnih uloga *druge sofistike* je bio utjecaj na školovanje. Sofisti su podučavali u svim većim gradovima antičke Grčke. Poznati sofisti bili su učitelji retorike. Mladići su u retoričku školu ulazili u četrnaestoj godini života. U jednoj se od takvih škola školovao Ivan Zlatousti, a njegov učitelj retorike je bio spomenuti Libanije koji je imao vlastitu školu upravo u rodnoj Antiohiji. Rođen je 314. godine, a svoje obrazovanje, uključujući i školu retorike, završio je u Ateni. Bio je učitelj retorike u Konstantinopolu i Nikomediji, a 353. godine se vratio te je dvije godine kasnije postao službeni gradski sofist i učitelj. Poput Ivana Zlatoustog odgajala ga je majka nakon očeve smrti. Jedina ljubav mu je bila retorika. Kao službeni sofist bio je veoma poznat i imao je nadimak *Šarmer* (Čarobnjak). Budući da je bio službeni sofist, dobio je od grada prostor za podučavanje te nije poput ostalih učitelja retorike morao podučavati u vlastitoj kući. Uvijek je boravio u školi pa čak i ako je bio bolestan. Njegova ostavština dokazuje da je u svojim govorima bio ironičan i šaljiv te je upotrebljavao privlačne

[27] Usp. Donald Lemen CLARK, *Rhetoric in Greco-roman Education*, New York, 1957., 59-66.
[28] Usp. George Alexander KENNEDY, *A New History of Classical Rhetoric*, New Jersey, 1994., 230-243.

konkretne slike koje su se lako pamtile. Njegova škola je imala golemi uspjeh i uživala je veliku popularnost. Učenici su pohađali školu od svoje četrnaeste do osamnaeste godine. No, učenici su uz studij retorike često odlazili u teatar i na hipodrom. Libanije nije volio da ih išta udaljava od studija retorike jer bi prema njegovom mišljenju na završetku školovanja izgubili volju za učenjem i samo promatrali spektakle. Studij retorike trebao je postati važniji od sna i bilo kakve dokolice. Kao svakom sofistu, bio mu je važan ugled škole jer se natjecao s vodećim gradovima, Atenom i Konstantinopolom. Gajio je velike ambicije želeći da Antiohija postane vodeće mjesto studija retorike. Htio je smanjiti retoričku privlačnost Atene i politički centar moći u Konstantinopolu, no njegove želje na žalost nisu urodile plodom.[29]

Prije nego što bi učenici održali svoj prvi prigodni govor, mnogo su vježbali na zadanim tematikama. Sofisti su sastavili primjere za vježbe (*Progymnasmata*), a sačuvane su i Libanijeve[30]. Njegova se *Progymnasmata* sastoji od četrnaest različitih vježbi koje su poredane po težini, od jednostavnijih prema složenijim. Prva vježba se ticala sposobnosti pričanja priča. Učilo se pričanje bajke koja za cilj ima jasnu etičku istinu. Zatim se vježbalo u naraciji, to jest u konstatiranju stvarnih ili izmišljenih događaja kojima se odgovara na pitanja koja danas postavljaju novinari (tko, što, kada, gdje, kako i zašto). Treća vježba je bila pričanje anegdota. Maksima (pouka) je bila četvrta vježba. Izgovorila bi se maksima (pouka) koja se onda u nekoliko dijelova tumačila. Vježbe u pobijanju i slaganju su sljedeće, a sedma je bila vježba u stvarima oko kojih se većina slaže (*koinos topos*). Mnogo je sačuvanih vježbi iz pohvalnih i pogrdnih govora koje se vježbaju nakon sedme vježbe. Pohvaljuju se heroji, mitološki junaci, vlastodršci, događaji, mjesta i životinje. Teme pogrdnih govora su iste kao i kod pohvalnih. Nakon pohvalnih/pogrdnih govora slijedile su vježbe u uspoređivanju. Obično se uspoređuje stvari ili osobe poprilično jednakih karakteristika kao što su mitološki junaci, osobe iz povijesti, zanimanja, naselja i slično. Sljedeća vježba je uživljavanje u likove (*ethopoiia*) u kojoj se učenici uživljavaju u određenu osobu ili predmet i imitiraju ga. Među zadnjim je vježbama opisivanje (*ekphrasis*) koje se razlikuje od naracije u broju opisa koji su veoma životopisni. Opisuju se osobe, stvari, godišnja doba i događaji. Predzadnje je bilo vježbanje u tvrdnjama. Učenici brane ili napadaju određenu tvrdnju oko koje se ne slažu svi, nego suparnika pokušavaju uvjeriti u nju. Posljednja vježba se naslanja na vježbanje u tvrdnjama. Naime, učenici u ovom slučaju imaju konkretnu tvrdnju izraženu kao zakonodavni članak koji onda brane ili pobijaju. Konkretnije promatrajući Libanijeve vježbe uočava se jasan sofistički naglasak na

[29] Usp. Raffaella CRIBIORE, *The School of Libanius in Late Antique Antioch*, New Jersey, 2007., 13-37.
[30] Zbirka vježbi (koji se grčki naziva *progymnasmata*) tipičan je način poduke mladih retoričara u sofističkim školama. Vježbe su sakupljene zbog marljivih učenika koji su ih zapisivali. Usp. Craig GIBSON (prev.), *Libanius's Progymnasmata: Model Exercises in Greek Prose Composition and Rhetoric*, Atlanta, 2008.

epideiktičkim elementima govora, a najmanje na juridičkim kojima su posvećene samo posljednje vježbe.

Obrazovanje u sofističkoj školi odrazilo se na njegovim propovijedima. Često je uspoređivao grčku pogansku i kršćansku kulturu. Pri tome bi isticao uzvišenost kršćanske vjere, ali i divljenje grčkoj mitologiji i filozofiji. Također je spominjao grčke pisce koji isto govore o etici i dobrom ponašanju. Služi se ironijom pa čak i ismijava životopisnim opisima. Poput Libanija ponekad je nasmijavao ljude, ali isključivo s ciljem da im jednostavnije prenese kršćansku poruku. Profana retorika mu je služila ne samo kao disciplina raspravljanja, već prvenstveno za izražavanje kršćanske istine.[31]

Njegove propovijedi krasile su atičke kvalitete kao što su dobro poznavanje grčke gramatike, sintakse i služenje retoričkim figurama. Bio je jednostavan za razumijevanje, a slušajući ga, uočavalo se školovanje u retoričkoj školi. Kroz školovanje se upoznao s atičkim govornicima petog i četvrtog stoljeća prije Krista i dobro oponašao njihov stil. Sve je mogao steći od svojeg učitelja. Njegovo usmjerenje prema atičkim autorima bilo je karakteristično za Antiohiju jer se nazivala *Atenom istoka*. Školovanje je bilo prožeto samo grčkim autorima i grčkim jezikom tako da nije učio ostale jezike, kao što su hebrejski, latinski i sirijski jer ih je smatrao barbarskim. I njegov učitelj Libanije je također odbio učiti latinski jezik iako je uviđao njegove vrijednosti.[32]

Proučavajući ostavštinu Ivana Zlatoustog, uočile su se poveznice s Demostenovim i Gorgijevim stilom. Poput Demostena često se služi hiperbatonom što znači da razdvaja pridjeve i njegove imenice ili imenice i njezine članove. Obojica ih razdvajaju glagolima. S druge strane poput Demostena hrabar je u propovijedanju i ne uzdržava se od kritiziranja. Jak je u moralnom vodstvu što je u četvrtom stoljeću bila rijetkost među govornicima. Od retoričkih figura koje upotrebljava, mnogo je bliži Gorgiji i stoicima. Pronalaze se gorgijanske figure: često ponavlja riječi, slogove, ili se igra riječima rabeći pojmove sličnog izgovora. Od stoika između ostalog preuzima diatribu. Dijeli i njihove filozofske stavove.[33]

Za razliku od nekih drugih grčkih crkvenih otaca, slabo se poziva na grčke pjesnike[34]. Pronađeno je da citira Epiktetov epigram, Epimenida, Tukidida. Poziva se na Homera govoreći o ratnim scenama iz Ilijade. Osvrće se na grčku mitologiju. Navodi još Euripida i Eshila,

---

[31] Usp. Thomas Edward AMERINGER, *The Stylistic Influence of the Second Sophistic On the Panegyrical Sermons of St. John Chrysostom*, Washington, 1921., 11-29.

[32] Usp. Demetrios CONSTANTELOS, John Chrysostom's Greek Classical Education and Its Importance to Us Today, u: *Greek Orthodox Theological Review*, 36 (1991.) 2, 109-129.

[33] Usp. Patrick Joseph RYAN, Chrysostom – a Derived Stylist?, u: *Vigiliae Christianae*, 36 (1982.) 1, 5-14.

[34] Libanije je također često citirao antičke autore. Navodi dijelove Homerove Ilijade i Odiseje, grčke pjesnike, dramatičare, filozofe. Usp. Albert Francis NORMAN, The Library of Libanius, u: *Rheinisches Museum fur Philologie*, 107 (1964.) 2, 158-175.

izreke Plutarha i Platona. Njegovo pozivanje na grčko pjesništvo nije važno samo zbog boljeg slikovitog govora nego govori i o autoritetu koje je antičko pjesništvo imalo u kršćanstvu.[35]

1.1.2.2. Teološko obrazovanje u antiohijskoj školi

Antiohijska škola[36] biblijske interpretacije i egzegeze nastala je kao odgovor na aleksandrijsku školu koju je osnovao Origen (185.-254.). On je bio platonist što je utjecalo na njegovo tumačenje Svetog pisma. Preuzima židovsko literarno tumačenje koje pojedini biblijski tekst tumači prema svojoj vrsti i razvija ga smatrajući da treba poći dalje od takvog tumačenja kao što je Platon od materije došao do svijeta duha i ideja. Zaključio je da postoje tri smisla za razumijevanje Svetog pisma: literarno, moralno i duhovno. Problem literarnog tumačenja jest da ono nailazi na poteškoće jer svaki biblijski tekst nema jasno literarno značenje. Ali uz pomoć duhovnog smisla, svaki tekst ima svoje duhovno značenje. Ono se očituje u alegoriji, to jest prenesenom značenju. Alegorija je imala važnu ulogu u obrani od hereza i gnostika koji nisu prihvaćali Stari zavjeti. No, alegorijskim tumačenjem je svaki dio Svetog pisma, osobito Stari zavjet, mogao upućivati na osobu Isusa Krista. Alegoriju kao tehniku tumačenju su rabili i Grci koji su uz pomoć nje tumačili svoju mitologiju. S vremenom je alegorijsko tumačenje Svetog pisma postala glavna osobina aleksandrijske škole. Pretvorila je Sveto pismo u mnoštvo kodova koji se otkrivaju alegorijskim čitanjem. Kao odgovor na aleksandrijsku školu, u Antiohiji je nastao novi pokret koji je donio drugačije poglede na biblijsku interpretaciju.

Iako se aleksandrijska škola oslanjala sve više na alegoriju, Origen je imao metodologiju koja se kasnije razvila i u antiohijskoj školi. Sastoji se od metodike (*methodikon*) i povijesti (*historikon*). Metodika istražuje praktične probleme čitanja teksta jer je biblijski tekst bio različit ovisno o dostupnim rukopisima, a česte su bile pravopisne pogreške. Povijesna metoda angažira polaznike škole da biblijski tekst uspoređuju s povijesnim, geografskim, glazbenim i drugim okolnostima. Postavila je temelje povijesne metode u tumačenju Svetog pisma. Inzistiraju na povijesnoj stvarnosti biblijske objave ne želeći je umanjiti kroz simbolička i skrivena značenja koja bi se iščitavala iz alegorijskog tumačenja, ali povijesnim tumačenjem biblijski tekst ostaje ipak u vremenu u kojem je napisan. Iz njega se mogu dokučiti određene moralne i praktične pouke. Antiohijska škola oponaša retoričku školu koja je mitove grčkih klasika upotrebljavala za obrazovanje i moralnu pouku. Od retoričke škole preuzimaju analizu

[35] Usp. Paul Robinson COLEMAN-NORTON, St. Chrysostom's use of the Greek Poets, u: *Classical Philology*, 27 (1932.) 3, 213-221.
[36] O Antiohijskoj školi usp. Kurt RICHARDSON, The Antiochene School, u: *Dictionary of Biblical Criticism and Interpretation*, S. Porter (ur.), London – New York, 2006., 14-16 i Frances YOUNG, Antiochene School, u: *Dictionary of Biblical Interpretation*, J. Hayes (ur.), Nashville, 1999., 39-41.

i razumijevanje teksta. Analiziraju interpunkciju, retoričke figure i etimologiju te uspoređuju tekstove pa se može zaključiti da provode filološku i literarnu analizu biblijskog teksta. Cilj takve analize jest doći do stvarnog smisla biblijskog teksta polazeći od ljudskog autora koji ga je zapisao. Smisao nije utemeljen na aleksandrijskoj alegoriji nego na razumijevanju Svetog pisma kao prikaza Božje ekonomije povijesti spasenja.[37]

Božja je objava u povijesti spasenja progresivna i potpuno se očituje tek po Isusu Kristu. Ova škola dokazuje ipak da starozavjetna istina svoj cilj pronalazi u Novom zavjetu te su tako i proročka starozavjetna viđenja usmjerena prema konačnom ispunjenju u Novom zavjetu. Krist je svojim dolaskom mogao ispuniti proročka očekivanja, ali mnogo više nego što su sami proroci najavili. Dok su proroci najavljivali uspon Izraela kao izabranog naroda, Bog je plan spasenja omogućio svim ljudima postavši čovjekom. Antiohijska je škola osobito naglasila Kristovu ljudskost[38] jer je upravo tako postao blizak čovjeku da bi ga na kraju otkupio.[39]

Na primjeru perikope o čudesnom hranjenju ljudi moguće je usporediti antiohijsko naglašavanje povijesti i moralnih praktičnih posljedica s aleksandrijskim naglaskom na alegoriji. Origen je čudesno hranjenje ljudi shvatio simbolički i duhovno. Krist je ljude hranio u pustinji jer pustinja predstavlja mjesto bez zakona i riječi Božje. Pet kruhova i dvije ribice simboliziraju Sveto pismo i Logosa (Krista). Ivan Zlatousti ne donosi alegorijsko tumačenje. Prema njemu Krist je prije podjele hrane pogledao u nebo da dokaže da je od Oca. Radije je uzeo ponuđene kruhove i ribe nego da ih je stvorio ni iz čega. Učinio je to s razlogom da bi hereticima dualistima poput marcionista i manihejaca pokazao istinu. Krist je čekao da narod ogladni i tek im je tada dao hranu. Svakome je davao jednaku količinu hrane kako bi ih učio poniznosti i milosrđu. Želio je biti siguran da ne postanu robovi svojeg želuca. U tumačenju Ivana

---

[37] Usp. Frances YOUNG, Alexandrian and Antiochene Exegesis, u: *A History of Biblical Interpretation*, *Volume 1: The Ancient Period*, A. Hauser – D. Watson (ur.), Michigan – Cambridge, 2003., 334-354.

[38] Prema antiohijskoj školi Krist je pravi Bog i čovjek, a zajedništvo božanstva i ljudstva u osobi Isusa Krista je dobrovoljno i osobno. Dobrovoljno je jer je bila volja Logosa da se spusti i uzme ljudskost. Krist je dobrovoljno došao na zemlju, u svijet ljudi te utjelovljenjem postao čovjek. Učinio je to osobno, bez posredovanja, jer je svojom osobom ujedinio ljudskost sa svojim božanstvom. Ljudska narav je tako postala dio njegove osobe. Antiohijska škola ne govori o dvije različite osobe, kao da bi se Krist razdvajao na Logosa i Čovjeka, nego da je on jedna osoba u kojoj je i božanstvo i ljudstvo. Ono što antiohijsku školu čini različitom od aleksandrijske u pitanjima kristologije, tvrdnje su da je Krist ovo učinio dobrovoljno i osobno. Kristovo ljudstvo nije naličje božanstva niti neka nesavršena kategorija koja ne bi smjela djelovati. U Kristu snažno djeluje ljudska volja koja je snažna i slobodna. Krist je svoju ljudsku volju u slobodi uskladio s božanskom. Ne zastupaju isto mišljenje kao aleksandrijska škola koji su tvrdili da Krist svoju ljudsku volju nije upotrijebio. Usp. Robert SELLERS, *Two Ancient Christologies: A Study in the Christological Thought of the School of Alexandria and Antioch in the Early History of Christian Doctrine*, London, 1940., 143-202.

[39] Usp. Henning Graf REVENTLOW, *History of Biblical Interpretation. Volume 2: From Late Antiquity to the End of the Middle Age*, Atalanta, 2009., 14-18.

Zlatoustog utemeljenost je na povijesti (*historia*) i praktičnosti. Perikopa služi kao odgovor hereticima gnosticima te kršćanima pomaže da budu bolji ljudi.[40]

Pod antiohijskom školom mogao bi se podrazumijevati sustav obrazovanja koji bi uključivao razvijenu institucionalnost zbog čega se naziva školom. No, teološko obrazovanje u Antiohiji tijekom četvrtog stoljeća ne podrazumijeva jedinstvenu školu s pripadajućom infrastrukturom nego okupljanje zainteresiranih učenika oko specifičnog učitelja. Prvi učitelji antiohijske "škole" tijekom drugog i trećeg stoljeća su Pavao iz Samostate koji je osuđen zbog svoje kristologije i Lucijan koji je uredio Septuagintu i Novi zavjet da postanu standardi za tumačenje na području Sirije, Male Azije i Konstantinopola. A prva ozbiljnija neslaganja s aleksandrijskom alegorijom započinje Eustahije koji je bio antiohijski biskup u prvoj polovici četvrtog stoljeća. Učitelj u vrijeme Ivana Zlatoustog je bio Diodor iz Tarza koji je okupljao učenike u školskoj kući u kojoj su mladi učenici mogli zajedno čitati i istraživati Sveto pismo, te se tek tada može reći da ova škola postoji i formalno. Uz studij Svetog pisma ta školska kuća, nazvana *asketerion*, uključivala je zajednički život. Ona se nije nalazila u nekom posebnom samostanu nego u kućama u kojima su se okupljali asketi. Zajedno su provodili vrijeme proučavajući Bibliju i molećI. Odlika škole jest međusobna povezanost učenika, učitelja i biskupa. Zbog mnoštva osoba koje su bile podučavane i nastavile druge podučavati može ju se nazvati socijalnom mrežom[41]. Stvaranju mreže pogodovala je povezanost učitelja Diodora s biskupom Melecijem kao centrom pravovjernosti. Daljnjim prijateljstvima i ređenjima pravovjernih kandidata, mreža se širila istočnim dijelom Carstva.[42]

Ivan Zlatousti se priključio školi 368. godine. Za asketski život ga je oduševio Evagrije. Asketizmu su se u istoj biblijskoj školi posvetili Maksim (biskup Seleucije) i Teodor (biskup Mopsuestije). Studij Biblije pohađali su pod vodstvom Diodora iz Tarza i Karterija koji su bili zaduženi i za vođenje asketske škole. Poput ostalih učenika koristio je svoje retoričko znanje u kontekstu u kojem živi. Usredotočio se na literarno tumačenje Svetog pisma da bi protumačene dijelove primijenio u život s posebnim naglaskom na ćudoređe. Istražujući nje-

---

[40] Usp. Frances YOUNG, Alexandrian and Antiochene Exegesis, 334-354.

[41] Ivan Zlatousti nastavio je širenje nauka antiohijske škole. Gledajući njegovu ostavštinu i utjecaj, s pravom se može govoriti o antiohijskoj školi kao o socijalnoj mreži. Izidor, porijeklom iz Aleksandrije, veliki teolog i asketski učitelj, imao ga je kao svojeg vodiča u svetopisamskom tumačenju. Nil koji je bio monah Sinajske gore i Viktor koji je bio svećenik u Antiohiji obojica su bili njegovi učenici. Ostavština Ivana Zlatoustog prenijeta je i u Rim. Na latinski je Ananija Đakon preveo njegove homilije *Evanđelja po Mateju* i *Panegirik svetom Pavlu*. Najznačajniji utjecaj antiohijske škole na Zapad učinio je Ivan Kasijan, otac zapadnog monaštva. Proveo je s njim dvije godine u Konstantinopolu i zaredio ga je za đakona. Tvrdio je da je od Ivana Zlatoustog dobio sve ono dobro što je naučio. Usp. Frederick Henry CHASE, *Chrysostom. A Study in the History of Biblical Interpretation*, Cambridge, 1887., 23-24.

[42] Usp. Adam SCHOR, Theodoret on the „School of Antioch“: A Network Approach, u: *Journal of Early Chrystian Studies*, 15 (2007.) 4, 517-562.

govu ostavštinu, mogu se pronaći dokazi koji pokazuju utjecaj škole. Iznosi moralnu pouku biblijskog teksta, praktično tumači istočni grijeh[43], prihvaća Stari zavjet. Dok tumači Poslanicu Korinćanima[44], konkretno pokazuje da se članovi Crkve često povode za karizmama tražeći vlast i prestiž. Želi pozornost usmjeriti prema Kristu koji daruje jer različite karizme omogućuju da su članovi Crkve međusobno bolje povezani. Svaki član Kristova tijela može pronaći svoje mjesto u Crkvi tvoreći tako simbiozu različitih karizmi, a pri tome izbjegavati snobizam i ljubomoru. Starom zavjetu posvećeno je nekoliko većih nizova homilija. Propovijedao je o Knjizi postanka i proročkim knjigama, a velik dio posvećen je tumačenju psalama[45] jer ih se često koristi u crkvenom pjevanju. Sadrže strogo birane riječi pa traže isto tako i precizno tumačenje. Time je ponovno naglašeno literarno tumačenje tekstova. Oni koji ležerno čitaju psalme, zbunjeni su njihovim sadržajem. Ali oni koji im ozbiljno pristupaju, mogu vidjeti njihov smisao i slijed ideja.

1.1.3. Ostavština do 387. godine

Sačuvano je dvanaest dijela koje je napisao do 387. godine. Među prvim sačuvanim djelima su ona iz vremena dok je provodio asketski život u teološkoj školi. Oko 379. godine je napisao kratki esej *Uspoređivanje kralja i monaha* i duže pismo pod nazivom *Teodoru kada je pao*. Esej uspoređuje[46] odlike kralja i monaha. Monah posjeduje bolje vrline i želje jer je kralj zbog vladanja postao robom. Obojica ratuju, ali monahova borba ima za cilj pobjeđivanje demona, obraćenje pogana i heretika. Kralj ratom želi osvajati ili se braniti, ali zbog svoje ambicije nije zadovoljan osvojenim pa uvijek želi više osvojiti. Tako postaje rob. Navodi i druge usporedbe da bi pokazao vrednote monaškog poziva i života. Pismo Teodoru posvećeno

---

[43] Njegovi komentari Knjige postanka donose nova promišljanja o istočnom grijehu. Čovjeka muči grijeh jer mu je sklon zbog istočnog grijeha kojeg su počinili prvi ljudi. Iako istočni grijeh postoji, misli da se ne nasljeđuje sam grijeh jer bi onda ljudi bili grešnici zbog Adamova grijeha, a ne svojega. Ako bi se sam grijeh nasljedovao, pojedinac ne bi mogao biti odgovoran ni kažnjen zbog njega. Naprotiv, istočni grijeh je učinio ljude sklonima grijehu i osuđenima na smrt. Po naravi čovjek nije ni dobar ni zao, ali postaje tek po svojoj slobodnoj volji. Ljudsku slobodnu volju ne može narušiti ni Božje djelo ni đavao. Čovjek je u potpunosti slobodan i odlučuje se za ono što želi jer osoba može postati kreposna samo ako je zaista slobodna. A prava krepost omogućena je moralnim životom i vršenjem istina vjere. O istočnom grijehu i Adamovom padu Biblija je čovjeku podarila neizmjerno bogatstvo i duhovnu objavu nečega što sam ne bi mogao razumjeti. Divi se Bibliji i svim njenim knjigama, ne odbacujući Stari zavjet. Naziva je velikim i neprocjenjivim bogatstvom, skrivenim blagom, nepresušnim izvorom. Usp. o istočnom grijehu: Themistocles HADJIOANNOU, '*Paul and the Law' in John Chrysostom and Modern Scholarship*, doktorski rad, Glasgow, 2005., 108-149; Panayiotis PAPAGEORGIOU, Chrysostom and Augustine on the Sin of Adam and Its Consequences, u: *St Vladimir Theological Quarterly*, 39 (1995.) 4, 361-378.

[44] Usp. Chris Len DE WET, *The Homilies of John Chrysostom on 1 Corinthians 12: A Model of Antiochene Exegesis on the Charismata*, diplomski rad, Pretoria, 2007., 246-248.

[45] Usp. Robert Charles HILL, *Reading the Old Testament in Antioch*, Leiden – Boston, 2005.,117-123.

[46] Iz eseja se vidi njegovo retoričko obrazovanje. Uspoređivanje (*synkrisis*) je jedna od retoričkih vježbi koje su se učile u sofističkoj školi.

je prijatelju koji je s njim pohađao antiohijsku školu i živio asketskim životom. Teodor je nakon velikog oduševljenja i asketske prakse odlučio odbaciti asketski život i posvetiti se obiteljskom pozivu života u braku. Piše mu kako bi ga odvratio od tog nauma i da zajedno nastave asketski život razmatranja svetopisamskih tekstova.

Nakon monaškog života vratio se u Antiohiju. Njegov boravak u monaškoj zajednici u planinama urodio je pisanim plodom. Napisao je djelo *Protiv protivnika monaštva*. Monaški život je savršeni kršćanski život koji je poput anđeoskog života. Ali i kršćani u svijetu mogu živjeti takvim životom. Sveto pismo nigdje ne spominje razlikovanje monaškog i svjetovnog života. To je ljudska tvorevina. Monaški poziv je dužnost i predvidljiv izbor bilo u napučenom gradu, špilji ili planini. Značajno je primijetiti da je nakon povratka iz monaštva nastavio monaški živjeti kada je god mogao. Nastojao je živjeti u samoći i oskudno se hraniti te je idealizirao monahe pozivajući ih da borave u njegovoj blizini.

Tijekom vremena dok je bio đakon, mnogo je pisao. Sačuvane su dvije apologije *Sveti Babila* i *Kristovo božanstvo dokazano protiv Židova i pogana*. Prva apologija govori o obrani kršćanstva od pogana. Podsjeća na vrijeme cara Julijana koji je prebacio Babiline posmrtne ostatke sa starog gradskog groblja u predgrađe, u blizinu Apolonovog hrama. Apolonov hram bio je spaljen. Tumači da je to izraz snage mučenika Babile nad poganskim kultom. Zaključuje da pogani mogu biti uvjereni u veličanstvenost kršćanstva čudima koja Krist čini po svetima. Druga apologija je slična prvoj, ali je kraća. Stil i tematika su također isti. Opisuje aktualnost sukoba između kršćana i pogana. Kršćanstvo je iznad poganstva i židovstva zbog svojeg veličanstvenog djelovanja u svijetu. Njegova moć je božanska jer ispunjava starozavjetna očekivanja te ništa neće moći nadići Crkvu pa čak ni židovski hram. Rušenje židovskog hrama prorokovao je Krist pokazavši tako svoje božanstvo. Pogani mogu zaključiti da je kršćanstvo ispravno ako pogledaju povijest širenja kršćanstva. Iako su kršćane mučili i ubijali, a Židovi Krista razapeli, broj kršćana se čudesno povećavao što pokazuje veličinu kršćanstva.

Kao đakon napisao je dvije pastoralne rasprave, *Skrušenost srca* i *Stageirije*. Prvo djelo govori o važnosti poniznog i pokorničkog srca koje je svjesno grijeha i strašnog suda. Djelo je upućeno monasima i klericima. Od čitatelja traži da se u potpunosti pokori evanđelju. Drugo djelo je upućeno prijatelju Stageiriju koji je postao monah, a bolovao je od epilepsije, što se tada smatralo opsjednutošću. Predlaže mu što da čini. Podučava ga da ga patnja ne čini zlim već da Bog nastoji iz njegove patnje izvući najbolje za njega. Dok grijesi odvajaju od Boga, uzrokuju patnju koja ga pomiruje s Bogom i približava njemu.

Iz istog razdoblja sačuvana su tri moralna djela. Najduže je djelo *Djevičanstvo*. Upućeno je ženi koja je prihvatila djevičanski život. Nakana djela jest poništiti kritike koje su od-

bacivale djevičanstvo. Na samom početku napada ekstremiste koji odbacuju brak jer pokazuju manihejske sklonosti degradirajući bračni status uzdizanjem celibata. Najvažnije mu je pokazati vrijednost djevičanstva, a bračni život je za one koji ga znaju pravilno upotrijebiti sprječavajući pad ljudske naravi u čistu tjelesnost. Druga dva djela su povezana s ovim. Djela *Mladoj udovici* i *Jedan brak* napisana su u čast svim udovicama koje se nakon muževljeve smrti nisu ponovno udavale. Iz veličanja udovica naslućuje se osobno iskustvo. Njegova je majka rano ostala udovica i sama ga je podigla i školovala.

Prve godine od svećeničkog ređenja sastavio je mnoštvo propovijedi. Propovijedao je korizmene homilije na Knjigu postanka i homilije *Protiv Židova* usmjerene kršćanima koji su se divili židovskoj vjeri i ceremoniji. Sačuvano je još pet panegirika (pohvalni govori) lokalnim značajnim kršćanima[47] i propovijedi o važnijim kršćanskim svetkovinama.

1.1.3.1. Knjiga *O svećeništvu*

Među značajnijim djelima koja su ostala sačuvana jest knjiga *O svećeništvu* koja je osobna apologija. U njegovom vremenu često se pisalo o temi svećeništva. Grgur Nazijanski, Ambrozije, Bazilije, Teodoret i Jeronim donijeli su svoja viđenja svećeničke službe. Unatoč brojnim autorima, njegova knjiga je značajnija. Sastavljena je kao dijalog između Ivana Zlatoustog i njegovog prijatelja Bazilija. Dogovorili su se da će se u isto vrijeme zarediti. Kada je došao taj trenutak, Bazilije se zaredio, ali Ivan Zlatousti nije. Opisuje razloge zašto se nije zaredio i težinu svećeničke zadaće. Kandidat za svećenika treba biti prikladan i darovit.

Knjiga je pisana više godina. Pisanje je započeo kao novozaređeni svećenik 386. godine. U jednoj od prvih propovijedanih homilija naveo je da želi pisati o svećeničkim dužnostima. Budući da je knjiga *O svećeništvu* jedino sačuvano djelo takve tematike, vrlo je vjerojatno da je pisana od 386. godine. Pisanje je završio najkasnije do 393. godine. Sveti Jeronim je iste godine zapisao da ju je pročitao.[48]

Podijeljena je na šest veoma kratkih knjiga u kojima iznosi svećeničke[49] dužnosti. Prva knjiga opisuje događaje koje su prethodili Bazilijevom ređenju. Kroz drugu knjigu dokazuje

---

[47] Petnaestogodišnjoj Pelagiji koja je sačuvala svoje djevičanstvo bacivši se s krova svoje kuće, mučeniku Ignaciju Antiohijskom, antiohijskom biskupu Filogoniju koji je ispovijedao nicejsko vjerovanje, mučeniku Lucijanu koji je bio egzegeta i biskupu Meleciju.

[48] Usp. John Hugo LIEBESCHUETZ, *Ambrose and John Chrysostom. Clerics between Desert and Empire*, Oxford, 2011., 166-176.

[49] Svećenik je opisan kao zaštitnik. Patrijarhalno društvo u kojem djeluje od svećenika očekuje odgovornost i brižnost. Nisu se razlikovali od tadašnjeg poimanja muškarca kao poglavara i zaštitnika obitelji. Trebaju štititi slabe, žene, udovice, siromašne. On je poput oca obitelji (*paterfamilias*) koji brine za povjereno stado. Usp. Chris Len DE WET, The Priestly Body: Power-Discourse and Identity in John Chrysostom's 'De Sacerdotio', u: *Religion and Theology*, 18 (2011.) 3-4., 351-379.

zašto je Bazilije podoban za ređenje, a on nije. Trećom knjigom nastavlja opisivati svećeničke dužnosti, ali i svoje mane koje bi ga sputavale u izvršavanju te dužnosti. Četvrta je knjiga usmjerena biskupima i njihovoj službi. Posebnu je pozornost posvetio borbi protiv heretika. U petoj knjizi govori o važnosti temeljite pripreme za propovijedanje. U posljednjoj knjizi uspoređuje monaha i svećenika. Govori o uzvišenosti svećeničkog poziva. Svećenički je poziv zahtjevniji od monaškog jer iziskuje temeljitiju pripremu i borbu s raznolikijim napastima. Kroz šest knjiga obrađeno je dosta tema vezanih uz svećeničku službu. Iznio je nauk o biskupskoj službi, euharistiji i pomirenju. Posebnu pozornost posvećuje biskupskoj službi jer smatra da će jednog dana Bazilije biti izabran za biskupa pa ga želi usmjeriti na važnije stvari te odgovorne službe.[50]

Važnija knjiga iz djela *O svećeništvu* jest peta knjiga u kojoj govori o propovijedanju. Svećenik je osoba kojoj je povjeren velik broj ljudi i koja javno nastupa. Slušatelji u crkvi naučeni su na javne govore. Česte posjete društvenim zbivanjima učinile su ih pozornim i kritičnim slušateljima. S druge strane kroz teatar su naučili tražiti zabavu u većini govora koje imaju priliku čuti. Pažljivi su na svećeničko propovijedanje i imaju visoka očekivanja od propovijedi. Svećenik narod treba voditi preziranjem pohvala i silom riječi. Onaj koji ne propovijeda da bi se ljudima svidio i od njih zadobio pljesak, može biti dobar propovjednik. No, za to mu je potrebna silina riječi jer ako nije dobro obrazovan i ne zna izraziti Božju misao, narod neće naći korist u slušanju takvog propovijedanja. Važno je da svećenik bude marljiv i obrazovan. Tako je naglasio ulogu svojeg školovanja u retoričkoj i teološkoj školi.[51]

1.2. Antiohija

Valja nešto reći i o gradu u kojem je Ivan Zlatousti živio i napisao svoje homilije *O statuama* da bi se bolje razumjelo značenje tih istih govora. Grad Antiohija smješten je u provinciji Siriji[52]. Sirijska provincija je bila najbogatija u cijelom Rimskom Carstvu. Grad je kroz povijest postupno dobivao na važnosti. Kroz tri veća poglavlja se objašnjava razvoj grada od njegovog nastanka do četvrtog stoljeća. Cilj je dokazati da je bio značajan za Rimsko Carstvo te prikazati što je tome doprinijelo. Prvo poglavlje opisuje povijest Antiohije. U povijesnom pregledu pokazuje se kako se oblikovao gradski identitet i što je pogodovalo da postane važno središte na Istoku.

---

[50] Usp. John Arbuthnot NAIRN, Introduction, u: *De Sacerdotio of John Chrysostom*, Cambridge, 1906., ix-lviii.
[51] Usp. Johannis CHRISOSTOMUS, *De sacerdotio*, V, u: PG, XLVIII, 671-678.
[52] Na temeljima antičke Antiohije danas se nalazi turski grad Antakya.

Drugo poglavlje donosi pregled religijskog sastava stanovništva. Važnu ulogu u razvoju grčkih gradova imala je religija. Međusobno su se prožimali. Cilj je objasniti utjecaj poganstva i židovstva u gradu, ali isto tako istaknuti koje je mjesto kršćanstva kao najmlađe religije među njima. Ovo poglavlje detaljno pokazuje razvoj religija i priprema za istraživanje poslanja Crkve u četvrtom stoljeću.

Posljednje poglavlje analizira Antiohiju u vrijeme Ivana Zlatoustog. To je najopširnije poglavlje jer kroz nekoliko elemenata opisuje stanje u gradu tijekom četvrtog stoljeća. Ističe se utjecaj ekonomske krize koja je doprinijela slabljenju grada i Carstva te tako stvorila plodno tlo za izbijanje novih pobuna.

1.2.1. Povijest Antiohije

Gradovi iz vremena antike svoje su utemeljenje imali u mitologiji, legendama ili povijesnim osobama. Tako su Rim osnovali Romul i Rem. Aleksandriju je utemeljio veliki vojskovođa Aleksandar nakon što mu se Homer prikazao u snu. Naredne stranice pokazuju zašto je Antiohija tako značajna i što je sve pogodovalo da se razvije u metropolu Istoka.

Istraživanje o Antiohiji u vremenu Ivana Zlatoustog može se započeti propitivanjem Libanijeva govora o gradu. Libanije je, naime, opisao nastanak grada utemeljujući ga na povijesnim osobama i poganskim božanstvima. Njegova percepcija važna je za daljnje istraživanje o gradu. Imajući u vidu da grad u vrijeme Libanija ima sedamstogodišnju tradiciju, poželjno je istražiti kakvo su mišljenje o njoj imali vladari i upravitelji. Drugo poglavlje ukratko donosi pregled važnijih događaja i znamenitosti koje su se izgradile. Grad su kroz dugu povijest vladari obasipali građevinama i povlasticama. Željeli su se svidjeti građanima i steći njihovu naklonost jer se grad sve više oblikovao u trgovačko i vojno središte Istoka. Nastajao je građanski identitet koji je tražio udobrovoljavanje vladara, gradnju novih zabavnih sadržaja i slobodnija prava. Zbog toga je poticala ustanke i, ako je bilo korisno, promjene vlasti.

1.2.1.1. Nastanak Antiohije prema Libanijevom Jedanaestom govoru

Po svemu sudeći područje Antiohije počinje se naseljavati od devetog stoljeća prije Krista. U svojem Jedanaestom govoru[53] Libanije je opisao povijest nastanka grada. Nastanak povezuje s grčkom mitologijom kao da joj želi dati božansku značajnost. Ističe i da je antiohijsko područje bilo naseljeno prije dolaska grčke kulture pokušavajući naglasiti njezin koz-

[53] Usp. LIBANIUS, *Oratio XI.*, u: Albert Francis NORMAN (ur. i prev.), *Antioch as a Centre of Hellenic Culture as Observed by Libanius*, Liverpool, 2000., 7-66.

mopolitski karakter. Prema njemu asirska kraljica Semiramida je još u devetom stoljeću sagradila hram koji je ostao sačuvan do njegovih dana. Njegove su tvrdnje potvrđene današnjim istraživanjima. Hram je najvjerojatnije sagrađen tijekom osmog stoljeća, a Grci su ga sačuvali i preobrazili u hram božice Artemide.[54]

Libanije potom nastavlja da je hram bio posjećen ne samo tijekom asirske vladavine, nego i u šestom stoljeću dolaskom perzijske vlasti. Perzijski vladar Kambiz je u osvajanje Egipta poveo i svoju ženu Meroe. Na putu prema Egiptu utaborili su se na antiohijskom području. Meroe je zapazila asirski hram čiji se krov već urušavao i odlučila ga obnoviti. Uređen je okoliš, sagrađene su zidine i hram je bio napunjen perzijskim dragocjenostima. Njoj u čast je područje nazvano Meroe. Ubrzo je naseljeno. Ponovno mu je bilo važno prikazati da je ono omiljelo bogovima.[55]

Posljednji značajni događaj na antiohijskom području jest dolazak Aleksandra Velikog. Libanije misli da je Aleksandar Veliki posjetio taj kraj nakon najznačajnije bitke kod Isa u kojoj je pobijedio perzijskog vladara Darija III. Dok je imao u svojoj vlasti dio Azije i planirao osvojiti ostalo, Aleksandar Veliki se utaborio u antiohijskom području. Ugledao je predivan izvor vode iz kojeg je pio, a podsjetio ga je na majčino mlijeko. Izvoru je dao ime po majci Olimpiji. Tada je sagradio fontanu napajanu istim izvorom te tako započeo osnivanje grada. U prilog njegovoj tvrdnji sačuvan je epigram o Aleksandrovoj fontani.[56]

Ipak, službeni osnutak pripada Seleuku I. Nikanoru koji je u svibnju 300. godine prije Krista započeo strateški proces kolonizacije tog dijela Mediterana. Grad je dobio ime po Seleukovom ocu. Osnivanje je povezano s velikom Seleukovom pobjedom nad Antigonom Jednookim. Antigona je sagradio grad Antigonij desetak kilometara od antiohijskog područja. Budući da je Seleuk pobijedio, žrtvovao je bogovima i božanskom namjerom odlučio izgraditi grad gdje je Aleksandar podigao fontanu. Seleuk je u Antiohiji kao zahvalu bogovima izgradio hram posvećen Zeusu koji je s Apolonom bio iznimno važan za njegovu dinastiju. Njegova je pobjeda rezultirala imigracijom iz Antigonija pa je Antiohija doživjela svoj uspon.[57]

---

[54] Usp. Aytug TASYUREK, Some New Assyrian Rock-Reliefs in Turkey, u: *Anatolian Studies*, 25 (1975.) 1, 169-180.
[55] Usp. LIBANIUS, *Oratio XI.*, 60-66.
[56] Usp. *Isto*, 72-75.
[57] Usp. *Isto*, 77-93.

1.2.1.2. Izgradnja i razvoj grada do četvrtog stoljeća poslije Krista[58]

Prema Seleuku I. Nikanoru namjera osnivanja Antiohije jest bila naseljavanje tog dijela Mediterana. Sve ju je više ljudi naseljavalo pa je od Seleucije Pierije preuzela naslov glavnog grada. Nalazi se na rijeci Oront. Kao riječni grad, obilovala je plodnom zemljom što je za posljedicu donijelo mnogo prednosti. U povijesti nije zabilježeno većih gladovanja u nerodnim godinama niti je stanovništvo oskudijevalo hranom kao što je to bio slučaj u drugim većim gradovima. U njenoj blizini nalazi se planina Aman na kojoj se uzgajala vinova loza pa je grad bio poznat po proizvodnji vina. Uz Antiohiju Seleuk I. je utemeljio i Dafne, malo privilegirano njeno predgrađe prepuno parkova i fontana o kojima se pričalo i u gradu Rimu.

Seleukovići su vladali iz Antiohije dok nisu pali pod Rimsko Carstvo. Njihova je vladavina vrijeme antiohijske procvati. Nakon Seleuka I. Nikanora vladao je Antioh I. Soter koji je sagradio drugi dio grada. Njega je naslijedio Antioh II. Theos koji je želio sukobe s Egiptom prekinuti ugovorenim brakovima, ali su obiteljske razmirice na koncu dovele do egipatskih okupacija i osamostaljivanja provincija. Njegov sin Seleuk II. izgubio je od Egipćana u Trećem sirijskom ratu i ostao bez okolnih provincija koje su se osamostalile. Postajala je sve važniji centar Seleukove moći pa je počeo graditi treći dio grada s pripadajućim zidinama. Nakon kratke vladavine Seleuka III., uspon je vratio Antioh III. Veliki koji je dovršio treći dio grada. Vratio je izgubljene pokrajine, porazio Perziju, napredovao u Grčkoj i Egiptu. Čak je ratovao s Rimljanima na području Pergama. U grad je naselio poražene Grke Etoljane, Krećane i Euboeljane. Tada ona postaje pravi kozmopolitski grad prepuna različitih naroda, jezika i vjera. No, izgubio je rat s Rimom pa je morao tražiti primirje i kao taoce poslao sinove. Antioha III. naslijedili su sinovi Seleuk IV. i nakon njegove smrti Antioh IV. Epifan. Antioh IV. je izgradio četvrti dio grada i od tada se naziva *Četverograd*. Još su je nazivali *Zlatnom* zbog građevina koje je izgradio. Budući da je bio neko vrijeme taoc u Rimu, prihvatio je rimsku kulturu i doveo je u grad. Sagradio je hram rimskom bogu Jupiteru i podržavao gladijatorske igre. Unatoč rimskom utjecaju ostao je vjeran grčkom. Sagradio je kopiju Fidijinog Zeusa i senat po uzoru na atenski. Njegovom smrću započinje pad dinastije Seleukovića.

Od narednih vladara značajno je spomenuti njih nekoliko. Za vrijeme Aleksandra I. Balasa grad je 148. godine prije Krista doživio prvi veliki potres. Inače, grad se nalazi na seizmički aktivnom području pa su nezamjetni potresi bili redoviti. Demetrije II. Nikator uspostavio je vlast uz pomoć Egipta te nije bio omiljen u Antiohiji. To je dovelo do progona, a svo-

[58] Usp. Edmund Spencer BOUCHIER, *A Short History of Antioch. 300 B. C. – A. D. 1268*, London, 1921., 27-126 i Glanville DOWNEY, *A History of Antioch in Syria: from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton – New Jersey, 1961., 3-327.

ju je vlast morao uspostavljati više puta zbog sukoba s ostalim Seleukovićima. Ostali Seleukovići koji su vladali, vodili su grad u propast. Da bi očuvala svoj integritet, neko je vrijeme bila u savezu s Laodicejom, Seleucijom i Apamejom. Unatoč tim savezima, pala je pod vlast Armenca Tigrana I. 83. godine prije Krista koji je vladao petnaestak godina da bi na koncu vlast uspostavili Rimljani postavljanjem Seleukovića. Ubrzo su zbacili Seleukoviće i 64. godine prije Krista Gnej Pompej Veliki joj je udijelio status sjedišta Sirijske provincije. Tada je započeo rimski utjecaj.

Prvi prokonzul koji je prebivao u Antiohiji bio je Aulo Gabinije. I Cezar ju je posjetio na svojem putu u Egipat. Donio je edikt o slobodi 47. godine prije Krista opisujući je kao metropolu koja je sveta, netaknuta, autonomna i djelotvorna i prijestolje cijelog Istoka. Cezarovom uspostavom diktature i prelaskom iz Rimske Republike u Rimsko Carstvo, novim mu je građevinama odala počast. Sagrađeno je nekoliko kipova, bazilika, amfiteatar za gladijatorske borbe, a obnovljen je Pantenon. Godine nakon Cezarova ubojstva obilježene su pljačkama i pala je pod Parte. No, već ju je Marko Antonije oslobodio te jednog od Kleopatrinih sinova proglasio kraljem Sirije. Naredni vladari priznavali su njenu ljepotu. Tako je Agripa sagradio novu četvrt i javno kupalište. Židovski kralj Herod sagradio je glavnu cestu kroz grad. Iako je nije nikada posjetio, Tiberije je uz tu glavnu cestu sagradio kolonade ukrašene ornamentima. Za vrijeme Kaligule 37. godine poslije Krista dogodio se drugi snažniji potres. Osobito je nastradala Dafne. Njegovo je vrijeme obilježio antiohijski sukob pogana i Židova kada je ubijeno mnogo Židova u sinagogama.

Sedamdesetih godina podržavala je flavijevsku dinastiju u usponu na vladanje Rimskim Carstvom. Istih godina Židovi su se pobunili i započeli Prvi židovski ustanak. Flavijevac Vespazijan sa simpatijama je gledao na grad i regrutirao vojsku, podigao vojni kamp i pobijedio Židove. Uslišio je antiohijsku molbu i protjerao Židove iz nje. Nastupio je mir sve do cara Trajana. On ju je posjetio 114. godine i završio gradnju teatra. Dok je boravio u njoj, pred kraj 115. godine, dogodio se treći snažni potres. Trajan je uspješno vodio ratove s Partima osvojivši Mezopotamiju. Njegov nasljednik Hadrijan nije nastavio s ratovima nego je izgubio dio osvojenih teritorija pa je želio provesti reforme. Odvojio je sirijsku provinciju od fenicijske smatrajući da Antiohija ne može upravljati tolikim prostorom jer njen položaj nije uspješno rješavao iznenadne pobune.

Veličinu su joj vratili Marko Aurelije i Lucije Ver ponovnim ratovanjem s Partima. Lucije Ver proveo je u njoj neko vrijeme regrutirajući vojsku. U njihovo vrijeme teatar je bilo prepuno glumaca i svirača različitih glazbala. Marko Aurelije obnovio je javno kupalište uništeno potresom za vrijeme Trajana, sagradio muzej i hram Nimfama. Iako su joj rimski carevi

bili skloni, počeo se pokazivati njen pobunjenički karakter. Podržala je ambicioznog generala Avidija Kasija koji je kratko uzurpirao Siriju i Egipat tijekom 175. godine. Na sličan je način grad dao podršku drugom uzurpatoru Pesceniju Nigeru 193. godine. Antiohijski mladići oduševljeno su pošli u njegovu vojsku. Uzurpaciju je ugušio Septimije Sever te je kaznio zabranom održavanja festivala i sportskih igara[59].

Antiohija je uspješno podržala cara Elagabala i njegovog rođaka Aleksandra Severa koji ga je zbacio s prijestolja. Aleksandar Sever je pobijedio Perzijance uz velike gubitke. Na povratku iz vojne pobjede njegova se vojska odmarala u gradu. Vrijeme nakon nasilne smrti Aleksandra Severa pa sve do dolaska Dioklecijana obilježeno je kao vladavina tridesetorice tirana. Careve su birali vojnici, a vladali su veoma kratko jer je bilo mnogo pretendenata na prijestolje. Slabljenje Rimskog Carstva uzrokovalo je osamostaljivanje naroda.

Perzijanci su pod vodstvom dinastije Sasanida pružali otpor rimskom okupatoru. Željeli su obnoviti svoje Carstvo planirajući osvojiti Siriju i Egipat. Tadašnji perzijski kralj Šapur I. upao je u Antiohiju 260. godine, opljačkao je, mnogo naroda poveo u zarobljeništvo i izvršio u teatru masakr građana. Napao ga je car Valerijan i doživio težak poraz u kojem je završio u doživotnom ropstvu. Tada se Rimsko Carstvo našlo u velikoj krizi pri kojoj se osamostalilo Palmirsko Carstvo na području Bliskog istoka i Egipta te je bila ponovno okupirana. Trajanje Palmirskog Carstva prekinuo je car Aurelijan 274. godine. Pri pobjedonosnom povratku došao je u grad vodeći zarobljenog palmirskog cara Zenobiju.

Nakon cara Aurelijana u kratkom roku se izmijenilo pet vladavina careva. Vojska je 285. godine izabrala Dioklecijana koji je bio značajniji Aurelijanov general. Mnogo je vremena proveo u Antiohiji. Sagradio je sebi dvije palače. Jedna se nalazila na antiohijskom otoku koji je nastao meandriranjem rijeke, a druga se nalazila u Dafni. Uz palače sagradio je još četiri kupališta, hipodrom, Jupiterov i Nemesin hram, objekte za proizvodnju oružja i novi most na rijeci Oront. Bila je njegova baza za napad na Perzijance, a nazivali su je i metropolom Is-

[59] Sportske igre u Antiohiji, koje su povjesničari često nazivali i olimpijskim igrama, održavaju se veoma rano. Prva datiranja sportskih igara pronalaze se u prvom stoljeću poslije Krista, a održavale su se u Dafni. Krajem prvog stoljeća održane su regionalne igre u kojima su se natjecali sportaši s područja Sirije, Cilicije i Fenicije. Isto vrijeme obilježavale su igre dječaka, zvane pitijske igre, a spominju se i u vrijeme Trajanovog posjeta Antiohiji 115. godine. Za vrijeme Hadrijana pitijske igre se nazivaju eukratove i uz njih osniva svoje hadrijanske igre. Marko Aurelije je prekinuo održavanje igara. Ozbiljnije održavanje igara uspostavio je Komod 181. godine sagradivši vježbalište koje se sastojalo od trkačke staze. Držale su se eukratove i hadrijanske igre te komodove igre koje povjesničari nazivaju jednim imenom antiohijskim olimpijskim igrama. Prve antiohijske olimpijske igre ne pripisuju se Komodu nego Karakali koji ih je održao 212. godine i od tada su se redovito odvijale sve do 520. godine. Usp. Sofie REMIJSEN, The Introduction of the Antiochene Olympics: A Proposal for a New Date, u: *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 50 (2010.) 3, 411-436.

toka. Postala je vojno i školsko središte pa je privlačila strance. Dioklecijan je vladao do 305. godine i s njim se ulazi u četvrto stoljeće, vrijeme retoričara Libanija i Ivana Zlatoustog.[60]

1.2.2. Utjecaji različitih religijskih identiteta

Kao što je spomenuto, na području grada nalazilo se mnogo hramova. Religija je imala značajan utjecaj na društvo i identitet. Ističu se tri religije koje su prevladavale u gradu. Tri zasebna poglavlja opisuju svaku religiju. Cilj ovog dijela rada jest pokazati nastajanje religijskih identiteta. Ono će pomoći da se bolje razumiju odnosi između religija u četvrtom stoljeću, kao i potom značenje intervenata Ivana Zlatoustoga.

Najjača religiozna skupina bili su pogani. Grad je doslovno bio njihov jer je grčka poganska religija službena. To je moguće jer su grčki gradovi bili polisi u kojima je religija imala funkcionalan i ritualni položaj. U prvom poglavlju valja prikazati na koji je način grčki polis povezan s poganskom religijom.

Uz pogane drugi starosjedioci u gradu su Židovi. Oni su se s vremenom izborili za svoj specifičan položaj i dobili povlastice. Drugo poglavlje donosi koje su povlastice imali Židovi i na koji su se način ustrojili u poganskom gradu.

Treće poglavlje posvećeno je velikom dolasku kršćana. Najmlađa religija je već od svojih početaka tražila svoje mjesto u grčkom polisu. Postupno istiskuje poganski i židovski identitet te grad pokušava stopiti sa svojim identitetom. Objašnjeno je kakav je identitet kršćanskih građana Antiohije i zašto je taj grad za njih toliko značajan.

1.2.2.1. Povezanost poganske religije i grčkog polisa

Razvoj grada povezan je s poganskom religijom. Budući da se stanovništvo povećava kroz grčki i rimski imperij čija je službena religija bila poganska sve do prihvaćanja kršćanstva, građani su bili većinom pogani. Njeno stanovništvo je bilo grčko što znači da su svoj grad organizirali kao grčki polis s izabranim magistratima, vijećem i građanima. Povijest Grčke pokazuje najmanje tri dokaza da je poganska religija bila najvažniji aspekt društva u grčkom polisu: institucionaliziranost polisa stvarala je okvir za pogansku religiju. U polisu nije bilo razlike između profanog i sakralnog, a obdržavanje poganske religije pripada među važnije zadaće polisa.[61]

---

[60] Usp. Stella PATITUCCI – Giovanni UGGERI, Antiochia sull'Oronte nel IV secolo d. C., u: *Atti del Simposio XI – Simposio Paolino. Paolo tra Tarsio e Antiochia. Archeologia/Storia/Religione*, Roma, 2008., 57-92.
[61] Usp. Mogens Herman HANSEN, *Polis. An Introduction to the Ancient Greek City-State*, Oxford – New York, 2006., 118-121.

Grčki bogovi i hramovi stariji su od institucije polisa, ali su međusobno povezani. Polis nastaje udruženjem ljudi koji su željeli zajednički nešto učiniti ili postići, a Grci su se najčešće udruživali zbog gradnje monumentalnih hramova i organizacije velikih festivala u čast poganskih bogova. Iako su gradnju poganskih hramova često financirali pojedinci, glavni graditelj je bio sam polis. Diktirao je razvoj i oblike čašćenja određenih poganskih božanstava i održavao isključivo grčku pogansku religiju na svojim prostorima.

Poganska kultura polisa ne poznaje sekularizaciju u kojoj bi se odvajalo profano i sakralno. Polis je poštovao poganske religijske festivale. Ne samo da je polis imao i dio zadaće u organizaciji festivala, nego je i zabranjivao rad u vrijeme njihova održavanja. Imao je financijski nadzor nad hramom pa je iz njega posuđivao novac obvezujući se da će ga vratiti.

Poganska religija se nije protivila instituciji polisa. Obilježja religije i polisa su povezane pa je jedna od najvažnijih zadaća polisa javno čašćenje poganske religije. Gradski magistrati organiziraju religijske svečanosti i festivale. Troškove organizacije festivala snosi polis i pohađaju ih svi građani, uključujući žene i djecu, a ponekad i robove. Poganski kult direktno je povezan s političkim institucijama. Značajne gradske aktivnosti započinju poganskim obredima koji uključuju molitve, prokletstva ili žrtvovanja. Svaki je polis imao svog božanskog zaštitnika. Njemu su bili posvećeni gradski hramovi. Zaštitnici polisa često su bili prisutni na kovanicama koje su se izrađivale u vrijeme održavanja religijskih festivala.

Danas je sačuvano mnogo poganskih lokaliteta i predmeta s antiohijskog područja. Seleuk I. Nikanor je sagradio prvi hram i posvetio ga Zeusu. U blizini se nalazila Dafne koja je bila poznato svetište boga Apolona. Seleuk je Zeusa i Apolona proglasio gradskim zaštitnicima jer su bili zaštitnici njegove dinastije. Iz Seleukovog vremena sačuvan je kip božice Tihe koju je izradio kipar Eutihid. Tihe je starogrčka božica sreće, sretna slučaja, napretka grada i njegove sudbine. Iz vremena Antioha Epifana, u drugom stoljeću prije Krista, sačuvan je reljef[62] načinjen u vrijeme kuge. Nalazi se u stijeni na obroncima grada.[63]

U Antiohiji se mogu pronaći tragovi raznih poganskih kultova jer je polis nastojao biti mjesto tolerancije i prihvaćanja drugačijeg. Građanima nije bilo strano prihvaćati kultove drugih naroda. Među kultovima koji su se štovali, ističu se mistični kultovi. Mističnim kultovima mogli su pripadati svi oni koji su bili spremni platiti obred inicijacije. Pripadnost mističnom kultu povećavalo je društveni status. Kultovi su obećavali duhovno prosvjećenje, dobar zagrobni život i naklonost bogova. Postoje sačuvani ostatci kuće mističnog kulta egipatske

[62] Predstavlja Haroniona kojeg su građani Antiohije proglasili podzemnim božanstvom koje posreduje pokojnike Haronu, prevozitelju mrtvih duša u Had. Trebao ih je spasiti od kuge, a zbog iznenadnog prestanka kuge, reljef nikada nije dovršen.
[63] Usp. Bruce METZGER, Antioch-on-the-Orontes, u: *The Biblical Archaeologist*, 11. (1948.) 4., 69-88.

božice Izide, grčkog boga plodnosti Dioniza, perzijske božice sunca Mitre. Najpoznatiji je bio Izidin kult koji se štovao od drugog stoljeća prije Krista. Vjerovalo se da štovanje Izide donosi zaštitu braka i obitelji te povećava plodnost. Do vremena Ivana Zlatoustog obdržavali su se i ostali kultovi. Posjećivali su se hramovi Hermesa, Pana, Demetre, Aresa, Kaliope, Apolona i Zeusa. Stanovnici su i u svojim obiteljskim kućama štovali bogove. Arheološkim iskapanjima pronađeni su kipići Herakla, Zeusa, Asklepija, Izide, Herma i Tihe.[64]

Poganstvo je od prvih stoljeća poslije Krista počelo gubiti najznačajniji utjecaj u društvu. No, nije odustajalo nego je integriralo u sebe filozofske i religijske ideje. Razvijao se sinkretizam ideja. Jedan od najpoznatijih sinkretističkih učenja jest gnosticizam, nauka o tajnom transcendentalnom znanju i spasenju. Počeci gnosticizma vežu se uz stara egipatska, židovska i perzijska vjerovanja. Utjecajem grčke filozofije i kršćanske misli, gnosticizam povezuje antičku pogansku mitologiju, klasičnu filozofiju i novu kršćansku religiju postajući aktualan u društvu. Gnostička učenja razvijala su se u urbanim sredinama kao što su polisi jer su bila naseljena ljudima različitih religija i filozofskih pogleda na život. Omogućavala su sinkretizam ideja. Antiohija je bila prikladna za takva učenja jer su u njoj bili prisutni mistični kultovi, egipatska i grčko-rimska božanstva, perzijska vjerovanja, židovstvo i kršćanstvo.[65]

1.2.2.2. Židovski starosjedioci i njihove povlastice

Među prve naseljenike u vrijeme Seleuka I. Nikanora ubrajaju se Židovi. Prepoznali su da će postati važan grad na Istoku. Antiohije je smještena u blizini židovskog Jeruzalema. Prikladno je mjesto za odmor putnika koji su putovali između Palestine i Male Azije. Brzo je postala važan trgovački i administrativni centar Istoka. Započeli su naseljavanje da bi se već u drugom stoljeću prije Krista izdvajali kao posebna društvena zajednica u gradu. Prije dolaska Antioha IV. Epifana uživali su zaštitu i učvrstili zajednicu u gradu.[66]

U grčkom polisu Židovima je bio omogućen vlastiti politički ustroj. Razlog tome jest što su je naseljavali od njenog nastanka, a najviše jer su sudjelovali u vojnim pohodima za vrijeme vladavine dinastije Seleukovića. Poganski vladari dali su im aktivna politička prava koja se nazivaju *politeuma*. Židovska *politeuma* u Antiohiji uključuje prava da mogu slijediti svoje vlastite zakone čuvajući tako svoj identitet i posebnost. Sve do rimskog vremena židovska su prava u gradu bila zapisana na brončanoj ploči. No, probleme su imali i u vrijeme grč-

---

[64] Usp. Ozge GENCAY, *A Private Spectacle in Antioch: Investigation of an Initiation Scene*, diplomski rad, University of Maryland, College Park, 2004., 10-12.
[65] Usp. Benjamin WALKER, *Gnosticism: Its History and Influence*, Wellingborough, 1983., 12-20.
[66] Usp. Wayne MEEKS – Robert WILKEN, *Jews and Christians in Antioch in the First Four Centuries of the Common Era*, Missoula, 1978., 1-4.

ke vladavine. S njima se sukobio Antioh IV. Epifan koji je čak u jeruzalemski hram uveo Zeusov kult pa su započeli pobunu poznatu pod nazivom makabejski ustanak. Pobunu je predvodio Juda Makabej. Nakon Antioha IV. Epifana vraćena su im prava i vjerske slobode. Ponovno su živjeli u skladu sa svojim vjerovanjima i bilo im se moguće služiti vlastitim zakonom.[67]

Za razliku od Aleksandrije, nemaju jedinstveno mjesto obitavanja. Naime, u Aleksandriji su imali svoju četvrt, dok tako nije bilo u Antiohiji. Jedna od helenističkih ideja jest asimilacija. Grci su osvajanjima željeli izmiješati stanovništvo, udahnjujući u njega ideje tolerancije i multikulturalnosti. Osobito se to očituje u grčkim polisima. U Antiohiji su se nalazili u svim njenim dijelovima. No, ističu se dva važnija mjesta na kojima ih najviše obitava.

Prvo mjesto gdje obitavaju povezano je s gradskom podjelom na četvrti. Prvu četvrt, koja je i najstariji dio grada, naseljavali su najvažniji ljudi u gradu koji su bili većinom Grci. Za drugu se četvrt tvrdi da je naseljava masa. Uspoređujući je s Aleksandrijom u kojoj masu predstavljaju vojnici, Aleksandrinci i domoroci (Egipćani), moguće je zaključiti da su Židovi obitavali u drugoj četvrti. Dokaz tome jest da su antiohijski Židovi bili vojnici i porijeklom Sirijci.[68]

Najznačajnije mjesto koje naseljavaju nalazi se u jugozapadnom dijelu grada izvan gradskih zidina i njenih Kerubinskih vrata. Tako ih je nazvao Flavijanac Vespazijan koji je 69/70. godine suzbio njihove ustanke protiv rimske vlasti. Uzeo je kerubine, ili slične krilate kipove, iz židovske sinagoge i postavio ih na jugozapadna vrata da Židove uvijek podsjećaju na propali ustanak. Kerubini su postavljeni upravo na ta vrata jer su predgrađe naseljavali Židovi. Predgrađe se naziva *Kerateion*, a u njemu se nalazila židovska sinagoga.[69]

Njihov je broj u antiohijskoj povijesti stalno rastao. U vrijeme prvog stoljeća područje Antiohije i njene okolice je nastanjivalo oko 45.000 Židova što je moglo činiti sedminu stanovništva. Današnja istraživanja pokazuju da je u antiohijskom području bilo oko 22.000 Židova i činili su otprilike desetinu stanovništva. Svoje su obrede vršili u nekoliko sinagoga. Najstarija sinagoga je iz vremena Seleukovića i nalazila se u gradu. Iz rimskog vremena naj-

[67] Usp. Carl KRAELING, The Jewish Community at Antioch, u: *Journal of Biblical Literature*, 51 (1932.) 2, 130-160.
[68] Usp. Aryeh KASHER, The Rights of the Jews of Antioch on the Orontes, u: *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, 49. (1982.), 1., 69-85.
[69] Usp. Glanville DOWNEY, The Gate of the Cherubim at Antioch, u: *The Jewish Quarterly Review*, 29 (1938.) 2, 167-177.

važnija sinagoga se nalazila na predgrađu *Kerateion* i smatra se da je sagrađena na grobovima makabejskih mučenika.[70]

Unutarnja organizacija antiohijskih Židova nije dobro sačuvana. Poznato je da se okupljaju oko sinagoge jer je bila snažna povezanost antiohijskih sinagoga i jeruzalemskog hrama. Nije služila samo kao mjesto molitve i vršenja obreda nego je imala društvenu funkciju. Na području sinagoge rješavale su se razmirice, sakupljao se novac za zajedničke obroke i održavala su se slavlja. Znajući da od vlasti imaju privilegije, nisu se ustručavali pokazivati svoj identitet. Nalazili su među poganima simpatizere koji su rado prelazili na židovsku vjeru. No, židovske pobune protiv rimske vlasti, gubitci prava i multikulturalnost kojoj su bili izloženi uzrokovali su da neki odbace svoju vjeru i postanu pogani. Dolaskom kršćanstva, a osobito od četvrtog stoljeća, Židovi su se počeli suočavati s novim izazovom.[71]

1.2.2.3. Prodor i oblikovanje kršćanstva

U kršćanskoj povijesti Antiohija zauzima važno mjesto. Počeci kršćanstva povezani su s malom kršćanskom zajednicom koja nastaje u tom multikulturalnom polisu. Prema Djelima apostolskim (11,26) u njoj se Isusova zajednica prvi put nazvala kršćanima. Iz nje su krenula Pavlova putovanja i u njoj su započela prva odvajanja od Židova, to jest oblikovanje zajednice koja je sastavljena i od pogana na ravnopravnoj osnovi sa Židovima. Kršćanski identitet nastaje kroz tri[72] etape. Prva etapa obuhvaća nastanak antiohijske kršćanske zajednice i traje do prvih sukoba između Petra i Pavla oko 49. godine. Druga etapa započinje događajima nakon 49. godine, a vrhunac doživljava tijekom židovske pobune od 66. do 70. godine. Treća etapa traje do kraja stoljeća i označava razdoblje u kojem je antiohijska kršćanska zajednica postala većinski sastavljena od obraćenih pogana.

Tijekom prve etape kršćanski je pokret ovisio i bio vođen karizmaticima. Važno je napomenuti da vjerski poglavari u Antiohiji nisu bili domaći stanovnici. Kršćani su je naselili bježeći pred progonima u Jeruzalemu. Sredinom četrdesetih godina, kada je Jakov bio poglavar u Jeruzalemu, postajala je grad za kršćane. Želeći proširiti jeruzalemsku vlast na okolne gradove, započeli su prvi sukobi s antiohijskom zajednicom. Vrhunac sukoba bio je Jeruzalemski sabor oko 49. godine na kojem se raspravljalo o kršćanskoj upotrebi Mojsijevog zakona. Bio je to sukob dviju struja. Karizmatsku struju je predvodio Pavao i tvrdila je da kršćani

[70] Usp. Wayne MEEKS – Robert WILKEN, *Jews and Christians in Antioch in the First Four Centuries of the Common Era*, 8-9.
[71] Usp. Magnus ZETTERHOLM, *The Formation of Christianity in Antioch*, London – New York, 2003., 39-42.
[72] Usp. Robert HANN, Judaism and Jewish Christianity in Antioch: Charisma and Conflict in the First Century, u: *Journal of Religious History*, 14 (1987.) 4, 341-360.

obraćeni s poganstva ne moraju prihvatiti židovske zakone. Judeokršćansku struju predvodio je Petar i tražili su obdržavanje židovskog zakona. Sabor je donio diplomatske odluke koje su djelomično utihnule sukobe, ali nemiri su se nastavili i tražili su jasnije odvajanje od židovstva, to jest odlučnije prihvaćanje vjernika iz poganstva.

Jedan od važnijih ciljeva sporova prvih kršćana bio je jasan stav prema židovstvu te strože odvajanje od njega koje se događa za vrijeme druge etape dok traju židovski ustanci. Antiohijski judeokršćani nisu sudjelovali u ustancima jer su se distancirali od Židova zbog njihove loše reputacije u Carstvu. Jeruzalemski kršćani imali su problema zbog židovskih ustanaka jer je grad bio središte židovsko-rimskog sukoba i prepun nasilja. Kršćani su zato oko 67. godine bježali iz Jeruzalema i selili se u grad Pelu. Židovska pobuna bila je uzrok i povod Rimljanima da unište jeruzalemski hram i protjeraju Židove. Posljedica neprijateljstva prema Židovima dovela je do takve separacije između kršćana i Židova da se od tada može govoriti o dvije različite religije, o čemu će svjedočiti kasnije i spisi Ignacija Antiohijskog.

U Antiohiji prema mišljenju nekih istraživača nastaju Matejevo evanđelje[73] i spis Didahé[74] koji su važni za kršćanski identitet. Rasprave o mjestu nastanka ovih djela još uvijek traju. Ako prihvatimo da Matejevo evanđelje nastaje u Antiohiji, uviđa se promjena religijskog porijekla kršćana. Porijeklo se antiohijskih kršćana mijenja iz židovskog u pogansko. Prema Matejevom evanđelju prvi antiohijski kršćani su porijeklom bili Židovi. U Antiohiji su se naseljavali Židovi nakon uništenja hrama. Gradski judeokršćani su pod utjecajem židovstva obdržavali židovski zakon, no s vremenom se obraćenjem pogana počinje mijenjati struktura kršćana. Judeokršćanski se utjecaj smanjuje, dolazi sve više obraćenih pogana, a obraćaju se i imućniji pogani pa kršćanstvo ne zahvaća samo siromašnije slojeve društva. Započinje se na-

[73] Više je teza o lokaciji Matejevog evanđelja. Uz Antiohiju spominje se područje Jeruzalema, Transjordanije, Fenicije, Aleksandrije ili drugom sirijskom gradu Edesi ili Damasku. Ipak mnogo je dokaza koji upućuju na Antiohiju. Istraživač Steeter iznosi četiri argumenta za dokazivanje te tvrdnje. Patristički izvori, utjecaj Crkve u Antiohiji, Petrova uloga i brojnost židovske populacije dokazi su da se Antiohiju može smatrati mjestom nastanka evanđelja. Postoji još argumenata koji potvrđuju Antiohiju. Grad je grčkog govornog područja, nalazi se na istoku Carstva, mora biti dovoljno udaljen od Jeruzalema da ne bude zahvaćen židovskom pobunom. Naravno, postoje i mnogi protuargumenti kojima se pokušava osporiti Antiohija. No, kada se iznesu svi argumenti i protuargumenti toj tvrdnji, ne može se naći grad ili područje koji bi odgovarao bolje od Antiohije. Usp. David SIM, *The Gospel of Matthew and Chrisitian Judaism: The History and Social Setting of the Matthean Community*, Edinburgh, 1998., 53-62.

[74] Uz različita tumačenja porijekla spisa ovdje navodimo dva dokaza koji podržavaju da je spis nastao u Antiohiji. Govori o uzdržavanju od mesa žrtvovanog idolima što je bio predmet rasprava u Antiohiji i Kristove sljedbenike naziva kršćanima. Tekst u jednom dijelu govori o dva puta (zlu i dobru) te se može povezati s židovskom tradicijom. Prema tezi o dva puta moguće je govoriti da je pisac judeokršćanin, ali sadržaj Didahé upućuje da zajednica kojoj piše ne potječe iz židovstva. Razlog tome jest što bi većina sadržaja bivšem Židovu bila poznata, kao što je zabranjivanje homoseksualnosti, pobačaja i magije. Najvjerojatnije je spis upućen pokrštenim poganima. To je osobito vidljivo u drugom dijelu spisa u kojem se govori o krštenju i euharistiji. Upućuje zajednicu iz poganstva kako da vrši kršćanske obrede. S vremenom postaje naputak za nove zajednice iz poganstva koje žele iz autoritetnog djela steći kršćansku praksu. Usp. Nancy PARDEE, Visualising the Christian Community at Antioch: The Window of the *Didaché*, u: *Forum*, 3 (2014.) 1, 69-90.

učavati kršćanska doktrina i postupno uvodi prva teologija koja se razlikuje od židovske. Tada bi prema nekim istraživačima u gradu nastao Didahé koji je ranokršćanski pastoralni spis. On bi mogao pomoći novim kršćanima koji dolaze iz poganstva u ispravnom prihvaćanju kršćanske nauke i prakse.

Pred kraj prvog stoljeća jasnije se očituje da je antiohijska zajednica sastavljena većinom od pogana. Uz spise koji potvrđuju tu tezu, važan je uočiti i to da je Ignacije Antiohijski obraćenik s poganstva. On je jedan od prvih autora koji piše o kršćanstvu iz nežidovske perspektive, a koja je čak dijelom i antižidovska. Udaljuje se od židovskog utjecaja na kršćanstvo odbacujući prakticiranje ikakvih židovskih običaja u kršćanstvu. Ignacije je zbog napada na židovstvo i utjecaja na kršćane iz poganstva stvarao podijeljenosti i razmirice. Prvenstveno je napadao judeokršćane koji su tražili da pogani postanu Židovi pa tek onda kršćani. Judeokršćani su se držali uzvišeno jer su smatrali da su oni dostigli puninu koju pogani, jer nisu bili Židovi, ne mogu postići. Zahvaljujući poganima iz kršćanstva dolazi do potpunog odvajanja kršćanstva od židovstva u kojem je kršćanstvo počelo oblikovati vlastitu predaju i tekstove.[75]

Od prvih stoljeća Antiohija je imala svoje biskupe. Nakon Ignacija Antiohijskog, biskupa koji se obratio s poganstva, iz prva dva stoljeća poznati su Heron, Kornelije, Eros, Teofil, Maksim, Serapion, Asklepijad, Filet, Zebin. Među važnijim biskupima ističe se mučenik Babila iz vremena cara Decija. Car je za vrijeme svog boravka u gradu želio prisustvovati kršćanskoj liturgiji, ali ga je Babila spriječio, te je car Decije poduzeo mjere protiv kršćana i pogubio njihovog biskupa. Od ostalih biskupa do vremena Ivana Zlatoustog ističu se Demetrije kojeg su zarobili Perzijanci zatim Pavao iz Samostate i Eustahije koji je bio gorljivi protivnik arijanstva.[76]

Kršćanska zajednica trebala je imati crkve u kojima se okuplja i slave obredi. Na antiohijskom području nalazilo se više crkava, ali mnoge od njih nisu sačuvane. Najstarija crkva nazvana *Palia* (Stara) ili Apostolska tradicionalno se pripisuje Teofilu, kojem su upućena Djela apostolska. Smatra se da je ta crkva uništena u vrijeme cara Dioklecijana, a sumnja se da je na istom mjestu građena nova oktogonalna crkva u vrijeme cara Konstantina posvećena svetom Petru. Spominju se još crkve svetih Kuzme i Damjana, Kasijana, Stjepana, Leoncija. Redovito mjesto kršćanske molitve bio je grob mučenika Babile. Blizu grada se nalazi spilja u

[75] Usp. Magnus ZETTERHOLM, *The Formation of Christianity in Antioch*, 203-211.
[76] Usp. Roderic MULLEN, *The Expansion of Christianity*, Leiden – Boston, 2004., 41-43.

kojoj je crkva svetog Petra. Brojne su još neimenovane crkve koje se nalaze u predgrađu, a neke od njih i u najznačajnijoj Dafni.[77]

Zamah kršćanstva koji je nastao velikim brojem obraćenih pogana, nije ostao pošteđen hereza. Kao što je već napomenuto, među novim religioznim strujama uspjeh je bilježio gnosticizam. Pod utjecajem gnosticizma nastajale su prve kršćanske hereze. Ignacije Antiohijski se borio protiv doketa koji su nijekali Kristovu čovječnost. Šimun Mag, jedan od prvih doketa, prihvaćao je Krista kao zemaljsku manifestaciju Boga. Tijekom trećeg stoljeća pojavio se maniheizam s kojim se borio antiohijski biskup Severije. Maniheizam je bio radikalni dualizam principa svjetla i tame koji se međusobno bore. Došao je iz Pezije iz koje su i inače dolazili pokreti nadahnuti gnostičkim učenjima. Među njima na sirijskom području je od drugog stoljeća prisutan bardaizam, nauk koji je zastupao vjeru u jednog boga iz kojeg izlazi pet elemenata. Ustanovio ga je Bardaizanu, sirijski gnostik. Nadahnut je na religijama Indije.[78]

1.2.3. Antiohija u vrijeme Ivana Zlatoustog

I četvrto stoljeće prati tradiciju koju je Antiohija stvarala od svojih početaka. To se prvenstveno odnosi na povlašteni položaj grada i mogućnosti za zabavu koje su pružene njenim građanima. Građani su voljeli posjećivati zabavna događanja, utrke konja, kazališne predstave. Imali su istančan i satiričan ukus za zabavu. Nisu mnogo marili za povezanost s Rimskim Carstvom pa su ponekad pružali otpor. Kako bi pridobili naklonost građana, carevi su izgrađivali kupališta, fontane, statue, parkove i hramove.

Proučavanjem istočnog dijela Rimskog Carstva može se uočiti da je bila snažan urbani centar Carstva. Njena bogata povijest i naklonjenost careva učinili su da se grad razvije i zadržava svoj status stoljećima. U vrijeme Libanija i Ivana Zlatoustog može se s pravom natjecati s Rimom, Atenom ili Konstantinopolom. Tijekom četvrtog stoljeća, prema Guidettiju[79], jedan je od glavnih gradova Carstva jer je bogata, dobro naseljena i kozmopolitskih pogleda te vojno, kulturno i vjersko središte cijelog Istoka. Nekoliko je elemenata koji je čine urbanim

---

[77] Nekoliko je važnijih radova o nalazištima u Antiohiji, a nastaju na temelju najvećeg arheološkog istraživanja Antiohije obavljenog od 1932. do 1939. godine tijekom kojeg je otkriven velik dio stare Antiohije i njene okolice: William Alexander CAMPBELL, Excavations at Antioch-on-the-Orontes, u: *American Journal of* Archeology, 38 (1934.), 2., 201-206; Robert BRAIDWOOD – Linda BRAIDWOOD, *Excavations in the Plain of Antioch, Vol. I: The Earlier Assemblages Phases A-J*, Chicago, 1960.; Richard HAINES, *Excavations in the Plain of Antioch, Vol. II: The Structural Remains of the Later Phases: Chatal Hüyük, Tell Al-Judaidah, and Tell Tayinat*, Chicago, 1970.

[78] Usp. David WALLACE-HADRILL, *Christian Antioch: A Study of Early Christian Thought in the East*, Cambridge, 1982., 21-26.

[79] Antiohija se upravo u četvrtom stoljeću nalazi na vrhuncu. Tijekom petog stoljeća broj stanovništva počinje opadati, a naročito nakon velikog potresa 458. godine. Usp. Fabio GUIDETTI, Urban Continuity and Change in Late Roman Antioch, u: *Acta Byzantina Fennica*, 3 (2010.) 1, 81-104.

centrom tijekom četvrtog stoljeća. Prvenstveno je to broj stanovnika koji je mogla prehraniti. Uz njih primala je i pridošlice prema kojima je domaće stanovništvo bilo tolerantno. Toleranciju su izgrađivale retoričke škole koje su pobuđivale želju za obrazovanjem i moralnim stilom života. Grad je imao urbane znamenitosti kao što su trgovi, kupališta i tržnice. Trgovina je mogla biti razvijena jer se nalazila na važnim prometnim pravcima koji su povezivali istok sa zapadom Carstva. Iz nje su se obavljale obrane od Perzije i barbara pa je često bila vojno aktivna. Uz sve ovo ne izostaje njena vjerska raznolikost pogana, Židova i naročito kršćana koji su svakim danom imali sve više članova.

Treći je grad po veličini u Rimskom Carstvu, a nalazi se iza Rima i Aleksandrije. Najveći broj stanovnika imala je u vrijeme drugog i četvrtog stoljeća. Razlika u broju stanovništva između drugog i četvrtog stoljeća nije velika, a ovisi o perzijskim napadima i uništenjima tijekom trećeg stoljeća. Najviše je imala oko 300.000 stanovnika[80] pribrajajući joj okolicu i predgrađe Dafne. Ukupna površina grada s pripadajućom okolicom je prosječno 911 hektara, pa je gustoća maksimalno 329 stanovnika po hektaru. Vjerojatnije je da je gustoća stanovništva, promatrajući ostale gradove[81] u Carstvu, bila oko 250 stanovnika po hektaru. No, i takva gustoća stanovništva svrstava je u dobro urbanizirana područja koja su imala višekatne nastambe, od kojih su najviše imale dva kata. [82]

Ovo poglavlje o Antiohiji je podijeljeno na šest dijelova. Najprije valja obrazložiti zašto je privlačna strancima polazeći od Libanijevih navoda, te se ukratko opisuje izgled grada i znamenitosti. Drugi dio posvećen je ratovima i vojnom razvoju koji se događa u gradu tijekom četvrtog stoljeća. Carevi su često ratovali zbog prodora Perzijanaca i barbara[83] pa je grad bio priznat kao vojni stožer za istočni dio Carstva. Vodila se bitka i s ekonomskom krizom koja je sve više uzimala danak. Kroz treći, četvrti i peti dio se pobliže objašnjava ekonomska kriza. Opisuje se kako se odrazila na gradsku dokolicu za vrijeme Teodozija. Iako su građani voljeli uživati u olimpijskim igrama i predstavama, kriza je uzela danak. Povezanost ekonomske krize i dokolice važno je zbog konteksta homilija *O statuama*. U četvrtom dijelu raščlanjuju se društvene klase prema homilijama Ivana Zlatoustog. Ističe povećanje srednjeg sloja koji često može postati siromašan. Peti dio objašnjava utjecaj krize na povećanu socijalnu mobilnost, interakciju na trgu gdje ljudi traže posao i trgovinu koja slabi. Grad se počinje ok-

[80] Usp. Glanville DOWNEY, The Size and the Population of Antioch, u: *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 89 (1958.) 1, 84-91.
[81] Prosječna gustoća urbane sredine je oko 250 stanovnika po hektaru, a predgrađa oko 100 stanovnika po hektaru. Usp. Andrew WILSON, City Sizes and Urbanization in the Roman Empire, u: *Settlement, Urbanization and Population*, A. Bowman – A. Wilson (ur.), Oxford, 2011., 161-195.
[82] Usp. Paul KLOEG, *Antioch the Great. Population and Economy of Second-century Antioch*, diplomski rad, Leiden University, Leiden, 2013., 22-23.
[83] Usp. Benjamin ISAAC, *The Limits of Empire. The Roman Army in the East*, Oxford, 2000., 270-279.

retati Mediteranu, a sve manje istoku svijeta. Završni dio se bavi odnosom carske vlasti i religija. Židovstvo i poganstvo slabe, a kršćanstvo postupno dominira na društvenoj sceni. No, nije to svima odgovaralo. Objašnjava se koliko su carevi bili skloni podupiranju židovstva i poganstva da bi spriječili dominaciju kršćana. Nastojalo se podržati židovske običaje, učiniti ih popularnim te spriječiti rušenje poganskih hramova.

Cilj poglavlja jest pokazati kako se odvijao život u Antiohiji tijekom četvrtog stoljeća. Građanski identitet je utemeljen na dobrom životu zbog proteklih stoljeća. Ekonomska kriza i ratovi unose vidljive promjene u gradu. I religijska pripadnost se naglo počinje mijenjati, ali su svakodnevne navike novih kršćana još utemeljene na židovstvu i poganstvu.

1.2.3.1. Libanijevi razlozi za privlačnost Antiohije

Na vrhuncu društvene karijere, u svojim pedesetim godinama, Libanije je povodom lokalnih olimpijskih igara 360. godine, sastavio pohvalni govor o Antiohiji[84]. Nije iznio samo njenu povijest nego je opisao i trenutno stanje. Ovaj govor je u potpunosti sačuvan i predstavlja važan primjer lokalnog patriotizma kasne antike. Hvali je opisujući svakodnevni život, antičku ulogu gradova i njihovih predgrađa, političke prilike, društvene klase, klimu i zelenilo.[85]

Uspješnu povijest i političku ulogu Antiohija može zahvaliti svojim gradskim ocima. Oni su je, upotrebljavajući naročito sofističke retoričke tehnike, uspjeli održati važnim političkim i urbanim centrom Istoka. Svoje su građane vlasti hrabrile da ne klonu u trenutcima kriza i barbarskih napada Perzijanaca. No, dopuštale su naseljavanje stranaca. Vlasti nisu pokazivale ksenofobiju, nego su se prema došljacima odnosili kao prema svojim građanima, stoga je razumljivo da je grad prihvaćao vrijedne i darovite došljake kao domaće sinove.[86]

Može se naći mnoštvo razloga zbog kojih je privlačna strancima. Jedan od njih jest sigurnost. Govori da je vojna sila koja se utaborila u gradu dovoljan razlog da se svaki njen stanovnik osjeća sigurno. Perzija, koja je redovito prijetila sukobima, u njoj je pronašla dostojnog protivnika. Prirodna bogatstva rijeka, livade za ispašu kao i silna skladišta za pohranu oružja pružale su carskoj vojsci sigurno mjesto za obranu. Perzijancima je bila neosvojiva utvrda pa nisu mogli upasti u Carstvo. Ne leži sva antiohijska snaga u njenoj fizičkoj moći nego, poput Atene, u njenoj mudrosti koju je stekla retoričkim školama. Učenici su dolazili iz

[84] Usp. LIBANIUS, *Oratio XI.*
[85] Usp. Glanville DOWNEY, Libanius' Oration in Praise of Antioch (Oration XI.), u: *Proceedings of the American Philosophical Society*, 103 (1959.) 5, 652-686.
[86] Usp. LIBANIUS, *Oratio XI.*, 139-174.

svih dijelova pokrajine pa i šire jer su prepoznali njen prestiž nad drugim gradovima i školama.[87]

No Antiohija privlači i zbog svojeg izgleda. Glavna ulica popločana je mramorom, a na njoj se nalaze kolonade. Rijeka koja odvaja stari i novi dio grada presijecana je mostovima. Među najznačajnije antiohijske ljepote ubraja se njeno predgrađe Dafne[88] prepuno parkova i fontana koje su opjevali i Rimljani. Libanije je velik dio govora posvetio predgrađu Dafne da bi na kraju s pravom postavljao retorička pitanja.[89] Pita se ima li igdje takvog grada kao što je Antiohija. Ima izvanrednu klimu, kupališta i tržnice, blagu zimu s čestim sunčanim razdobljima, zelenila i plodno tlo. Ponosan je na večernji izgled grada jer odskače od rasvjete Rima. Antiohijska ulična rasvjeta bila je poznata u tadašnjem antičkom svijetu jer se u njoj život također odvijao noću.

Svojim govorom građanima je želio pokazati da se njen status može usporediti s vodećim gradovima antike. Nekoliko puta uspoređuje antiohijski gradski život s atenskim i rimskim. Cilj ju je bio uzdići iznad Atene i Rima. Jedino se o Rimu pričalo kao o gradu koji je otvoren došljacima i izbjeglicama. Atena je primala doseljenike, ali se prema njima nije dovoljno dobro odnosila. Antiohija je pak prihvaćala nove stanovnike i odnosila se prema njima kao prema domaćima. Ona je tako pokazala važnu grčku uljudnost i svima iskazivala dobrodošlicu. Pohvaljujući je želi stvoriti *Drugi Rim* na grčkom teritoriju.[90]

1.2.3.2. Uloga grada u carskim ratovima i krizama

Car Dioklecijan uveo je Rimsko Carstvo u četvrto stoljeće, gledajući Antiohiju, mnogo je učinio za nju izgradivši silne građevine, a već se 305. godine povukao s vlasti. Narednih dvadeset godina, sve do dolaska cara Konstantina, nije bilo značajnih događaja. Za vrijeme istočnog cara Licinija izbila je velika glad 324. godine koja je pogodila istok Carstva. Iste godine zapadni car Konstantin svrgava Licinija i ujedinjuje Carstvo.

Caru Konstantinu je bila važna zbog sve većih problema s Perzijom koja je željela staviti sirijsko područje pod svoju vlast. Rim i Perzija bili su u miru od 297. godine, ali kada je Šapur došao na vlast 310. godine, želio je nazad nekadašnje područje. Oko 333. godine Konstantin je poslao vojsku i svog sina Konstancija za moguće obrane od Perzijanaca pa je ponovno izbila nestašica hrane. Već 337. godine umire car Konstantin, a na istoku ga je naslije-

[87] Usp. *Isto*, 178-194.
[88] Usp. *Isto*, 233-249.
[89] Usp. *Isto*, 265-267.
[90] Usp. Arthur Darby NOCK, The Praises of Antioch, u: *The Journal of Egyptian Archaeology*, 40. (1954.), 1., 76-82.

dio sin Konstancije II. Vojne pripreme protiv Perzije nastavlja 338. godine i naređuje novi porez za održavanje vojske. Učinio ju je vojnim stožerom Carstva i iz nje započinjao vojne pohode. Redovito (339., 340., 342., 345.) je napadao Perziju, a 350. godine porazio je perzijsku vojsku koja je opsjedala Nisibu. Naredne godine iskoristio je za rješavanje potencijalnih uzurpatora. Na istoku je vodio još nekoliko ratova protiv Perzijanaca što je uzrokovalo da se Julijan Apostata proglasi carem. Car Konstancije je nakon uspješne pobjede protiv Perzije skupio vojsku u gradu i krenuo prema Julijanu na zapad. Na putu je umro. [91]

Julijan je naslijedio cara Konstancija II. i pobjedonosno ušao u Konstantinopol. Ubrzo je nastavio ratove s Perzijancima. Zbog vojske koju je trebalo održavati, grad se stalno borio s ekonomskom krizom i nestašicom hrane. Unatoč ekonomskim problemima, car je imao ideju učvrstiti pogansku kulturu, ali nije uspijevao jer su građani najprije željeli riješiti nestašicu hrane na koju car nije obraćao pozornost kada ju je posjetio. Zadnji put ju je posjetio tijekom 362./363. godine, a došao je na slavlje Nove Godine (Kalende). Nije se zadržavao u teatru i mjestima gdje borave građani, jer vidjevši antiohijske običaje novogodišnjeg slavlja u kojima su ga građani ismijavali i javno se dičili ljudskim manama, odlučio im se drugačije obratiti. Sastavio je *Misopogon*[92] u kojoj ismijava sebe i posvetio ga građanima. Uvidjevši razuzdano i mlako građansko ponašanje koje nije usvojilo vrline poganskih filozofa i retoričara više je nikada nije posjetio. Car je inače bio poznat po vježbanju u grčkim vrlinama i vojničkom ponašanju. U carevu obranu govorio je Libanije jer je poštivao poganske vrline i običaje. Bili su prijatelji i Libanije mu je posvetio brojne govore.[93]

Julijana je naslijedio Jovijan koji je vladao samo godinu dana. Bio je vladar Istočnog Rimskog Carstva. Nastojao je učvrstiti svoj carski položaj pa je sklopio sramotni mir s Perzijancima. Nedugo nakon proglašenja uputio se pobjedonosno u Antiohiju, ali ga građani nisu prihvatili. Ponijeli su se prema njemu slično kao prema Julijanu, otvoreno pokazujući nepoštivanje. Naslijedio ga je Valent, koji je također vladao Istočnim Carstvom. U njegovo vrijeme je 365. godine izbila pobuna pod vodstvom Prokopija koju je ugušio. Iste godine Antiohiju je pogodio slabiji potres. Narednih godina započeli su ratovi s Gotima i Perzijancima. Valent je u njoj postavio, kao i car Konstantin, vojni stožer za obranu od Perzije, a rat je završio mirom 371. godine. Car je bio vješt u planovima izgrađivanja javnih objekata u gradovima. Tako je

---

[91] Usp. Glanville DOWNEY, *A History of Antioch in Syria: from Seleucus to the Arab Conquest*, 342-373.

[92] Ovo djelo, predstavljeno narodu poput edikta, carev je promašaj u ostvarivanju političke komunikacije s građanima. Umjesto da se pomiri s građanima i riješi nastalu krizu, Julijan je okrenuo narod protiv sebe. Usp. Lieve HOOF – Peter NUFFELEN, Monarchy and Mass Communication: Antioch A.D. 362/3 Revisited, u: *Journal of Roman Studies*, 101 (2011.) 1, 166-184.

[93] Usp. Maud GLEASON, Festive Satire: Julian's Misopogon and the New Year at Antioch, u: *The Journal of Roman Studies*, 76 (1986.) 1, 106-119.

obnovio i izgradio trg s pripadajućom tržnicom, koji se od tada zove Valentov forum, javno kupalište na otoku i druge građevine koje spominje kroničar Malala. Valent je neko vrijeme s njom imao probleme jer su se građani počeli baviti magijskim čaranjima[94] kojima se nastojalo ubiti ili razboljeti cara. Stvorila se panika, a Valent je tražio da se smaknu sumnjivci.[95]

1.2.3.3. Odraz ekonomske krize na dokolicu tijekom Teodozijeve vladavine

Goti su bili stalna prijetnja Carstvu. Car Valent je 378. godine u bitci kod Adrijanapola poražen i poginuo, a naslijedio ga je Teodozije. Početci njegove vladavine nisu bili jednostavni. Trebalo se obraniti od Gota i modernizirati vojsku. Zaposlen ratovima s barbarima, sirijsko područje zadesila je velika glad koja je trajala u periodima od 382. do 384. godine, a o kojoj su govorili Libanije i Ivan Zlatousti. Elementarne nepogode su se odrazile prvenstveno na seljake. U potrazi za poslom neki su odlazili u grad[96], drugi su se okrenuli pljački[97], a poseban su problem predstavljali slobodni zemljoposjednici koji nisu bili podložni lokalnoj upravi. Ubirali su porez na svojem području i uzimali posjede ostalim seljacima koji su bili podložni lokalnoj upravi u Antiohiji. Posljedice su bile značajne jer su slobodni zemljoposjednici smanjili ovlasti lokalne uprave i tako jačali svoj utjecaj. Mali seljaci, koji su bili pod lokalnom upravom, počeli su propadati i jačati ekonomsku krizu. Libanije se u svojim govorima bunio protiv mlakosti lokalnih upravitelja (kurijalaca) i vojske koja nije ništa poduzela u rješavanju problema.[98]

Unatoč ekonomskoj krizi, građanska razmaženost traženjem dokolice nije se zaustavila. Iako je Teodozije bio kršćanin, nije zabranio održavanje olimpijskih igara koje od njegovog vremena nisu više bile posvećene poganskim bogovima. Iz Libanijeve ostavštine iščitava se da su se olimpijske igre u Teodozijevo vrijeme održavale od 380. godine. Financijske teš-

---

[94] O tome piše Ivan Zlatousti u djelu *O svećeništvu*. Spominje magijsku knjigu koju su pronašli on i Bazilije te je odbacili da ne bi bili kažnjeni. Vidi poglavlje *Rast u duhovnom pozivu kroz asketski život*.

[95] Usp. Glanville DOWNEY, *A History of Antioch in Syria: from Seleucus to the Arab Conquest*, 398-410.

[96] Među došljacima koji su se odlučili naseliti u nju ističu se seljaci. Mnogi od njih su se tijekom četvrtog stoljeća prestajali baviti proizvodnjom usjeva i odlazili u grad tražeći posao ili samo prosjačiti. Libanije svjedoči da se putujući iz grada može naići na opustjela polja i prazne seoske kuće. Aglomeraciji seljaka pridonijela su dva razloga. Proizvodnja usjeva nije omogućavala dovoljnu zaradu zbog promjena u prikupljanju poreza donesenog za vrijeme cara Dioklecijana. S druge strane sjeverno od grada povećavala se proizvodnja tada profitabilnog maslinovog ulja koje se izvozilo u druge dijelove Carstva. Seljaci su često napuštali svoje posjede i postajali najamnici u maslinicima. Usp. Morris SILVER, Shifting *Coloni* and Shipless *Mercatores* at Antioch: Revisiting Two Themes in Late Roman Taxation, u: *Marburger Beiträge zur antiken Handels-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, 26 (2008.) 1, 209-224.

[97] Seljaci nisu mogli plaćati poreze zbog slabih uroda i niske cijene pa su bili prisiljeni otimati ili raditi kao plaćenici. Postajali su razbojnici. Presretali bi one koji su putovali noću, a često su pljačkali okolna sela i kuće bogataša. Libanije svjedoči da su razbojnici bili stalna prijetnja sigurnosti jer se nisu imali čega bojati. Sve što su imali, zbog izražene krize nije ništa vrijedilo. Usp. Benjamin ISAAC, *The Limits of Empire. The Roman Army in the East*, Oxford, 2000., 97-99.

[98] Usp. Dennis KEHOE, *Law and the Rural Economy in the Roman Empire*, Ann Arbor, [4]2010., 186-188.

koće koje su zadesile Carstvo odrazile su se na kvalitetu održavanje olimpijskih igara koje su od tada primale manje carskih i lokalnih financijskih donacija. Organizirali su ih dobrovoljci, ali su zadržale odlike svečanosti. Spominje da su igre postale siromašne i ne više onako svečane kao nekada te je tražio od gradske uprave da se situacija popravi. Već se 383/4. godine uložilo u igre povećavajući kapacitet sjedišta u dijelu grada gdje su se odvijale kvalifikacije. Mjesto se nazivalo *Plethrion*, a sport za kvalifikaciju bio je hrvanje. Nalazio se kod Valentovog foruma.[99]

Uz olimpijske igre koje su se nastavile odvijati unatoč ekonomskoj krizi, građani su voljeli posjećivati teatar. Predstave su se redovito odvijale i na njihovo održavanje nije utjecala spomenuta ekonomska kriza. O predstavama svjedoče Libanije i Ivan Zlatousti. Igrale su se razne predstave, od klasične tragedije i komedije preko pantomime i imitacije pa čak i plesa koji je bio neki oblik baleta. Na antiohijskom području nalazila se su dva teatra – jedan klasični teatar na padinama planine Silpius za koji se zna da je postojao već od vremena Julija Cezara i slično zdanje u Dafni iz vremena Vespazijana. Uz teatar predstave su se igrale u još dva slična zdanja. *Kynegion* koji se nalazi u blizini Valentovog foruma, služio je za igre sa životinjama. Na hipodromima u Antiohiji i Dafni su se odvijale utrke.[100]

1.2.3.4. Dinamičnost društvenih klasa zbog ekonomske krize

Stanovništvo kasne antike ovisilo je o poslu i ekonomskim primanjima prema kojima se razlikovao društveni status i klasa. Najbrojnija skupina bila je srednja klasa ljudi kojoj je pripadalo skoro osamdeset posto stanovništva. U tu skupinu ubrajali su se trgovci, obrtnici, seljaci, radnici, umjetnici, učitelji. Najveća društvena klasa bila je zbog svoje veličine podložna promjenama. Postati siromašan bilo je jednostavno. Dovoljna je bila jedna nerodna godina da seljak izgubi urod i počne prositi. Umjetnici i učitelji ovisili su o dobročinstvu bogatih i mecenama koji bi financirali njihov rad. Među siromašnima se u vrijeme nedostatka posla mogu naći graditelji, seljaci i moreplovci. Kršćane, naročito one imućne, Ivan Zlatousti poziva[101] da im pomognu. Siromasi su se skupljali na trgovima i na ostalim mjestima koja su bila posjećena. Također su se mnogi nalazili na ulazu u crkvu. Često se susretalo bogalje, bolesne i slomljene, sve koji nisu mogli raditi, kako prose. Nezaštićenima pripadaju udovice i djevice

[99] Usp. Glanville DOWNEY, The Olympic Games of Antioch in the Fourth Century A.D., u: *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 70 (1939.) 1, 428-438.
[100] Usp. Glanville DOWNEY, *A History of Antioch in Syria: from Seleucus to the Arab Conquest*, 443-446.
[101] Usp. Richard FINN, *Almsgiving in the Later Roman Empire*, Oxford, 2006., 4-25.

kojih je bilo oko tri tisuće. Udovice su posebno bile ranjene jer su ostajale bez primanja i sigurnosti koju je u ono vrijeme pružao suprug.[102]

Deset posto stanovništva bilo je bogato i pripadali su klasi bogataša. O njihovom utjecaju na društvo i okolnosti svjedoče Libanije i Ivan Zlatousti.[103] Libanije spominje da su oni koji nisu imali dovoljno primanja, mogli tražiti zaštitu bogataša. Takva socijalna povezanost bogatih i siromašnih rezultirala je čvršćim odnosima i smanjivala je sukobe između klasa. Bogataši su pomagali lokalne seljake investirajući u strojeve i otpisujući dugove. Oni bi zauzvrat dio profita davali bogatašima. No, Ivan Zlatousti govori da su bogataši svoje usluge zaštite zloupotrebljavali. Iskorištavali su seljake i dodatno ih osiromašivali. Problemi su bili vidljivi u vrijeme zime jer nije bilo dovoljno hrane, a bogataši su svoje zalihe za razliku od siromašnih dobro osigurali. U mnogim je propovijedima govorio o bogatašima i njihovom položaju u društvu. Tvrdio je da oni mogu iskorijeniti siromaštvo jer siromašnih ima isto koliko i njih. Njihovo držanje u aristokratskom društvu povezivalo ih je i zatvaralo prema siromašnijima. Često su se međusobno vjenčali, a nisu im bili strani ni brakovi među bližom rodbinom. Nastojalo se bogatstvo zadržati u krugu istomišljenika i ljudi jednakog položaja. Proučavajući propovijedi uočava se da se često obraćao imućnima tražeći da promijene svoje ponašanje[104], smanje pohlepu za novcem i pokazivanjem prestiža.[105]

Imućni, ali i siromašniji stanovnici imali su robove koji su im služili u kući i pomagali u svakodnevnim aktivnostima. Čak su i siromašni imali obitelji robova koje su morali uzdržavati. Iako su robovi bili pod vlašću svojih gospodara, to nije značilo da se njima smije manipulirati i iskorištavati ih. Ivan Zlatousti donosi nekoliko smjernica o držanju robova u kojima izriče da je gospodar odgovoran čuvati dušu robova, skrbiti o njima i učiti ih da se prikladno ponašaju. Robovi su pomagali u kućnim poslovima. Robinje su redovito pomagale ženama u odijevanju i uljepšavanju, bile su pratnja u šetnji gradskim trgom i posjetu javnim kupalištima. Slobodne žene nisu nikada napuštale kuću bez pratnje muža ili robova, a ako su išle same, pobuđivale su trač i sumnje. Ivan Zlatousti dopušta da čak i svećenici imaju robove za poslove koje bi bili ispod njihove časti. Robovi su česta tematika njegovih propovijedi jer o njima

---

[102] Usp. Jackyn MAXWELL, *Christianization and Communication in Late Antiquity. John Chrysostom and his Congregation in Antioch*, Cambridge, 2006., 65-69.

[103] Usp. Peter SARRIS, *Economy and Society in the Age of Justinian*, Cambridge, 2006., 183-196.

[104] Od propovijedi u kojima spominje bogate i siromašne ističe se zbirka homilija *O bogatom čovjeku i Lazaru* propovijedanih 388./389. godine. Poziva imućne na promjenu ponašanja i da počnu obraćati pozornost na kršćansku eshatologiju. Usp. Daniel Alberto AYUCH, Chrysostom's Unveiling of a New Ethos. The Social-Action Teaching in His Four Sermons on Luke 16:19-31, u: *Teologie Si Socetate, Universitatea Din Oradea Facultatea De Teologie Ortodoxa*, N. Dumitrascu (ur.), Oradea, 2007., 24-43.

[105] Usp. Douglas O'ROARK, Close-Kin Marriage in Late Antiquity: The Evidence of Chrysostom, u: *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 37 (1996.) 4, 399-411.

govori oko pet tisuća puta pa je njegova fenomenologija života robova značajna za proučavanje kasne antike.[106]

1.2.3.5. Gradske socijalne aktivnosti i trgovački odnosi

Središte gradskog života bila je *agorai*, tj. gradski trg. Svi značajniji antički gradovi imali su gradske trgove na kojima se okupljao velik broj ljudi. U vrijeme četvrtog i petog stoljeća u gradovima na zapadu se antički trgovi nisu više gradili, ali su se u isto vrijeme na istoku obnavljali antički kameni trgovi jer su bili važan element urbanizma. Tijekom četvrtog stoljeća izgradili su se ili obnovili antički trgovi u Konstantinopolu, Antiohiji, Kartagi, Afrodiziasu, Scitopolisu i drugim gradovima.[107]

Ivan Zlatousti opisuje aktivnosti na antiohijskom trgu. Prvenstveno ga je smetalo što se u njegovo vrijeme više ulagalo u obnovu gradskog trga negoli u gradnju crkava. U vrijeme rušenja statua, mjesto za sudske parnice bilo je na trgu na kojem su boravili i rimski vojnici. Rimska je vlast svoju upravu često smještala u gradski centar jer se na njemu okupljao najveći broj ljudi. Na gradskom trgu bila je i tržnica. Sve su se socijalne aktivnosti i druženja odvijala na njemu, a trajala su cijeli dan. Sprovodne su procesije prolazile kroz trg. Imućni su ljudi pokazivati svoj prestiž raznovrsnim nakitom, odjećom i brojem slugu. Sklapali su se poslovi, vodile polemike, počesto i teološkog sadržaja, a bilo je mjesto okupljanja retoričara. Budući da je na trgu bilo mnogo ljudi, otvarale su se i razne radnje. Redovito se nalazila brijačnica, mesnica, vinarija i parfumerija.[108]

Kozmopolitski stil života koji je bio tolerantan prema strancima, učinio je da grad postane odmorište za putnike i trgovce. Zabilježeno je da se već od drugog stoljeća u njoj nalazi hostel ili prenoćište (grčki *pandoheion*) koji je primao strance i pridošlice. U prenoćištima su noćili trgovci, vojnici, hodočasnici, mornari, poslanici, lutalice. Ruta svakog putovanja morala je uključivati odmor u nekom od prenoćišta, a mogla je poslužiti za odmor bolesnih. Značajniju povezanost Antiohije i zapadnog dijela Carstva učinili su kršćani. Postala je hodočasničko odmorište na putu prema Jeruzalemu. S druge strane antiohijski su biskupi u vrijeme hereza i šizmi bili izrazitije povezani s Rimom da bi ostali u jedinstvu.[109]

---

[106] Usp. Kyle HARPER, *Slavery in the Late Roman World AD 275-425*, Cambridge, 2011., 18. Može se naći još podataka na str. 33, 50, 106, 137.

[107] Usp. Luke LAVAN, Fora and Agorai in Mediterranean Cities during the 4th and 5th c. A.D., u: *Social and Political Life in Late Antiquity*, W. Bowden – A. Gutteridge – C. Machado (ur.), Leiden – Boston, 2006., 195-250.

[108] Usp. Luke LAVAN, The Agorai of Antioch and Constantinople as seen by John Chrysostom, u: *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 50 (2007.) 91, 157-167.

[109] Usp. Olivia Remie CONSTABLE, *Housing the Stranger in the Mediterranean World*, Cambridge, 2003., 11-25.

Rimsko je Carstvo bilo veliko, ali dobro povezano. Kao prijestolnica istočnog dijela bila je povezana s Rimom i zapadnim dijelom Carstva. Libanije svjedoči da su neki dolazili u nju zbog školovanja[110], a vojni zapovjednici zbog mogućih ratova. No, bilo je i onih koji su iz nje pošli u Rim zbog istih razloga. Izgradnja carske palače i vojne operacije prema Perziji, učinile su je važnim odredištem došljaka s istoka. I olimpijske igre koje su se odvijale privlačile su natjecatelje[111] iz raznih dijelova Carstva.[112]

Istočni dio Carstva bio je važan za trgovinu koja se odvija s tadašnjim poznatim istokom svijeta. U njoj su se križali trgovački putovi Istoka i Zapada, stoga su se građani okrenuli proizvodnji i preprodaji ojačavajući tako svoj utjecaj u Carstvu. Trgovački duh ih je učinio snalažljivima i praktičnima. Naglašavali su retoriku i utilitarističko razmišljanje kako bi iskoristili trgovačke prilike koje su imali. S druge pak strane nisu pridavali važnost platonističkoj apstraktnoj filozofiji.[113]

U prvom stoljeću zabilježeno je da su je posjetili indijski poslanici.[114] Antiohija se nalazi na putu svile koji je povezivao istok svijeta sa zapadom, a tako i s Rimom. Trgovinske veze s Indijom bile su najjače za vrijeme slabe Perzije kada granice nisu bile dobro utvrđene. Trgovci su iz Antiohije putovali oko tristo kilometara prema Palmiri, pustinjskom gradu u blizini Perzije, odakle bi nastavljali prema Indiji i Kini. U prilog Antiohiji kao gradu trgovine svjedoči skupljanje poreza[115] na stranu robu. Isti je porez ubirala na sirijskom području u selima i manjim gradovima gdje se odvijala trgovina. Trgovina se nastavlja odvijati i tijekom četvrtog stoljeća. Uz trgovinu s istokom svijeta, koja se često prekidala zbog ratova i navala barbara, ojačala je lokalna i mediteranska trgovina naročito povećanim naseljivanjem. Kop-

---

[110] Urbana sredina davala je priliku ljudima da se obrazuju. Imućni i oni koji su si to mogli priuštiti, slali su djecu u tadašnje škole u kojima su naučili neke osnove gramatike, matematike i kulture. U Antiohiji je djelovalo nekoliko retoričkih škola i privatnih učitelja (pedagoga). Grčku kulturu su, uz slušanje govornika, upoznavali čitajući knjige ili manje fragmente tekstova. U vrijeme kasne antike je bilo pismeno petnaestak posto pučanstva. No, iz homilija se može zaključiti da ih je bilo više. Često govori o važnosti čitanja i razmatranja Svetog pisma kojem bi se trebalo pristupiti od malih nogu. Kao i mnogi drugi gradovi, imala je najviše ljudi koji s pripadali srednjem sloju pa su mogli steći osnove obrazovanja i tako pridonijeti širenju grčke kulture. Osobito je to značajno za Antiohiju u čijoj se okolici govorilo sirijskim jezikom, a grčki jezik je bio u urbanoj sredini. Usp. Cara Jean ASPESI, Literacy and Book Ownership in the Congregations of John Chrysostom. u: *Studia Patristica*, 67 (2013.) 1, 333-344.

[111] Zanimljivo je spomenuti citat iz Petog komentara o poslanici Galaćanima. Navodi da su se natjecali bijelci i crnci: „U izboru hrvača, bili oni kukastog ili širokog nosa, crni ili bijeli, nije važno za njihovo suđenje. Samo je važno tražiti da budu jaki i sposobni.“ (Usp. Joannes CHRISOSTOMUS, *Commentarius in epistolam ad Galatas*, u: PG LXI, 666).

[112] Usp. Wendy MAYER, *Antioch and the West in Late Antiquity, u: Byzantinoslavica*, 61 (2003.), 1., 5-32.

[113] Usp. Henry NASH, The Exegesis of the School of Antioch: A Criticism of the Hypothesis That Aristotelianism Was a Main Cause in Its Genesis, u: *Journal of Biblical Literature*, 11 (1892.) 1, 22-37.

[114] Usp. Raoul MCLAUGHLIN, *Rome and the Distant East: Trade Routes to the Ancient Lands of Arabia, India and China*, London – New York, 2010., 113.

[115] Porez se nazivao *tetarte* jer je iznosio četvrtinu cijene robe. Usp. Gary YOUNG, *Rome's Eastern Trade: International Commerce and Imperial Policy, 31 BC – AD 305*, London – New York, 2001., 174.

neni put nije bio jedini oblik antiohijske trgovine. Proizvodi i vojne pomoći dostavljali su se u Antiohiju preko najbližeg lučkog grada Seleucije Pierije izgrađenog za vrijeme Seleuka I. Nikanora. Tijekom trećeg i četvrtog stoljeća preko iste luke prevozilo se žito u vrijeme nestašice hrane.[116]

1.2.3.6. Reakcije židovske i poganske religije na kršćansku dominaciju

Židovska antiohijska manjina našla se u većim problemima tijekom četvrtog stoljeća. Povlastice koje su im omogućavale slobodu vjeroispovijesti i primjenjivanje vlastitog zakona, nailazile su na negodovanje od strane kršćanskih autoriteta. Uz te probleme sve je manje pogana prelazilo na židovstvo i zabranjivala su se židovsko-poganska vjenčanja. Cilj je bio izolirati židovski utjecaj na društvo i oslabiti njihove veze sa svjetovnim autoritetima. No, protivnici židovstva nisu mogli lako ostvariti planove jer su se među poganima našli ljudi koji su se sa Židovima borili protiv velikog uspona kršćanstva. Tada je Antiohija imala oko 22.000 Židova.

Poganski branitelji židovstva bili su car Julijan[117] i retoričar Libanije. Iako je kratko vladao, Julijan je zbog svoje privrženosti poganstvu nastojao smanjiti kršćanske utjecaje u Carstvu tako da ojača smanjeni utjecaj židovstva. Jedan od razloga njegovog čestog posjećivanja grada bio je pripremanje planova za obnovu židovskog hrama u Jeruzalemu. Car je želio povezivanje židovstva i poganstva da bi naštetio usponu kršćanstva. Pripreme za gradnju je završio 363. godine, ali je te godine poginuo u bitci pa nije mogao započeti gradnju. Njegova smrt i potres koji je iste godine pogodio Galileju, ohrabrili su kršćane u nastojanjima da smanje židovski utjecaj. Ubrzo su preuzeli njihovu sinagogu Hasmonejskih mučenika i pretvorili je u crkvu. Židovski položaj je nastavio braniti Libanije o čemu svjedoče njegova pisma u kojima spominje Židove. Među pismima ističe se ono iz 364. godine u kojem je vidljivo da Židove naziva svojima, brani ih od optužbi i s njima održava kontakte.[118]

Nisu samo oni podržavali Židove nego su se i neki od kršćana povezivali s njima poštujući njihove običaje i Zakon. Brojnost kršćana doprinosi različitom odnosu prema Židovima. Tako su se neki s njima okupljali u sinagogama ili zajednički častili subotu uzdržavajući

[116] Usp. Peter BANG, Trade and Empire – In Search of Organizing Concepts for the Roman Economy, u: *Past and Present*, 195 (2007.) 1, 3-54.
[117] Usp. Michael ADLER, The Emperor Julian and the Jews, u: *The Jewish Quarterly Review*, 5 (1893.) 4, 591-651.
[118] Usp. Wayne MEEKS – Robert WILKEN, *Jews and Christians in Antioch in the First Four Centuries of the Common Era*, 25-36.

se od rada. Poštovala se židovska Nova Godina[119] (*Yom Kippur* – Dan pomirenja) kada se postilo i drugačije oblačilo. Popularno je bilo obrezivanje, praznovjerje i magije. O utjecaju Židova na kršćane govori i činjenica da su se na saboru u Laodiceji 360. godine donijeli kanoni[120] koji su im zabranjivali vršiti židovske zakone i običaje. Vrhunac popularnosti židovstva bio je toliko vidljiv među kršćanima da je tijekom 386./387. godine Ivan Zlatousti u svoje propovijedi[121] uvrstio tu tematiku obrazlažući kršćanima da ne sudjeluju u židovskim običajima i zakonima. Židovske svečanosti je držao bestidnim jer su javno plesali na ulicama. Tvrdio je da sinagoge nemaju ništa svetoga jer su Židovi kristoubojice. Cilj djela je bio stvoriti sve veću i očitiju razliku između kršćana i Židova pokazujući istodobno uzvišenost kršćanske vjere.[122]

Brojni su razlozi popularnosti židovstva kod kršćana i pogana. Kršćani su nalazili razloge u poštivanju židovstva jer su se iz njega razvili i u svojoj zajednici su imali judeokršćane. Horst[123] je nabrojao nekoliko ostalih pretpostavki za popularnost židovstva. Kršćanima su bile privlačne židovske sinagoge jer su šarene i životopisne. Obredi su se u njima odvijali poput spektakla i razlikovali od dugih i zamornijih kršćanskih bogoslužja. Pogani su također pronalazili razloge za prihvaćanje židovstva. Pretpostavlja se da su Židovi mogli predstavljati svoju religiju kao prosvijetljenu filozofiju s razvijenom etikom u Tori. S druge strane židovstvo je bila najstarija prisutna religija na tim prostorima, a antički se čovjek vodio krilaticom da je starije bolje, stoga je židovstvo kao starija religija plijenilo pažnju.

I pogani su sve više stradali usponom kršćanstva. Kršćanstvu su pogodovali rimski carevi koji su tijekom četvrtog stoljeća svojim ediktima, sudjelovanjima na crkvenim saborima i ostalim postupcima ohrabrivali kršćane da preuzimaju vodeću ulogu u društvu. Carska naklonjenost kršćanstvu događala se kroz nekoliko etapa. Prvo je car Konstanin 313. godine dopustio kršćansku religiju zaustavljajući progone kršćana. Od 356. godine, pa čak i ranije, počinje progon poganskih svećenika i onih koji se okupljaju u poganskim hramovima. Posebnim Solunskim ediktom iz 380. godine car Teodozije je proglasio kršćanstvo službenom religijom Carstva. Od sredine četvrtog stoljeća počinju se diljem Carstva uništavati poganska

---

[119] Usp. Daniel Strokl BEN EZRA, Whose Fast Is It? The Ember Day of Semptember and Yom Kippur, u: *The Ways That Never Parted: Jews and Christians in Late Antiquity and the Early Middle Ages*, A. Becker – A. Yoshiko Reed (ur.), Minneapolis, 2007., 259-282.

[120] Kanoni 29., 36.-38.

[121] Naziv zbirke propovijedi jest *Protiv Židova*, a sadrži osam propovijedi kroz koje je želio kršćane udaljiti od židovstva prikazujući ga pogubnim i nadiđenim. Usp. Jovan ZLATOUST, *Protiv Jevreja. Osam propovedi protiv Jevreja*, Beograd, 2007.

[122] Usp. Wolfram KINZIG, *Non-Separation*: Closeness and Co-operation between Jews and Christians in the Fourth Century, u: *Vigiliae Christianae*, 45 (1991.) 1, 27-53.

[123] Usp. Pieter Willem van der HORST, Jews and Christians in Antioch at the End of the Fourth Century, u: *Christian-Jewish Relations through the Centuries*, S. Porter – B. Pearson (ur.), Sheffield, 2000., 228-238.

mjesta. Među značajnim akcijama koje su kršćani poduzimali jesu destrukcije ili prenamjene poganskih objekata. U Antiohiji su se također događale prenamjene poganskih hramova i rušenja njihovih božanstava. Hermesov hram koji se nalazio na antiohijskom trgu je uništen kao i njegovi kipovi koji su se nalazili u okolici. Na mjestu gdje se nalazio hram, kršćani su sagradili crkvu. I ostali veliki poganski hramovi su uklonjeni ili prenamijenjeni tijekom četvrtog i petog stoljeća.[124]

Libanije izrazito žaluje zbog pada poganske religije i uputio je caru Teodoziju 386. godine govor *Za hramove* (*Pro templis*)[125] nadajući se da će malobrojni hramovi, koji kršćani nisu uništili, preživjeti. Situacija je bila dramatična. Govori da rušenje hramova potiču monasi[126], a carski zakoni samo su doprinijeli bržem uništavanju. Prvo su se uništavali hramovi u okolici, a poslije u gradu. Hramovi koji su stajali stoljećima prije dolaska kršćanstva, prepušteni su novoj religiji koja ih nemilosrdno uništava. Priznaje razloge zbog kojih se uništavaju poganski hramovi, a među najvažnijim je prinošenje žrtava. Iako su se poslije i žrtve prestale prinositi, hramovi nisu pošteđeni. Govor završava molbom da car poštedi poganske hramove jer će ožalostiti pogane i tako unijeti nove nemire u gradu.[127]

Progoni pogana nisu bili toliko snažni koliko je naglašavao jer su kršćani tijekom četvrtog stoljeća bili zaokupljeni razvojem teološke misli koju su pogađala česta heretička strujanja. Ona su tijekom četvrtog stoljeća podijelila antiohijske kršćane u nekoliko grupacija. Prve grupacije počinju već 330. godine u vrijeme održavanja antiohijskog koncila na kojem je protjeran biskup Eustahije koji se borio protiv arijanizma, a optužen je zbog sabelijanizma i nemoralnog ponašanja. Njegovi nasljednici stvarat će probleme u drugoj polovici četvrtog stoljeća. Eustahija je protjerao Euzebije Cezarejski koji je ponovno 338./339. godine organizirao sinodu u Antiohiji nastojeći ovog puta promijeniti biskupe u carskim gradovima. Najznačajnija sinoda je bila održana 341. godine u vrijeme posvete bazilike na kojoj se vijećalo o ispravnosti Atanazijevog i Marcelovog vjerovanja. Najveći su problemi Crkve u Antiohiji na-

---

[124] Usp. Luke LAVAN, Political Talismans? Residual *Pagan* Statues in Late Antique Public Space, u: *The Archeology of Late Antique „Paganism“*, L. Lavan – M. Mulryan (ur.), Leiden – Boston, 2011., 439-478.

[125] Usp. Douglas WATSON, *Black-Robed Fury: Libanius' Oration 30 and Temple Destruction in the Antiochene Countryside in Late Antiquity*, diplomski rad, University of Otawa, Otawa, 2013. Navedeni diplomski rad donosi pregled autora koji su istraživali vrijeme nastanka govora, opisuje carske zakone protiv pogana i navodi arheološke dokaze koji podupiru Libanijevu tvrdnju o destrukciji poganskih objekata.

[126] Usp. LIBANIUS, *Oratio XXX.*, 8.: „Ovi monasi u crnim odorama koji jedu više nego slonovi i zahtijevaju velike količine pića od ljudi koji ih šalju piti zbog njihovog pjevanja, ali koji skrivaju svoje bogatstvo blijedim neprirodnim izrazom lica, ti ljudi, Care, dok je tvoj zakon na snazi, žure napadati hramove štapovima, kamenjem i željeznim šipkama, a ako ih nemaju, onda rukama i nogama.“

[127] Usp. Edward WATTS, Libanius' *Pro Templis* and the Art of Seeing Syria through Rhetoric, u: *Le Vie del Sapere in Ambito Siro-Mesopotamico dal III al IX Secolo*, E. Farrugia (ur.), Roma, 2013., 105-114.

stali izborom biskupa Melecija 360. godine što je danas poznato kao Melecijev[128] razdor. Kršćani su se tada podijelili u tri grupe.[129]

Tadašnji car Valent je podržao Euzoja koji je postao biskup 361. godine za vrijeme cara Konstancija II. Podržao ga je jer je bio arijevac kao i car, a nije prihvatio Melecija. No, Melecije je bio prihvaćen od naroda i imao je najviše vjernika pa su se Euzojevi sljedbenici odvojili. Budući da car nije prihvatio Melecija, ni biskupi Aleksandrije i Rima ga nisu službeno priznali. Triput ga je potjerao iz grada i uskratio mu biskupske ovlasti. Dok je boravio u Antiohiji, slavio je liturgije na otvorenom, najčešće u planinama, na nasipima i vojnim vježbalištima iznad sjevernih vrata. Ubrzo se odvojila treća najveća grupa vjernika koja je umjesto Melecija prihvatila Paulina 362. godine. Paulin je također bio pravovjeran, slijedio je nauk Nicejskog sabora i bio je priznat od Rima i Aleksandrije.

Nakon smrti cara Valenta 378. godine, biskup Melecije se konačno vratio. Prema Gracijanovom dekretu nazad je zadobio biskupske ovlasti. Paulin se povukao očekujući da će nakon Melecijeve smrti postati službeni biskup. Car Teodozije imao je puno povjerenja u biskupa Melecija. Godine 381. je održan sabor u Konstantinopolu. Melecije je predsjedao saborom. Nedugo nakon otvaranja sabora, iste godine, preminuo je u Konstantinopolu. Pokopan je u Antiohiji uz najveće počasti, a grob mu se nalazio uz grob svetog Babile. Za nasljednika ipak nije izabran Paulin nego Flavijan. To će biti razlog novih sukoba koji su trajali sve do 415. godine kada su se Paulinovi nasljednici i sljedbenici vratili među Melecijeve nasljednike.[130]

Uz tri kršćanske grupe nalaze se kršćanski heretičari arijevci, apolinarci i anomejci. Osobito su jačali anomejci,[131] sljedbenici Eunomija i njegovog učitelja Ecija, koji su bili začetnici radikalnog arijanizma prema kojem Krist nije Bog. Eunomije i Ecije su u vrijeme cara Konstancija imali pravo na crkvu u gradu. Redovito su boravili u Antiohiji i Konstantinopolu gdje su imali najviše sljedbenika. Anomejci su bili aktivni i u vrijeme Ivana Zlatoustog. U propovijedima *O neshvatljivoj naravi Božjoj* iz 386./387. godine posvetio je pozornost anomejskom pokretu koji se uvukao među pravovjerne kršćane. Neki kršćani štujući židovske običaje često su boravili u društvu anomejaca koji su nijekali Kristovo božanstvo. Oni su do-

[128] Nastanak i razvoj Melecijevog razdora je složen. Uz carev doprinos razdoru, mnogo su utjecale hereze koje su bile prisutne u onom vremenu kojima su se sljedbenici grupacija optuživali. Više o razdoru u: Celia BARKER, *The Meletian Schism at Antioch*, diplomski rad, Durham University, Durham, 1974.
[129] Usp. Johannes ROLDANUS, *The Church in the Age of Constantine. The Theological Challenges*, Oxfordshire, 2006., 83-87.
[130] Usp. David POTTER, *The Roman Empire at Bay AD 180-395*, 555-560.
[131] Usp. Richard Paul VAGGIONE, *Eunomius of Cyzicus and the Nicene Revolution*, Oxford – New York, 2000., 12-14. Može se naći još podataka na str. 158.

lazili na kršćanska liturgijska slavlja, ali nisu vjerovali u ono što se u njima događa pa su tijekom liturgije razgovarali ili je nakon propovijedi napuštali.[132]

Kršćanska liturgijska slavlja odvijala su se u nekoliko crkava. Ivan Zlatousti je najčešće slavio liturgiju u dvije najznačajnije crkve. Ovisno o okolnostima i određenim svetkovinama, slavlja su bila u Velikoj crkvi i u Staroj crkvi (*Palaia*). Najčešće je propovijedao u Velikoj crkvi jer je Stara crkva bila biskupova. Danima kada je biskup bio odsutan, propovijedao bi u Staroj crkvi. Iz njegovih se propovijedi mogu otkriti tri važne oznake antiohijskih kršćana. Liturgijska slavlja su se redovito održavala isključivo u navedene dvije crkve. Druga mjesta slavlja izabirala su se u vrijeme obljetnica mučenika i u ostale značajne kršćanske događaje. Dvije crkve su se natjecale u broju vjernika jer je u jednoj propovijedao biskup, a u drugoj njegov najvjerniji svećenik. Treća oznaka koja se iščitava iz njegovih propovijedi jest da su se kršćani identificirali prema crkvi, a ne prema propovjedniku.[133]

Na žalost, iako je kršćanstvo bilo u naponu snage te su se pogani počeli obraćati na kršćanstvo, u narodu je ostala jaka navika praznovjerja i prakticiranja magije. Ivan Zlatousti, Ćiril Jeruzalemski, Jeronim i ostali kršćanski propovjednici na području Sirije korili su te navike među kršćanima želeći da se pouzdaju u Krista i uskrsnuće, a ne u ispraznosti zemaljskog života. Vjerovalo se u nadnaravne magične sposobnosti pojedinih predmeta kao što su ogrlice, narukvice, tekućine. Prije klađenje na hipodromu obavljali su se rituali. Razni su se predmeti koristili protiv uroka da bi zaštitili obitelji, voljene ili dobru sreću. Najčešće se tražila pomoć za zdravlje i ozdravljenje obožavajući predmete poput idola, a nije bila rijetkost da su se kršćani u trenutcima bolesti utjecali židovskim svećenicima. Praznovjerju su bili skloni ljudi svih društvenih klasa, jer su socijalne prilike zbog loših uroda, nedostataka hrane i vojnih intervencija stvarale nesigurnost i dinamičnost u ekonomskim primanjima.[134]

1.3. Pobuna građana Antiohije – incident sa statuama 387. godine

Kršćanstvo postaje dopuštena, a poslije i službena religija Rimskog Carstva. Tim se događajima u četvrtom stoljeću postupno počela mijenjati raspodjela moći rimskih careva. Kršćanstvo uzima dio carske moći na duhovnom području. Biskupi kao crkveni poglavari

[132] Usp. Christine SHEPARDSON, *Controlling Contested Places: Late Antique Antioch and the Spatial Politics of Religious Controversy*, Berkley – Los Angeles – London, 2014., 116-126.
[133] Usp. Wendy MAYER, John Chrysostom and his Audience: Distingushing Different Congregations at Antioch and Constantinople, u: *Studia Patristica*, Vol. 31 (1997.) 1, 70-76.
[134] Usp. Silke TRZCIONKA, *Magic and the Supernatural in Fourth-Century Syria*, London – New York, 2007., 1-4.

imali su utjecaj među građanima i vjernicima. Djelovali su na demokratizaciju društva i na smanjenje carske vlasti. Smanjuje se opseg vršenja carskog kulta, a pri nekim odlukama traži se mišljenje crkvenih poglavara. Kad se ovome pridoda nezadovoljstvo koje je vladalo zbog sve jače ekonomske krize, građani su se otvorenije počeli suprotstavljati moćnicima. Pobune postaju češće, a ubrzo počinje i pad velikog Rimskog Carstva.[135]

Građani Antiohije nisu se u svojim postupcima prema carskoj moći razlikovali od ostalih. Incident s carskim statuama 387. godine kulminacija je nezadovoljstva prema caru, što su građani i javno izražavali. Prije istraživanja homilija *O statuama* potrebno je zato objasniti taj događaj, razloge koji mu prethode i posljedice koje je uzrokovao.

Cjelina je podijeljena na tri poglavlja koja se sužavaju na temu homilija *O statuama*. Cilj je dokazati da su ekonomske prilike, građanski mentalitet i kult statua doprinijeli destrukciji statua u Antiohiji. Prvo se općenito objašnjava zašto se građani bune protiv carske vlasti rušenjem statua te se traže povodi antiohijske pobune. Zašto su od svih načina negodovanja izabrali upravo carske statue? U drugom se poglavlju opisuje antiohijska destrukcija statua. Konkretno se na temelju izvora iznose uzroci, događaj i posljedice. Tek završno treće poglavlje istražuje homilije *O statuama*. Navodi se broj homilija i istraživači koji su odredili njihovu kronologiju.

1.3.1. Značenje rušenja statua

Poglavlje je razdvojeno na četiri povezana dijela. Prvo se objašnjava terminologija i uloga statua u antici. To je značajno jer pokazuje zašto se statue ruše i devastiraju. Zatim se pojašnjava samo rušenja statua. Opisuju se načini na koji se izvodi destrukcija. Doneseni su razlozi zašto se napadaju statue i kršćanski doprinosi promjenama kulta statua. Treći dio povezan je s prethodnim poglavljima o ekonomskoj krizi. Nastoji se povezati ekonomsku krizu i pobune protiv statua. Elementi antiohijske ekonomske krize utječu na povećanje broja pobuna u četvrtom stoljeću. Zadnji dio je posvećen isključivo antiohijskoj pobuni i njihovim povodima za rušenje.

1.3.1.1. Uloga carskih statua u antici

Skulpture koje prikazuju bogove, ljude ili životinje u vrijeme starih Grka i Rimljana različito su se nazivale ovisno o tome što predstavljaju, ali i gdje se nalaze. Proučavajući terminologiju za pojmove koji označavaju skulpturu, može se susresti tri različita pojma. Najče-

[135] Usp. Ramsay MACMULLEN, *Enemies of the Roman Order*, Cambridge – Massachusetts, 1966., 178-182.

šći termin za skulpture jest statua (lat. *statua*, grč. *andrias*) koji je postao internacionalan i može se rabiti u hrvatskom jeziku. Uz taj termin Rimljani su koristili nazive *simulacrum* i *signum*. Pojmovi *simulacrum* i *signum* najčešće su oznavačavali skulpture bogova dok je *statua* bila upotrebljavana za skulpture ljudi. Ponekad se pojmom *simulacrum* označavala i skulptura čovjeka, ali u rijetkim slučajevima. Najčešće se to odnosilo na žive ili pokojne careve jer su jedino oni u određenim periodima zaslužili kult sličan poganskim bogovima. S druge strane pojam *signum* bio je vojni termin, a u kontekstu skulptura označavao je umjetničke skulpture koje su predstavljale bogove. Dakle, samo se pojam *statua* rabio za ljude.[136]

O čašćenju carskih statua već govori Plinije u petom stoljeću prije Krista. Spominje da su se božanske počasti davale carskim statuama izrađenim od plemenitog metala. No, počeci čašćenja statua mogu se pronaći u Grčkoj i Egiptu mnogo prije nego što je Rimsko Carstvo osvojilo Mediteran i Europu. Statue su se izrađivale od plemenitih metala, najčešće zlata ili srebra. Postavljale su se na mjestima gdje se ljudi okupljaju kao što su trgovi, carske palače i hramovi. U vrijeme Aleksandra Makedonskog pronalazimo zlatne statue koje prikazuju cara Aleksandra u procesiji s božicama Nikom i Atenom, u kočiji vođenoj slonovima. Statue su imale božanske osobine i smještane su u hramove. Seleukovići su postavili zlatnu statuu u Atenin hram. Neke od njih, kao Atalova u drugom stoljeću prije Krista, bile su postavljane odmah uz statue bogova, izjednačavajući pritom cara s bogovima. Nisu samo carevi dobivali statue. Tako su senat i građani Pergama prepoznali imućnika Diodora, izgradili mu hram i kult, ali i statue od srebra i zlata. Statue od dragocjenog metala upućuju na božansko čašćenje koje se iskazivalo vladaru u helenističkom vremenu. Rimljani nastavljaju kult statua, prevodeći u potpunosti grčke termine za nazive statua. Kult cara nastavljaju postavljanjem statua u hramove. Car August postavio je svoju statuu u Marsov hram, a napravio je vlastiti hram sa svojom statuom. U rimsko vrijeme, osim kulta statua, nastaju obredi uz statue i slike careva. U kućanstvima su statue bile izjednačene kućnim bogovima. S vremenom su se u Rimskom Carstvu pojavili carevi koji su odbijali kult statua. Kaligula, Neron i Domicijan zabranili su zlatne statue. Komod je dozvolio jednu zlatnu statuu uz prikaz bika i krave. Makrinije u drugom stoljeću poslije Krista regulira kult statua: zanemaruju se religiozni motivi izrade statua i odredio je da statue moraju biti manje težine.[137]

Uz carske statue izvršavalo se posebno štovanje kojim se pokazivalo povjerenje, dug život, uspjeh u ratu i ostali važni elementi koji bi Carstvo i cara učinili uspješnijim i poznati-

[136] Usp. Peter STEWART, *Statues in Roman Society*, London, 2003., 20-28.
[137] Usp. Kenneth SCOTT, The Significance of Statues in Precious Metal in Emperor Worship, u: *Transaction and Proceedings of the American Philological Association*, 62 (1931.) 1, 101-123.

jim. Kult stvoren oko carskih statua bio je sličan kultu koji se iskazivao poganskim bogovima. No, kult carskih statua nije nipošto želio cara prikazivati nekim polubogom nego osvijestiti narodu njegov specifični položaj upravitelja Carstva. On je poput posrednika između bogova i ljudi pa mu pripada drugačije štovanje. Pred statue su se često donosile delicije, cvijeće, a štovanje se najčešće iskazivalo žrtvovanjem životinja u vrijeme trajanja festivala.[138]

1.3.1.2. Načini pobuna protiv kulta carskih statua

Pojavom carskih statua, s druge pak strane, omogućeni su i javni istupi protiv carske vlasti. Od rimskog i grčkog vremena u Rimu i diljem Carstva pojavljuju se ljudi koji su uništavali carske statue i portrete jer su bili nezadovoljni vladavinom ili vladanjem pojedinih careva. Ta praksa destrukcije vizualnog obilježja vlasti naziva se zatiranje spomena (*damnatio memoriae*) i nalazi se u slučajevima, kada pojedinac gubeći svoj položaj u društvu, od samog društva biva uklonjen i svjesno zaboravljen. Jedno od obilježja moći bile su carske statue postavljene u svim značajnim gradovima, a označavale su carsku prisutnost i vlast. Pojedinci, koji su negodovali protiv cara i njegove uprave, u nemogućnosti da se obrate caru, obraćali su se lokalnoj upravi i izvedbama pred carskim statuama. U vrijeme antike bilo je više načina destrukcije i oskvrnjivanja carskih statua. Najblaži oblik pobune bilo je pjevanje ili izvikivanje pred statuama. Najčešće se carske statue obaralo. Oborene statue se vuklo po trgu, bacalo u more, rijeku, kanalizaciju, naglavačke okretalo, a nekad se statuu oskvrnjivalo odsijecanjem nosa, glave ili ostalih dijelova tijela.[139]

Religiozna obilježja koja su pogani pridavali carskim statuama, pa i kult cara kao posrednika između bogova i ljudi, nailazi na neodobravanja tadašnjih monoteističkih religija, židovstva i ranog kršćanstva. S prvim stoljećima kršćanstva susreću se hrabri kršćani koji su se protivili kultu carskih statua te su često radi toga bili mučeni i ubijani. Protivljenje carskom kultu svoje početke nalazi u židovskom Zakonu kojim se zabranjivalo iskazivanje božanske časti ikome osim Jahvi. Osobito se protivilo vizualizaciji poganskih bogova jer se mislilo da Bog ne može boraviti ni u kakvom prikazu. Jahve je za Židove živi Bog koji ne prebiva u lijevanim ili klesanim predmetima. Sličan stav prema statuama zauzeli su i kršćani protiveći se takvom idolopoklonstvu. Stoga se često moglo optuživati kršćane za destrukcije carskih statu-

[138] Usp. Simon PRICE, Between Man and God: Sacrifice in the Roman Imperial Cult, u: *The Journal of Roman Studies*, 70 (1980.) 1, 28-43.
[139] Usp. Peter STEWART, The Destruction of Statues in Late Antiquity, u: *Constructing Identities in Late Antiquity*, R. Miles (ur.), London, 1999., 159-189.

a. Budući da su bili optuživani za protivljenje kultu carskih statua, vjerojatnu su morali iznijeti svoju obranu[140] na izrečene optužbe koje su donosili pogani ili vlast.[141]

Promjene odnosa prema carskim statuama događaju se dolaskom cara Konstantina u četvrtom stoljeću. Od tada se carski kult i odnos prema caru koji je bio kršćanin počinje drugačije shvaćati. Carski se kult izražava odjećom i specifičnom bojom[142], a statue se razumijevaju kao izraz carske moći te prestaje religiozno motivirana destrukcija, a povećava se destrukcija vizualnih prikaza poganskih bogova i njihovih hramova. Napadaju se i pljačkaju poganski hramovi, uništavaju se kipovi bogova, ali česti su primjeri u kojima su se prikazi bogova očuvali i ponovno postavljali na trgove kako bi im se kršćani smijali. Poganska se religija izvrgavala ruglu, jer su kršćani polazili od pretpostavke da ju je kršćanstvo nadišlo po Isusu Kristu.[143]

1.3.1.3. Povezanost ekonomskog pada u kasnoj antici i antiohijskih pobuna

Tijekom četvrtog stoljeća Rimsko se Carstvo nalazilo u socijalnim problemima koje su carevi morali riješiti. Prvenstveno su imali problem uspostaviti stalnu vladavinu jer se vojska u trećem stoljeću[144] miješala u izbor careva. Nastojalo se maknuti anarhiju uspostavljenu velikim ovlastima vojske i vratiti tradicionalni kult cara. Prve promjene započeli su Dioklecijan i Konstantin pokušavajući centralizirati Carstvo i ojačati vlastitu moć. Povećali su svoje ovlasti snažnijom birokracijom što je za posljedicu imalo goleme ekonomske gubitke. Prije ekonomskih zahvata rad u provincijama je bio neorganiziran, agrikultura u opadanju, industrijalizacija se nije događala, monetarnim zahvatima vrijednost novca je rasla, a time i siromaštvo. Smanjivao se broj ljudi koji su pripadali srednjem sloju. Bogataši su povećavali svoje prihode. Centralizacija i birokracija su donijele mnogo veće posljedice. Najznačajniji problem je bila

---

[140] Moguće je da su određeni kršćanski krugovi pokazivali neslaganje s kultom carskih statua, ali bilo je važno iznijeti svoju obranu na optužbe. Jedan od zapisa rušenja carskih statua koji su učinili kršćani nalazi se doduše u apokrifu *Djela Petrova* iz drugog stoljeća u kojem je autor opisao destrukciju carske statue. Autor je stao u obranu kršćana prikazujući ih kao one koji poštuju carske statue. Za destrukciju nije optužio kršćane nego zlog duha (demona) koji je nakon egzorcizma opsjednutog uništio carsku statuu. Kada se uvidjelo što je učinjeno, nakon molitve carska se statua čudesno vratila u prvotno stanje. Usp. Callie CALLON, Images of Empire, Imaging the Self: The Significance of the Imperial Statue Episode in the *Acts of Peter*, u: *Harvard Theological Review*, 106 (2013.) 3, 331-355.

[141] Usp. Norman BAYNES, Idolatry and the Early Church, u: *Byzantine Studies and Other Essays*, Connecticut, 1955., 116-143.

[142] Usp. William AVERY, The Adoratio Purpurae and the Importance of the Imperial Purple in the Fourth Century of Christian Era, u: *Memoirs of the American Academy in Rome*, 17 (1940.) 1, 66-80.

[143] Usp. Helen SARADI-MENDELOVICI, Christian Attitudes toward Pagan Monuments in Late Antiquity and Their Legacy in Later Byzantine Centuries, u: *Dumbarton Oaks Papers*, 44 (1990.) 1, 47-61.

[144] Tadašnje Carstvo može se nazvati *Vojno Carstvo* i počeci njegovog nastajanja su u vojnoj anarhiji od 235. godine. Prekidanje vojnih intervencija u izbor careva započinje Dioklecijan, naročito kad je zavladao cijelim Carstvom. Usp. Dennis DALEY, The Decline and Fall of the Roman Empire: Lessions on Management, u: *International Journal of Public Administration*, 21 (1998.) 1, 127-143.

velika korupcija u provincijama koja je uništavala složenu carsku birokraciju. Birokracijski sistem koji je slušao naputke s vrha nije se mogao pokrenuti u lokalnim centrima pa novčani provincijski doprinosi nisu bili dovoljno visoki. Sve je to nagnalo careve na nove poreze koji su trebali obogatiti središnju upravu i pokrenuti Carstvo. Monetarna i ekonomska reforma nije urodila plodom pa se povećavao broj pobuna protiv carske uprave, poreza, siromaštva, birokracije i korupcije.[145]

Značajan problem četvrtog stoljeća koji je uzrokovao pobune i siromaštvo jest korupcija.[146] Imućniji stanovnici mogli su potkupiti sudce, gradsku upravu pa čak i vojnike da rade u njihovu korist i povećaju im prihode. Lokalni upravitelji rado su dolazili u kuće bogataša, sudjelovali na pripremljenim gozbama i primali novac sve kako bi pristrano prosuđivali za njihovu dobit. Libanije je održao dva govora[147] za cara Teodozija, koji je donio zakone za borbu protiv korupcije. Govorio je o problemima koji pogađaju grad. Borio se protiv loše sudske vlasti koja je kažnjavala siromašne, a štitila bogataše. Parnice koje su vođene protiv osumnjičenih često su bile odgađane ili se uopće nisu dovršavale. Nevini su ljudi bacani u pretrpane zatvore bez ikakvih prava. Nerijetko se u zatvorima umiralo od bolesti i manjka liječničke skrbi. Naročit je problem nastao tijekom 386. godine kada je provincijom vladao Tisamen. Libanije govori o njegovoj okrutnosti, nekompetentnosti i aljkavosti. Odbijao je i odgađao parnice, šibao osuđene i pritvorene. Najviše je vremena provodio zabavljajući se na hipodromu i u teatru. Lokalne upravitelje nije slušao nego ih je čak dao išibati. Nije se ništa poduzimalo protiv lokalnih kriminalaca jer je antiohijsko sudstvo bilo lijeno procesuirati krivce.[148]

Siromaštvo i bezakonje navodilo je ljude na pobune. Tijekom četvrtog stoljeća dogodilo se, prema Quirogi[149], desetak značajnijih pobuna. Antiohijske su pobune zabilježili Euzebije Cezarejski, Grgur Nazijanski, Sozomen, Sokrates Amijan Marcelin, Ivan Malala i Libanije. Građani su se 313. godine pobunili protiv centralne vlasti, sukobi među arijancima i pravovjernima su izbili 326. godine. Već 333. godine izbili su nemiri zbog gladi, sukobilo se s konzulom 354. godine, poganski su hramovi napadani 362. godine, a iste godine počinju ponovne pobune zbog gladi i suše. Godine 371. bila je ponovna pobuna protiv centralne vlasti i

---

[145] Usp. Michael Ivanovich ROSTOVTZEFF, *The Social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford – New York, 1957., 502-541.
[146] Usp. Danielle SLOOTJES, *The Governor and his Subjects in the Later Roman Empire*, Leiden – Boston, 2006., 60-72.
[147] Usp. LIBANIUS, Oratio XLV. (*Caru, o zatvorenicima*), Oratio XXXIII. (*Caru Teodoziju, protiv Tisamena*).
[148] Usp. Jill HARRIES, *Law and Empire in Late Antiquity*, Cambridge, 2004., 121-122. Može se naći još podataka na str. 154-157.
[149] Usp. Alberto QUIROGA, *Relacion retorica – historia – mitologia en los discursos XIX-XXIII, de Libanio de Antiquia*, doktorski rad, Granada, 2005., 55-63.

384./385. godine je opet buna zbog gladi. Proučavajući nabrojane pobune i nemire zaključuje se da su razlozi pobuna ekonomske i političke, a ponekada i vjerske naravi. Najznačajniji su sukobi zbog nestašice hrane, zbog koje su ispaštali siromašni.

1.3.1.4. Povodi rušenju carskih statua u Antiohiji 387. godine

Obeshrabreni manjkavošću javne uprave, građani su osjećali potrebu da svoje probleme negdje izraze. Kao što je u Rimu mjesto javnog okupljanja i iskazivanje naklonosti caru bila arena koja je mogla primiti najviše ljudi, tako je u istočnom dijelu Carstva bio teatar. Okupljalo se promatrajući glumce kako oponašaju javnu upravu te se upravo iz teatra moglo čuti protivljenje i mrmljanje. Vlastodršci su prepoznali važnost teatra pa su ga financirali i tražili izricanje pohvalnih govora. Politizacija teatra dovela je do njegovog značajnoj utjecaja u javnom djelovanju.[150]

Već je Platon prepoznao utjecaj teatra na politiku i tražio oprezno postupanje s njegovom moći u društvu. Naime, teatar okuplja velik broj ljudi koji ga redovito pohađaju i s vremenom spoznaju svoje sposobnosti. Obrazujući se kroz teatar, ljudi prividno misle da znaju što je dobro, a što loše te izgrađene stavove žele prenijeti drugima. S druge strane u teatru su doživjeli iskustvo dobrih i loših osjećaja pa se i izvan njega žele osjećati tako ugodno. Nastaje teatrokracija, vladavina mase koja posjećuje teatar. Ona je gora od demokracije ili aristokracije. Vođena je osobnim hedonizmom i ne poznaje granice gdje bi se zaustavila.[151]

Teatrokracija je imala ulogu u antiohijskom incidentu rušenja carskih statua. Naime, car Teodozije je 387. godine proglasio prikupljanje novog poreza. Nije točno utvrđeno zašto je car odlučio najaviti novi porez pa postoji nekoliko razloga[152]. Moguće je da je car tražio *aurum coronarium* (godišnji porez caru koji plaćaju sve provincije) ili *collatio lustralis* (porez na trgovinu). Povod novom porezu mogu biti i stalni ratovi koji su iscrpili carsku blagajnu. Uglavnom, koji god da je razlog novom porezu bio, narod ga nije mogao platiti jer je bio opterećen nametima koji su se nagomilali proteklih desetljeća. Na dikasteriju, prostoru namjenijenom za suđenje, čitano je carevo pismo i najavljen novi porez.

Pismo je čitano pred vlastodršcima, gradskom upravom, sudcima, umirovljenim vojnicima. Započelo je komešanje i negodovanje jer se novi porez nije mogao lako namiriti. Godinama su građani negodovali i bunili se protiv gradske i carske uprave, a dodatni porez otežao bi ionako lošu situaciju. Dok su napuštali diksterij, negodovanje je počelo bivati glasnije i

[150] Usp. Ramsay MACMULLEN, *Enemies of the Roman Order*, 171-172.
[151] Usp. Samuel WEBER, *Theatricality as Medium*, New York, 2004., 31-34.
[152] Usp. Frans Van De PAVERD, *Saint John Chrysostom, The Homilies on the Statues. An Introduction*, Rome, 1991., 19-20.

njemu su se priključili ljudi koji su se nalazili u blizini te je na kraju zahvatilo čitavo mnoštvo. Prosvjed je prerastao u nasilje i destrukciju te se sumnja da je bio organiziran. Tadašnje su prosvjede vješto usmjeravali kazališni animatori i profesionalni navijači koji se nazivaju klaka. Bili su odgovorni i za antiohijske pobune zbog gladi 384./385. godine. Vjerojatno je da su upravljali i pobunom rušenja statua. Iako su u gradu bili došljaci, masa ih je znala jer ih je redovito viđala u teatru. Oni su usmjeravali masu da koordinirano plješću i izvikuju što je poprimalo oznake konceptualne umjetnosti i oduševljenja. Takva teatrokracija koja je vodila masu u teatru, proširila se i na gradsku površinu uzrokujući destrukciju.[153]

1.3.2. Rekonstrukcija povijesnog događaja rušenja statua

U antici su se prikazivali detalji rušenja statua. Mnogo je sačuvanih slika i zapisa koji pokazuju destrukciju statua. Antiohijski primjer je isto tako detaljno opisan pa se može izdvojiti posebno poglavlje koje prikazuje što se točno dogodilo i kakve su posljedice imali građani. Cilj drugog poglavlja je uvesti u događaj i posljedice rušenja statua. Prvi dio donosi prikaz povijesnog događaja. Navedeni su razlozi pobune, prosvjed koji je prethodio destrukciji, reakcije gradske i vojne uprave. Vrlo se brzo odgovorilo prosvjednicima te se o rušenju statua uskoro govorilo u Konstantinopolu. Drugi dio opisuje posljedice i ozračje koje je vladalo u tim teškim trenutcima. Naredni dani i mjeseci bili su neizvjesni, a to je upravo vrijeme kada Ivan Zlatousti propovijeda homilije.

1.3.2.1. Prikaz povijesnog događaja

Car Teodozije najavio je, naime, skupljanje novog poreza i obavijest je pismeno poslao. I Antiohija je sudjelovala u porezu. Obavijest je pročitana na antiohijskom dikasteriju najvjerojatnije 25. ili 26. veljače 387. godine[154], a to je bilo neposredno prije početka liturgijskog korizmenog vremena. Čuvši za novi porez, tadašnji imućnici, članovi gradske uprave, umirovljeni vojnici i ostali koji su se nalazili na dikasteriju, bili su iznenađeni i počeli su se tome protiviti. Ubrzo se pokrenula masa ljudi i, razjarena kazališnom klakom, započela je prosvjed koji je prerastao u destrukciju.

Mirni prosvjed je započeo na dikasteriju zazivanjem bogova i obraćanjem prisutnom sirijskom konzulu Celzu. Bezuspješno su uvjeravali da je porez nemoguće naplatiti. U zabrinutosti neki su napuštali dikasterij, dok su drugi nastavili prosvjedovati. Najprije su se uputili

[153] Usp. Robert BROWNING, The Riot of A.D. 387 in Antioch: The Role of Theatrical Claques in the Later Empire, u: *The Journal of Roman Studies*, 42 (1952.), 1-2, 13-20.
[154] Datume o rušenju i važnijim događajima donosi: Frans Van De PAVERD, *Saint John Chrysostom, The Homilies on the Statues. An Introduction*, 363-364.

kršćanskom biskupu Flavijanu kojeg nisu našli u njegovoj rezidenciji. Tada je ljutita masa potaknuta epideiktičkim govorima klake napravila destruktivni revolt. Uputili su se u javno kupalište i odrezali užad na kojima su visjele uljne svjetiljke za rasvjetu prostora. Zatim su ušli u upraviteljsku kuću u kojoj su se nalazili carski portreti i statue. Kamenovali su carske drvene portrete pa se okomili i na carske statue. Izvršili su *damnatio memoriae* nad carskim brončanim statuama. Obrušili su se na statue cara Teodozija, njegovih sinova Arkadija i Honorija, njegove prve pokojne žene Flacile i konjaničku statuu pokojnog oca Teodozija Starijeg. Zavezali su konopce oko vratova statua i vukli ih konjima po trgu. Izrugivali su im se i natjecali u vuči prikazujući tako cara i carsku obitelj beskorisnima i nemoćnima. Nisu stali na statuama nego su zapalili i kuću gradskog velikodostojnika te namjeravali zapaliti i carsku palaču.[155]

Kada je vojna uprava, koja je bila blizu, saznala što masa namjerava, brzo je naoružala obližnje strijelce koji su protjerali masu, a neke i pogubili. Oko podneva su uspostavili red. Gradske su vlasti uhvatile mnogo počinitelja i osumnjičenih. Neke su pogubili ili žive spalili, a drugi su čekali suđenje. Nije se razmišljalo o oprostu niti o smanjenju kazni. Kažnjavala su se i djeca jer su se igrala ostacima uništenih statua. Prekršaj je bio golem te je nastalo stanje neizvjesnosti. Car Teodozije koji je Antiohiju obogatio darivanjem brončanih statua, slavljem festivala u čast caru i metropolitskim statusom, sigurno je ostao iznenađen ovom nezahvalnošću. Ubrzo je trebao proslaviti desetu godinu svoje vladavine, a njegov sin petu godinu. Te su obljetnice trebale proći bez incidenata, a osobito bez razaranja brončanih statua. Saznavši što je uopće učinjeno, nastao je očaj u gradu. Pričalo se da će car uništiti grad, predati ga vojnicima da ga opljačkaju i pogube mnogo građana. Imućnici, gradski vijećnici i svi koji su bili bliski caru, bježali su u planine i zabačena mjesta znajući za opasnosti koje se tamo nalaze.[156]

Ubrzo je biskup Flavijan napustio grad i uputio se u Konstantinopol do cara Teodozija tražeći oprost za grad i građane. Car je saznao što se dogodilo i odmah je reagirao. Grad je izgubio status metropole, a tu je titulu dobio suparnički grad Laodiceja. Ukinute su povlastice uživanja na hipodromu, u teatru, javnom kupalištu, a ukinuto je i dijeljenje kruha siromašnima. Car je smatrao gradsku upravu odgovornom za događanja u gradu i tražio njihovo uhićenje. Poslani su carski sudci Cezarije i Elebije kako bi istražili situaciju i obavijestili cara o rezultatima. Cezarije je bio prefekt carske palače (*magister officiorum*) i arijanac, a Elebije is-

[155] Usp. Frans Van De PAVERD, *Saint John Chrysostom, The Homilies on the Statues. An Introduction*, 20-25.
[156] Usp. Edmund Spencer BOUCHIER, *A Short History of Antioch. 300 B. C. – A. D. 1268*, 164-170.

kusni vojskovođa (*magister militium per Orientem*) i poganin. Sudci su došli 15. ožujka i već su idućeg dana uhvaćeni ljudi iz gradske uprave.[157]

1.3.2.2. Posljedice rušenja statua

Članovi gradske uprave (dekurioni) su uhvaćeni i dovedeni kroz pust trg (*agorai*) na dikasterij. O događajima su čuli monasi koji su živjeli u obližnjim planinama i uputili se u grad. Došli su na dan suđenja moliti za oprost i carevu blagonaklonost krivcima. Tražili su da se okrivljeni ne kazne jer su stvoreni na Božju sliku, uvjereni ujedno da njihova smrt neće ništa dobroga donijeti. Monasima su se pridružili članovi obitelji okrivljenih koji su molili oprost. Bilo je to potresno suđenje i građani su željeli izbaviti grad od stroge kazne. Sudci su pokušavali iskaze dobiti torturom. Uvečer, očekujući rezultate istrage, ljudi su se molili i tražili oprost. Na kraju su ipak proglašeni krivima jer nisu spriječili nastanak revolta i njegovu eskalaciju te su za kaznu uklonjeni s funkcija koje su obnašali. Naređeno je, kao i kod prvih okrivljenih, da se prognaju, ubiju ili zatvore i da im se oduzme imovina. Zauzimanjem monaha i Libanija, nitko od dekuriona nije ubijen. Nakon suđenja sudac Cezarije se uputio u Konstantinopol caru, a Elebije je ostao.[158]

U suđenju su s kršćanske strane posredovali monasi i biskup Flavijan. Ivan Zlatousti govori da su se monasi zauzeli za osumnjičene tako što su izašli iz svojih špilja u kojima su stanovali i došli u grad. Znano je bilo da monasi ne napuštaju svoja obitavališta nego da ljudi u potrebama dolaze k njima, no ovaj put su oni učinili iznimku. Antiohijski incident je bio snažan povod da monasi učine tako velik iskorak kojim su zadivili sudce. S druge strane važnu ulogu je imao biskup Flavijan koji se uputio caru s namjerom ne samo da ga moli za oprost, već i da ga uvjeri da oprosti gradu i građanima. Nisu bila potrebna nova progonstva i paleži zbog nesretnog događaja jer su ljudi na kraju platili porez i podignuli statue. Od 25. ožujka nastupilo je željno iščekivanje. Biskup Flavijan je došao u Konstantinopol, a ubrzo je stigao i sudac Cezarije.[159]

Car je donio odgovor i njegovo je pismo stiglo u grad otprilike nakon 9. travnja[160]. Prema Libaniju, pismo je stiglo sudcu Elebiju za vrijeme jela. Idući dan ga je objavio na dikasteriju i ljudi su se požurili pročitati ga. Odlučio je povući sve mjere koje je nametnuo gradu i na neki se način ispričao. Ponovno su se ljudi okupljali u javnom kupalištu, priredbama, a

[157] Usp. Glanville DOWNEY, *A History of Antioch in Syria: from Seleucus to the Arab Conquest*, 427-433.
[158] Usp. Frans Van De PAVERD, *Saint John Chrysostom, The Homilies on the Statues. An Introduction*, 64-107.
[159] Usp. Erica Cristhyane Morais Da SILVA, *Igreja, conflito e poder no seculo IV d.C.: Joao Crisostomo e o Levante das Estatuas em Antiquia*, doktorski rad, Vitoria, 2006., 127-148.
[160] Usp. Frans Van De PAVERD, *Saint John Chrysostom, The Homilies on the Statues. An Introduction*, 156-159.

Elebije je pustio članove gradske uprave iz pritvora. Antiohiji su vraćene prijašnje pogodnosti i status metropolije. No, ostalo je nejasno tko je uspio nagovoriti cara da promijeni mišljenje. Libanije i Ivan Zlatousti iznijeli su svoja tumačenja[161]. Poganin Libanije, ne želeći u ovom slučaju kršćanima pridavati važnosti, tvrdio je da je na carevu odluku djelovao sudac Cezarije. Ivan Zlatousti, uvjeren da sve treba zahvaliti posredovanju kršćana i carevoj kršćanskoj vjeri, veličao je pak biskupa Flavijana i monahe koji su, svatko na svoj način, uvjerili sudce i cara da oproste gradu. Ipak je car samostalno mogao donijeti odluku jer su ga već prije dolaska sudca i biskupa glasnici bili izvijestili o promjenama koje su nastupile u gradu nakon rušenja statua. Unatoč tome, kako je očito, važno je bilo predstaviti građanima zasluge pojedinaca jer je postojala napetost između poganskih i kršćanskih doprinosa razvoju situacije.

Incident rušenja statua 387. godine pokazuje stanje i razvoj kasnoantičkog društva. Događaj nije slučajno nastao nego organiziranim malim utvrđenim zajednicama. Incident je otkrio značajnu moć teatra i klake na javno mnijenje građana, kao i na usmjeravanje njihova djelovanja. Međutim, kada je prošao prvi bijes, i kada su ljudi već bili u strahu od careve reakcije, učvrstio je kršćansku zajednicu koja se počela snažnije okupljati u crkvi slušajući homilije Ivana Zlatoustog. U godinama koje slijede nakon rušenja carskih statua, kršćani će početi doživljavati svoj uspon nasuprot poganskim zajednicama. Postupno će i carevi svoju moć nastojati radije utvrđivati kršćanskim nego poganskim identitetom.[162]

1.3.3. Pregled homilija *O statuama* Ivana Zlatoustog

Tema ovog poglavlja su homilije *O statuama* s obzirom na njihov kronološki poredak. Prije negoli se o njima započne istraživati, u prvom se dijelu istražuju povodi za njihovo propovijedanje. Kako ćemo vidjeti, Ivan Zlatousti započinje propovijedati ovaj niz homilija prije nego što se uopće dogodio incident, a s propovijedanjem završava na sam Uskrs kada je spor doslovno okončan. Potrebno je objasniti zašto je bilo važno propovijedati o tom događaju te koju je ulogu u to vrijeme imao biskup Flavijan. U drugom i trećem dijelu poglavlja valja istražiti kronološki poredak homilija prema istraživačima Fransu Van De Paverdu i Andreiusu Valeviciusu. Naime, brojčani naslov pojedine homilije nije uvijek kronološki. Zato je važno donijeti i vremenski slijed homilija kako bi se lakše pratila njihova tematska veza s posljedičnim događajima.

---

[161] Usp. Justin STEPHENS, A Pagan and Christian interpretation of the 387 Riot of the Statues, u: *ATINER'S Conference Paper Series*, 2013., MDT2013-0391.

[162] Usp. David HEAYN, Urban Violence in Fifth Century Antioch: Riot Culture and Dynamics in Late Antique Eastern Mediterranean Cities, u: *Concept*: *An Interdisciplinary Journal of Graduate Studies, 32* (2009.) 1, 1-29.

1.3.3.1. Povodi za propovijedanje homilija *O statuama*

Najvažniji razlog propovijedanja homilija poznatih kao homilije *O statuama* jest sam incident s carskim statuama. No, pažljivije promatranje građe homilija pokazuje da se ne osvrće u svim homilijama na incident. Od 22 homilije samo četiri homilije direktno govore o događaju (Treća, Šesta, Sedamnaesta i Dvadesetprva). Osim incidenta sa statuama još je nekoliko značajnih elemenata koji mogu biti povod za građu homilija *O statuama*. Uz Ivana Zlatoustog, Libanije je također držao govore s ciljem da umiri pogane i ohrabri ih da se pouzdaju u pravednost carskih sudaca. Uspoređujući govore i homilije uočava se napetost i različito tumačenje situacije. Odlazak biskupa u Konstantinopol daje mu povod da u njegovo ime propovijeda i poziva na kajanje, dok je Libanije u svojim govorima opravdavao narod izjavama da je demonska sila srušila statue. Ostali Libanijevi govori veličaju cara Teodozija, Elebija i Cezarija s ciljem da ga umilostive. Ivan Zlatousti se pak uzda u Boga, biskupa i carevu vjeru. Njih dvojica polažu nade u različite osobe pokazujući napetost između kršćanske i poganske zajednice. [163]

Prije nego što je nastao incident sa statuama, Ivan Zlatousti je započeo novu seriju homilija prateći crkvenu godinu. Homilije kroz korizmu slijedile su čitanja Starog zavjeta, naglašavalo se uzdržavanje i pokorničko ponašanje. Zabavni se sadržaji tada nisu preporučivali nego razmišljanje o ozbiljnosti života. Liturgijske službe u korizmenom vremenu bile su svakodnevne. Tijekom tjedna su započinjale popodne, najvjerojatnije oko devete ure. Predvečer oko desete ure bila je večernja služba na kojoj se uglavnom čitalo iz Knjige postanka i Izreka. Incident je donio dodatni povod da se tijekom korizme sve ono što se propovijedalo, prenese u svagdašnji život. Zabrane koje su nakon incidenta uslijedile, kao što je zatvaranje teatra i hipodroma, dodatno su djelovale da se korizmeno ozračje iz crkve prenese u javne prostore. A očaj koji je nastao očekivanjem careve presude, bio mu je povod da pokaže narav korizmenog vremena u kojem se iščekuje Uskrs.[164]

Homilije *O statuama* možda uopće ne bi ostale značajne i sačuvane da se biskup Flavijan nije uputio u Konstantinopol. Naime, Ivan Zlatousti bio je njegov propovjednik i često mu je pripadala ta služba kada je biskup bio odsutan. Biskup je napustio Antiohiju i ostavio mu svoju zajednicu pa se u homilijama na više mjesta spominje samog biskupa. Ima potrebu pohvaliti ga jer se star uputio na daleko putovanje ostavivši svoju bolesnu sestru. U Trećoj homiliji naziva ga svecem, dobrim pastirom, učiteljem, ocem, svećenikom jer je on jedini čovjek

[163] Usp. Alberto QUIROGA, *Deflecting Attention and Shaping Reality with Rhetoric (the Case of the Riot of the Statues of A.D. 387 in Antioch)*, u: *Nova Tellvs*, 26 (2008.) 2, 135-154.
[164] Usp. Frans Van De PAVERD, *Saint John Chrysostom, The Homilies on the Statues. An Introduction*, 161-175.

koji se može uputiti caru i zatražiti oprost. Bez njegovog odlaska ne bi došlo ni do takvog oprosta, a najvjerojatnije se ne bi ni sastavile ovakve homilije *O statuama*.[165]

1.3.3.2. Kronološki poredak homilija *O statuama* prema Fransu Van De Paverdu

Tijekom 1991. godine Frans Van De Paverd je objavio nova saznanja o poretku homilija *O statuama*. Prema njemu njihov poredak koji je u *Patrologia Graeca*[166] nije u potpunosti točan. Već su autori prije Paverda iznijeli sumnje o poretku homilija i datumima propovijedanja, ali on je sustavno iznio razloge za poredak svih homilija. Uz poredak homilija, ustanovio je da je proučavao stare rukopise. Prva homilija *O statuama* propovijedana je prije početka korizme. Druga i Treća su propovijedane odmah nakon incidenta sa statuama. Zatim slijedi niz od Četvrte do Osme homilije i Petnaesta, nakon čega je pauza otprilike tjedan dana pa slijedi Šesnaesta homilija. Tijekom trećeg korizmenog tjedna propovijedana je Deveta i Deseta, a u četvrtom korizmenom tjednu ponovno slijedi niz od Jedanaeste do Osamnaeste (isključujući Petnaestu i Šesnaestu jer su propovijedane ranije). U šestom korizmenom tjednu propovijedana je samo Dvadeseta, u sedmom Devetnaesta. Tijekom Velikog tjedna propovijedana je posebna homilija koja se zove *Nuper dictorum*[167]. Posljednja homilija u nizu je Dvadesetprva koja je propovijedana na Uskrs.[168]

Budući da su sve homilije, osim Prve, propovijedane u vrijeme korizme i nakon incidenta sa statuama, postavlja se pitanje može li se nju uključiti u istraživanje jer je nastala prije nego što se incident dogodio. Iako tada nije mogao propovijedati o statuama, okolnosti koje spominje u homiliji, pokazuju da će se incident ubrzo dogoditi. U Prvoj se homiliji osjeća napeta situacija. Govori o opasnosti, patnji i kazni. Homiliju završava spominjući svetogrdnike (psovače) čije bi ponašanje kršćani trebali ispravljati. Moguće je da su se ovakve napetosti nastavile i tako uzrokovale incident sa statuama.[169]

---

[165] Usp. Erica Cristhyane Morais Da SILVA, *Igreja, conflito e poder no seculo IV d.C.: Joao Crisostomo e o Levante das Estatuas em Antiquia*, 140-155.
[166] Joannes CHRISOSTOMUS, *Ad populum Antiochenum*, u: PG XLIX, 15-223. Navodi homilija *O statuama* u daljnjem tekstu su prema engleskom prijevodu: Philip SCHAFF, *Nicene and Post-Nicene Fathers*, I, 9, Michighan, 1889.
[167] Ona je inače u sastavu dviju kateheza upućenih katekumenima (*Ad illuminandos catechesis*). Druga kateheza (Joannes CHRISOSTOMUS, *Ad illuminandos catechesis*, II, u: PG XLIX, 231-240) je dio homilija *O statuama* jer okolnosti u kojima je propovijedana, podsjećaju na incident sa statuama. U istraživanju se ova homilija naziva Dvadesetdrugom i navedena je prema engleskom prijevodu: Philip SCHAFF, *Nicene and Post-Nicene Fathers*, I, 9, Michighan, 1889.
[168] Usp. Wendy MAYER, *The Homilies of St. John Chrysostom – Provenance*, Rome, 2005., 245-247.
[169] Usp. Douglas RADKE, *John Chrysostom: On the Statues. A study in Crisis Rhetoric*, 84-88.

Tablica 1. Kronologija događaja prema Fransu Van De Paverdu[170]

Datum	Korizmeni tjedan	Dan	Homilija	Događaj
21. veljače		nedjelja	Prva	
25. veljače		četvrtak		incident sa statuama
26. veljače		petak		
27. veljače		subota	Druga	Flavijan odlazi caru
28. veljače		nedjelja	Treća	
1. ožujka	prvi korizmeni tjedan	ponedjeljak	Četvrta	„Blagoslovljen Bog“
2. ožujka		utorak	Peta	
3. ožujka		srijeda	Šesta	
4. ožujka		četvrtak	Sedma	
5. ožujka		petak	Osma	
6. ožujka		subota	Petnaesta	
12. ožujka	drugi korizmeni tjedan	petak		lažna uzbuna
13. ožujka		subota	Šesnaesta (?)	
14. ožujka		nedjelja		
15. ožujka	treći korizmeni tjedan	ponedjeljak	Deveta	dolazak sudaca
16. ožujka		utorak	Deseta	uhićenje dekuriona
17. ožujka		srijeda		suđenje
18. ožujka		četvrtak		odlazak Cezarija
22. ožujka	četvrti korizmeni tjedan	ponedjeljak	Jedanaesta	
23. ožujka		utorak	Dvanaesta	
24. ožujka		srijeda	Trinaesta	
25. ožujka		četvrtak	(izgubljena)	
26. ožujka		petak	Četrnaesta	Flavijan u Konst. (?)
27. ožujka		subota	Sedamnaesta	Cezarije kod cara
28. ožujka		nedjelja	Osamnaesta	
9. travnja	šesti korizmeni tjedan	petak	Dvadeseta	
10. travnja		subota		carevo pismo oprosta
11. travnja		nedjelja		slavlje mučenika
12. travnja	sedmi korizmeni tjedan	ponedjeljak	Devetnaesta	
21. travnja	Veliki tjedan	srijeda	*Nuper dict.*	
25. travnja	Uskrs	nedjelja	Dvadesetprva	

[170] Usp. Frans Van De PAVERD, *Saint John Chrysostom, The Homilies on the Statues. An Introduction*, 363-364.

1.3.3.3. Doprinos Andreiusa Valeviciusa građi homilija *O statuama*

Uz Paverdovo istraživanje homilija *O statuama* u kojem je prikazano da građu čine 22 homilije, Andreius Valevicius je pridodao još dvije. Prema njegovom mišljenju, građi bi trebalo pridodati *De decem millium talentorum debitore* u kojoj se tumači Kristova parabola o čovjeku koji je dugovao deset tisuća talenata i *In Psalmum 145* u kojoj komentira Psalam 145.[171]

Valevicius u radu[172] izlaže razloge zbog kojih bi ih trebalo pridodati građi homilija *O statuama*. Homilija *De decem millium talentorum debitore* je propovijedana u vrijeme korizme 387. godine. U njoj govori o suzdržavanju od zakletve i svojoj bolesti što su teme homilija *O statuama*. Uz ove podatke, homilija iznosi tešku situaciju, represiju, carske kazne, uhićenja i pogubljenja što su također teme homilija *O statuama*. Valevicius bi tu homiliju smjestio oko Dvadesete homilije, ovisno o tome kako se tumače izneseni podaci. Druga pridodana homilija (komentar) je *In Psalmum 145* u kojoj se ne nalazi direktni govor o situaciji sa statuama, ali Valevicius zaključuje da je propovijedana u vrijeme Velikog tjedna. Nije problem što homilija (komentar) ne govori o incidentu sa statuama jer ni neke homilije iz građe nemaju direktnog osvrta na događaj. U Velikom tjednu 387. godine je postalo poznato da je car Teodozije oprostio Antiohiji. Homilija (komentar) podsjeća da je prošlo vrijeme tiranije i grijeha što se može odnositi na incident sa statuama.

Valeviciusovo istraživanje je iz 2000. godine, te ima u vidu i sva prethodna istraživanja. U svom znanstvenom radu je izložio razloge zbog kojih bi građi homilija *O statuama* trebalo pridodati još spomenute dvije homilije, ali isto tako valja istaknuti da je njegovo istraživanje relativno novo, te da još nema dovoljno znanstvenih radova koji bi obrađivali njegove prijedloge u kontekstu homilija *O statuama* pa se u ovom istraživanju najviše oslanja na Paverdove doprinose.

[171] Usp. Andreius VALEVICIUS, Les 24 homelies *De statuis* de Jean Chrysostome, u: *Revue des Etudes Augustiniennes*, 46 (2000.), 1., 83-91.
[172] Usp. Wendy MAYER, *The Homilies of St. John Chrysostom – Provenance*, Rome, 2005., 442 (bilj. 628).

2. POSLANJE CRKVE PREMA HOMILIJAMA *O STATUAMA*

Velike društvene krize u kasnoantičkom razdoblju uzrokovale su promjene u pojedinim gradovima pa i u cijelom Rimskom Carstvu. Egzistencijalna kriza u Antiohiji ne razlikuje se od ostalih kriza koje se javljaju diljem Carstva, s time da je ovdje ostala dobro dokumentirana i precizno izražena u incidentnoj situaciji. O krizama su pisali javni autoriteti i povjesničari onoga vremena, a zabilježeni su različiti povodi koji su uzrokovali krize. Postojale su krize uzrokovane preseljenjem stanovništva zbog siromaštva, rada ili gladi. Neke su nastale zbog prirodnih katastrofa kao što su poplave, suše i potresi. Kršćani su stradavali u krizama nastalim uslijed heretičkih pokreta ili pojačavanjem pogansko-kršćanskih sukoba. Ostali značajni uzroci kriza su socijalna iskorištavanja i slom državne uprave. Mnogi od ovih uzroka kriza mogu se povezati s egzistencijalnom krizom u Antiohiji.[173]

U rimskome društvu je bilo toliko problema, a ako je Crkva pretendirala biti vodeća duhovna sila u društvu, onda je morala doskočiti rješavanju egzistencijalne krize dajući specifičan duhovni doprinos. Pogansko-kršćansko rivalstvo, pa i sukob, jaz bogatih i siromašnih i sve izraženije slabljenje jakosti autoriteta državne uprave pridonose nastanku antiohijske krize. Snažan carev odgovor koji se vidi u brzoj reakciji na građansku pobunu pridonosi stvaranju egzistencijalne krize koja se bila mogla pretvoriti čak u tragediju i u uništenje grada. Ivan Zlatousti je, imajući u vidu tu činjenicu, smatrao da kršćani na vrhuncu egzistencijalne krize imaju specifičnu zadaću za cijelo društvo.

Poslanje Crkve prema njegovu svjedočanstvu očituje se u aktivnom djelovanju koje nadilazi brigu za isključivo kršćansku zajednicu i proširuje se na društvo u cjelini. Vrijeme korizme kada se dogodila kriza neće biti vrijeme u kojem će se kršćani samo posvetiti osobnom rastu u vjeri, nego će nastojati oko dobra svih građana. Osjetit će se poslanima zalagati se za grad Antiohiju tako da svojim primjerom pokažu drugačije navike koje će na kraju dovesti do ublaženja careve srdžbe. Uz cara kao svjetovnog autoriteta, kršćani će probati izmoliti Božje milosrđe.

Cilj ove cjeline jest pokazati na koji je način Ivan Zlatousti prikazao poslanje Crkve u antiohijskom društvu. Znajući da je Antiohija grad bogate povijesti te raznolikih navika od koje su neke i grešne, poslanje Crkve postaje važna spona koja može dovesti do ublaženja svjetovne kazne. Poslanje Crkve je društveno i religiozno. U prvom poglavlju se istražuju primjeri kršćanske mudrosti bez koje nema rješenja ni odgovara na nemile događaje u gradu.

---

[173] Usp. Pauline ALLEN – Bronwen NEIL, *Crisis Management in Late Antiquity (410-590 CE)*, Leiden – Boston, 2013., 1-10.

Kršćanska se mudrost prikazuje u zalaganju za vrednote koje će pospješiti uspješno rješavanje situacije. Drugo poglavlje prikazuje konkretnije smjernice kojima se na javan način kršćani odvajaju od ostalih religijskih skupina, to jest na koji način Ivan Zlatousti vidi kršćane kao različite od drugih zajednica. Ujedno se i tumači poslanje Crkve u gradu koji je multikulturalan, a istovremeno opterećen velikim utjecajem poganskih i židovskih navika i običaja. Navedena dva poglavlja pomažu razumjeti kako Ivan Zlatousti zamišlja poslanja Crkve u konkretnom kulturno-povijesnom kontekstu. Poslanje se, dakle očituje kao društveno i religiozno.

2.1. Svjedočenje kršćanske mudrosti u svakodnevnom životu

Kršćani gradu mogu pružiti drugačije podnošenje tereta egzistencijalne krize jer se do četvrtog stoljeća razvila teološka svijest Crkve i njezine odgovornosti. Crkva je naučavala, tumačila Sveto pismo i mnogo puta svjedočila vjeru mučeničkom smrću. Život kršćana se javno prikazao u svijetu i Antiohiji. Dok je trajala egzistencijalna kriza nakon rušenja statua, poslanje Crkve Ivan Zlatousti smjelo opisuje kao kršćansku mudrost, za koju je uvjeren da može doprinijeti pozitivnom rješenju situacije u društvu.

Pojam *mudrost* čest je u homilijama *O statuama*. Nema nijedne homilije u kojoj ga Ivan Zlatousti ne spominje, pa tako zaključujemo da je ovaj pojam vrlo važan za istraživanje homilija s obzirom na našu temu. Doista, povezan je s poslanjem Crkve jer Ivan Zlatousti, vjerujući u njihovu sposobnost da se dadnu voditi mudrošću Božjom, vjernicima savjetuje kako da se postave u određenoj situaciji. Mudrost se u homilijama tridesetak puta spominje bez atributa, a na mnogo mjesta je povezana s atributima. Najčešće se nalazi uz pridjeve kao što su duhovna, božanska ili moralna i tada je usmjerena prema kršćanskom poslanju. Među atributima najčešći je onaj "duhovna" koja se spominje skoro dvadesetpet puta, zatim "božanska" koja se spominje petnaestak puta i na kraju "moralna" koja se spominje desetak puta.

Istraživanjem su tako, polazeći od samoga teksta, otkrivene tri teme kojima Ivan Zlatousti prikazuje kršćansku mudrost. Koliko je tko doista mudar, očituje se u stavu prema hrani i piću, ekonomskom statusu građana i konkretnom zastupanju grada u vremenu krize. Mudrost kao konkretan stav povezana je i s vremenom korizme u kojem se događa rušenje statua. To je plodonosno vrijeme jer je vrijeme posta, kajanja i molitve pa se kao takvo uklapa u teškoću egzistencijalne krize. Korizmeni post je prva tema s obzirom na kršćansku mudrost jer post svjedoči da su kršćani usvojili lekciju mudrosti. Kršćani imaju drugačiji odnos prema hrani jer teže umjerenosti, a u svemu tome ih vodi mudrost. Nezaobilazna tema svjedočenja

kršćanske mudrosti povezana je s ekonomskim statusom građana i kršćanske zajednice, jer kršćani, bilo u obilju bilo u neimaštini, trebaju biti mudri. Znajući brojčani odnos bogataša i siromaha u gradu i njihov utjecaj na gradske događaje, Ivan Zlatousti teži i traži od svih mudro postupanje u kriznoj okolnosti. Posljednja je tema najkonkretnija jer se u njoj očituje kršćansko poslanje u iskoraku prema društvu i svijetu. Budući da su kršćani ostali u gradu, mogu ponuditi uzorno ponašanje i biti solidarni. Tako će aktivno zastupati grad i pripomoći u dobivanju carevog oprosta.

2.1.1. Kršćanski stav prema hrani i piću

Incident se sa statuama dogodio u vrijeme korizme kada se uobičajeno propovijedalo o uzdržavanju od hrane i o ostalim asketskim vježbama kojima se pripremalo za događaj Uskrsa. Stoga se u ovim homilijama također pronalaze dijelovi u kojima Ivan Zlatousti nezaobilazno govori o hrani i piću, što će biti sretna podudarnost. Polazeći od uzdržljivosti on iznosi kršćanske stavove i prikazuje u čemu se sastoji vlastitost kršćanske mudrosti. Angažirajući time kršćane na dosljednije ponašanje, Ivan Zlatousti svjedoči poslanje Crkve koji se razlikuje od uobičajenog ponašanja građana Antiohije.

Građani su se, pa i kršćani, zbog utjecaja novca, razuzdanosti ili prestiža željeli prikazati kao oni koji mogu prekomjerno uživati u hrani i piću. Neumjerenosti nisu bile preporučljive kršćanima jer bi se time kršćani poistovjetili s ostalim građanima društva i ne bi dali doprinos svojim specifičnim vrijednostima i krepostima. Ivan Zlatousti stoga u mnogim homilijama prikazuje kršćansko poslanje drugačijim od uobičajenoga građanskog ponašanja. Kršćanin, prema njemu, u odnosu prema hrani i piću vodi se mudrošću umjerenosti i racionalnog ponašanja. Prejedanje i opijanje nisu racionalna ponašanja jer tijelo vode u razuzdanost. Grešni odnos prema hrani čini pojedinca robom svojeg trbuha, iz čega kao posljedice proizlaze prejedanja i opijanja. Takav čovjek postaje pretil i događaju mu se nuspojave poput povećanog znojenja, nastanka neugodnih mirisa, podrigivanja, povraćanja i nadutosti. Prejedanje i opijanje zbog svojih nuspojava smatra neprivlačnim pa kršćanima savjetuje da se drže umjerenosti. Slične stavove o hrani i piću prikazuje i u homilijama *O statuama*.[174]

Tako već u Prvoj homiliji donosi argumente iz Svetog pisma kojima kršćanima govori o različitosti kršćanskog stava prema vinu. U povijesti kršćanstva, osobito u trećem stoljeću,

[174] Usp. Susan Elaine HILL, *Eating to Excess: the Meaning of gluttony and the Fat Body in the Ancient World*, Santa Barbara – Denver – Oxford, 2011., 115-120.

iznosi Dely-Denton[175], bilo je kršćana koji su se ustezali od vina pa čak i u euharistiji. Međutim, kršćani se ne moraju ustezati od vina ako ono služi kao lijek. Tada vino postaje ljekovita supstancija. Obrazlažući redak iz Pavlove poslanice Timoteju (1Tim 5,23)[176] u kojem Pavao preporučuje Timoteju da uzme vina zbog zdravstvenih tegoba, Ivan Zlatousti će ustvrditi: „Premda su uz poštovanje prema drugim tijelima, i tijekom njihovog života i nakon smrti, pokazali izvanrednu snagu, nisu mogli vratiti stomak koji je izgubio svoju snagu. I što je više od ovog, Pavao se nije posramio ni porumenio nakon brojnih i velikih znakova koje je pokazao čak jednostavnom riječju. Sada dok piše Timoteju, nudi mu da nađe utočište u ljekovitoj vrlini pijenja vina. Nije sramota piti vino. Bože sačuvaj! Takva zapovijed pripada hereticima.“[177]

U istoj homiliji nastavlja obrazlagati zašto nije sramota piti vino pa, imajući u vidu da je Ivan bio isposnik i vrlo strogi asketa, njegove riječi imaju posebnu težinu. Naime, on se protivi onima koji vino smatraju zlom jer promatraju negativne učinke pretjerane konzumacije vina. Ivan Zlatousti kršćanima ne želi zabraniti ovu ljekovitu vrlinu nego ih navesti da u navici ispijanja vina budu umjereni: „Redak koji je pred nama koristan je također protiv heretika koji govore loše o Božjim stvorenjima. Da je među brojnim stvarima koje su zabranjene, Pavao ne bi dozvolio niti bi rekao da se koristi. I ne samo protiv heretika nego i protiv priprostih među našom braćom koji kada vide neku osobu koja se sramoti u pijanstvu umjesto da je prekore, krive plod dan od Boga i govore: 'Neka ne bude vina.' Tada trebamo odgovoriti takvima: 'Neka ne bude pijanstva jer vino je djelo Božje, a pijanstvo djelo đavla. Vino ne stvara pijanstvo nego ga neumjerenost proizvodi.'“[178] Mudar kršćanin izbjegava neumjerenost u vinu. Njemu vino služi kao lijek, a neumjerena konzumacija ruši ljudsko dostojanstvo: „Pijanstvo je korijen svih zala. Vino je dano da obnovi slabosti tijela, a ne da okrene snagu duše, da ukloni slabosti mesa, a ne da uništi zdravlje duha. Nemoj tada, uzimajući dar Božji neumjereno, dati podršku budalaštini i drskosti. Što je jadnije od pijanstva! Pijani čovjek je živo truplo.“[179]

U Petnaestoj homiliji koja je propovijedana na kraju prvog korizmenog tjedna donosi zaključak o razlozima grijeha, što vrijedi i za neumjerenost u jelu i piću. Ponavlja da nije problem u stvorenoj stvarnosti nego u ljudskoj požudi kojom se ne nastoji ovladati: „Ne smijemo reći neka ne bude žena, nego preljuba. Ne smijemo reći neka ne bude ljepote, nego brakolomstva. Ne smijemo reći neka ne bude trbuha, nego proždrljivosti jer stomak ne stvara proždrlji-

[175] Usp. Margaret DALY-DENTON, Water in the Eucharistic Cup: A Feature of the Eucharist in Johannine Trajectories through Early Christianity, u: *Irish Theological Quarterly*, 72 (2007.) 4, 356-370.
[176] „Ne pij više samo vode, nego uzimaj malo vina poradi želuca i čestih svojih slabosti.“ U: Jeruzalemska Biblija, Zagreb, 2004., 1696.
[177] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, I., 7, 458.
[178] Usp. *Isto*, I., 11, 462.
[179] Usp. *Isto*, I., 12, 462.

vost već naš nemar. Ne smijemo reći da zbog jedenja i pijenja sva ova zla postoje, ne zbog toga već zbog naše nemarnosti i nezasitnosti. Đavao niti je jeo niti pio pa je pao. Pavao je jeo i pio i popeo se na nebo.“[180]

O piću u ostalim homilijama govori u kontekstu prehrane i posta. U Trećoj homiliji prvi put objašnjava kakav je kršćanski odnos prema hrani. Kršćani kao i ostali građani skloni su neumjerenosti u hrani jer je čovjek po svojoj prirodi tome podložan. Proždrljivost je, stoga, za njega stanje u kojem se čovjek nalazi kada ne vlada sobom, a iz kojeg je potrebno izaći asketskom vježbom u postu. Kad čovjek postane proždrljiv, gubi nadzor nad svojim tijelom. Post je plod kršćanske mudrosti pomoću koje kršćanin ponovno nastoji ovladati svojim tijelom: „Naoštri svoj srp koji se otupio kroz proždrljivost, naoštri ga posteći. Uhvati put koji vodi u raj, neravan i uzak kakav jest, uhvati ga i zaputi se. I kako možeš uspjeti učiniti takve stvari? Podčini svoje tijelo i dovedi ga u pokornost. Kada se put sužava, debljina koja dolazi zbog proždrljivosti je velika prepreka.“[181]

Pred kraj prvog korizmenog tjedna u Petnaestoj homiliji pokazuje da se kršćanska mudrost ne sastoji u formalnom izvršavanju posta nego u plodovima koje post donosi. Ako se pojedinac priprema za post kroz neumjerenost u hrani i piću, ako se nakon vremena posta ponovno vraća starom ponašanju, onda post za njega nema nikakve koristi. U ovoj homiliji Ivan Zlatousti jasno govori da je umjerenost važna kršćanska vrlina po kojoj post može donijeti korist: „Otkad mnogi ljudi, i kada su započinjali postiti kao da je stomak bio skoro predan nekoj vrsti dugotrajne opsade, prethodno se izlažu obilju proždrljivosti i pijanstva. I opet kada su oslobođeni, izlaze kao iz duge gladi i mučnog zatvora, trče do stola nepristojnom pohlepom, kao da nastoje ukloniti prednosti dobivene kroz post ispadom proždrljivosti. Možda bi bilo potrebno, onda kao i sada, protresti temu o umjerenosti.“[182]

Umjerenost je važna vrlina kršćanske mudrosti jer su i monasi, kao uzor kršćanskog života, znali odmjeriti koliko im je hrane i pića potrebno za život: „Zbog ovog razloga, njihova tijela i duše uživaju odzvanjanje zdravljem jer kao što su istjerali svu luksuznost prehrane i izvukli sve zlo bujica pijanstva, jedu toliko koliko je dovoljno za opstanak. Nemojmo ih prezirati zbog njihovog izvanjskog izgleda nego se divimo njihovom umu. Kakva je korist od izvanjskog odijela ako je duša nevrednije umotana od ijednog prosjaka!“[183]

Iako naglašava važnost posta kao puta kojim se može ovladati tijelom, post nema svrhu u samom sebi. O toj tematici govori u Trećoj homiliji u kojoj je i započeo temu o postu.

[180] Usp. *Isto*, XV., 10, 648.
[181] Usp. *Isto*, III., 7, 500.
[182] Usp. *Isto*, XV., 1, 643.
[183] Usp. *Isto*, XIX., 4, 689.

Ivan Zlatousti pojam posta proširuje na ostala grešna ponašanja od kojih se treba ustezati jer je usmjerenje prema postu kao asketskoj vježbi podcjenjivanje korisnosti posta. Kršćanska se mudrost posta sastoji u uzdržavanju od grešnih praksi. Kršćanin posti uzdržavajući se od grešnih prigoda i čineći dobro u životu: „Vrijednost se posta ne sastoji u suzdržavanju od hrane nego u odvajanju od grešne prakse. Onaj koji ograničava svoj post samo na uzdržavanje od mesa je onaj koji ga posebno podcjenjuje. Postiš li? Daj mi dokaz svojim djelima! Je li rečeno kakvim djelima? Ako vidiš siromašna čovjeka, sažali se nad njim! Ako vidiš neprijatelja, pomiri se s njim! Ako vidiš prijatelja koji dobiva pohvale, ne budi zavidan! Ako vidiš zgodnu ženu, obiđi je! Neka ne poste samo usta nego i oči, uši, noge, ruke i svi dijelovi tijela. Ruke neka poste uzdržavanjem od pljačke i otimačine, noge neka poste od trčanja u nezakonite spektakle, oči neka poste učeći se ne pripuštati zgodnim licima ili zaposlenošću stranim ljepotama. (...) Među stvarima najapsurdnije bi bilo suzdržavati se i od dozvoljene hrane zbog posta, a očima dirati i ono što je zabranjeno.“[184]

Post je koristan ako ljudsku svakodnevicu čini boljom, mišljenja je Ivan Zlatousti. U Trećoj homiliji, koja je propovijedana samo nekoliko dana nakon rušenja statua dok je u gradu vladala panika, nastavlja o traženju krivaca i međusobnom optuživanju. Upotrebljavajući stilske figure pobliže opisuje da post mora ovladati neumjerenim jezikom kojim se napada bližnjega te ima smisla samo ako pridonosi poboljšanju međuljudskih odnosa: „Neka usta poste također od sramotnih govora i psovanja. Kakva je korist ako se uzdržavamo od ptica i riba, a opet grizemo i proždiremo svog bližnjega? Zli govorniče, jedeš meso svojeg brata i grizeš tijelo svojeg susjeda.“[185]

Odnos posta i grešne prakse zaključuje u Šesnaestoj homiliji koja je propovijedana u drugom korizmenom tjednu. Ponovno se dotiče povezanosti posta i korizme. Očekuje od kršćana da post učine djelotvornim tako da promjene grešnu praksu neprijateljstva, zlog govora i zaklinjanja: „U korizmi svi uobičajeno pitaju koliko je tko u korizmi postio tjedana. Može se čuti da je netko postio dva, drugi tri, treći sve tjedne. Ali koja je prednost ako kroz post idemo bez dobrih djela? Ako netko kaže: 'Postio sam cijelu korizmu', kaži: 'Imao sam neprijatelja, ali sam se pomirio, imao sam naviku zlog govora, ali sam prestao. Zaklinjao sam se, ali sam prekinuo s tom zlom praksom.' Nije trgovcima prednost otići preko velikih granica oceana ako jedre s teretom i mnogo robe. Post nam neće donijeti korist ako ga prođemo kao obično putovanje bez rezultata.“[186] Nabrojane grešne prakse mogu se povezati s posljedicama rušenja sta-

[184] Usp. *Isto*, III., 11, 503.
[185] Usp. *Isto*, III., 12, 503.
[186] Usp. *Isto*, XVI., 13, 663.

tua. Beznađe, kriza i nepovjerenje koje se uvuklo nakon incidenta pobudile su u građanima nepovjerenje i traženje krivaca. Isticanjem izbjegavanja neprijateljstva, zlog govora i zaklinjanja Ivan Zlatousti daje kršćanskoj zajednici konkretne smjernice kako da se postavi u danoj situaciji i tako pokaže svoje poslanje koji se razlikuje od građanskog ponašanja, to jest od isključivo ljudskih reakcija koje nisu prožete osjećajem za evanđeosku poruku.

Od nabrojanih grešnih praksi naglašena je povezanost posta i zaklinjanja. U Četvrtoj homiliji pokazuje da je izbjegavanje zaklinjanja korisnije od samog posta: „I zaista, natječimo se u ukinuću pahulja zakletvi. To je korisnije nego bilo koji post, profitabilnije nego bilo koje isposništvo. I ovom istom brigom kojom pokazujemo suzdržavanje od hrane, izložimo se s poštovanjem suzdržavanju od zaklinjanja."[187] U Šestoj homiliji nastavlja o povezanosti zaklinjanja i posta. Vjernicima je lakše postiti negoli izbjegavati zaklinjanje: „Što je teža stvar: ne se zaklinjati ili ostati cijeli dan bez hrane, isušiti se od nepijenja vode i mršave prehrane? Očito je da drugo nadilazi prvo, ipak bez obzira na to običaj je učinio ovu stvar mogućom i jednostavnijom za izvršenje jer kada se post približava, iako svi trebaju uvjeravati tisuće puta ili često primoravati i prisiljavati nekoga da uzme vino ili okusi išta od onih stvari koje su zabranjene tijekom posta, ipak čovjek bi radije bilo što trpio nego uzeo zabranjeni komadić hrane."[188] Po svoj prilici zaklinjanje je bila svakodnevna ljudska navika kojom su dokazivali ili potkrepljivali istinitost svojih tvrdnji, koja je očito bila raširena u ondašnjem ambijentu. Kad znamo da Isus u Evanđelju izričito zabranjuje svojim vjernicima zaklinjanje bilo koje vrste, onda bi se dalo pretpostaviti da je vjernicima takva praksa zacijelo jedna stečena navika koja ime veze s nepromišljenošću poganskoga života i običaja koju su potom mnogi kršćani zadržali ne smatrajući tako velikim prijestupom. Ivan Zlatousti se zato trudi ukazivati svojim vjernicima na neprimjerenost takve prakse po kojoj se nimalo ne razlikuju od pogana, kao što se i njihovo ponašanje kao vjernika ne razlikuje od prijašnjega ponašanja dok to još nisu bili.

Uz govor o hrani i piću Ivan Zlatousti u tri homilije spominje kršćansku liturgiju i pričešćivanje. Tematiku posta povezuje s pohađanjem crkve i pričešćivanjem jer je post bio bitni preduvjet za pričest. Važan element poslanja Crkve jest da potiče vjernike na pohađanje liturgijskih obreda i sudjelovanje u njima. Razlog za nepohađanje obreda ne može biti prekidanje posta ni konzumacija vina ni bilo koja druga zapreka pričesti. O pohađanju crkve govori u Devetoj i Desetoj homiliji koje su propovijedane kada su došli carski sudci. Dok su kršćani iščekivali suđenje, kriza je zadobivala svoj vrhunac. Sada se od zajednice traži da bude pozorna dok mnogi pojedinci ne mare za takvo što. Ivan Zlatousti govori stoga o ljudima koji

[187] Usp. *Isto*, IV., 12, 523.
[188] Usp. *Isto*, VI., 17, 554.

pohađaju liturgiju, ali su se najeli ili zaudaraju po vinu, što znači da su došli bez dužne svijesti o tome što je cilj njihova dolaska. Korisniji je pozoran slušatelj pa premda je i prekinuo post od onoga koji je postio ostajući labave pozornosti. Ne osuđuje one koji su se najeli, nego od svih traži pozornost koja je znak duhovne mudrosti: „Ali sada, kada bismo rado dovukli, namamili i molili te da dođeš, koju ispriku bi imao da se okreneš od nas? Neprikladan slušatelj nije onaj koji je jeo i pio nego onaj koji ne daje pozornosti rečenom, koji zijeva, koji je labave pozornosti, koji je tijelom ovdje, ali mu misao luta drugdje i takav, iako možda posti, nekoristan je slušatelj. S druge strane, čovjek koji je ozbiljan, koji je pažljiv i drži svoju misao pozornom, iako je možda jeo i pio, bit će naš najprikladniji slušatelj.“[189]

U Desetoj homiliji slično nastavlja: „U kojem slučaju, ljubljeni, činiš dobro? U vrijeme zadnjeg susreta kada si nakon svojeg obroka otišao spavati ili sada kada si nakon obroka prisutan slušati božanske zakone? Je li bolje kada si dangubio na trgu i imao udjela u susretima koji nisu korisni ili sada kada stojiš sa svojom subraćom i slušaš proročanska proroštva? Nije sramota, ljubljeni, jesti, nego nakon jela ostati u kući i tako biti lišen ovog svetog domjenka.“[190]

Važan element kršćanskog identiteta jest pristupanje svetoj pričesti. Dvadeseta homilija govori o onima koji se pričešćuju. Propovijedana je dok se očekivalo carevo pismo oprosta. Ivan Zlatousti sada, pred kraj procesa sa statuama traži od kršćanske zajednice da se ponaša u skladu s kršćanskim identitetom opraštanja. Kršćanin ne smije održavati mržnju nego je poslan opraštati drugima. Oni koji mrze i imaju neprijatelje ne smiju se prepustiti pričesti jer je njihov grijeh grešna praksa koja postaje grešno stanje: „Kao što se ne može zamisliti da kurviš i psovač imaju udjela u svetom stolu, tako je nemoguće da onaj koji ima neprijatelja i gaji mržnju, uživa u svetoj pričesti. Dobar je razlog za ovo. Čovjek koji je počinio izvanbračni odnos ili preljub u isto je vrijeme izvršio svoju požudu i dovršio grijeh i treba se moći pažljivim životom oporaviti od pada. Može poslije zadobiti neko olakšanje pokazujući veliku pokoru. Ali onaj koji je ogorčen, radi istu pokvarenost svaki dan i nikada je ne dovodi kraju. U prethodnom slučaju čin je završen i grijeh je učinjen, ali ovdje se grijeh izvršava svaki dan.“[191]

Analizirajući dijelove homilija koji govore o kršćanskom odnosu prema hrani i piću, uočava se da je Ivan Zlatousti svjestan poslanja Crkve u egzistencijalnoj krizi koja razara grad. Ivan Zlatousti je prvo želio postaviti granice dobrog odnosa prema hrani i piću. Nije zabranio konzumaciju niti se olako prepustio trendu prekomjernog uživanja. Želio je po kršćan-

[189] Usp. *Isto*, IX., 2, 576.
[190] Usp. *Isto*, X., 1, 586.
[191] Usp. *Isto*, XX., 2, 700.

skoj mudrosti prikazati koji je ispravan kršćanski odnos prema hrani i piću. Kršćani nisu za potpuno suzdržavanje od alkohola kao što su to bili heretici, a nisu ni oni koji bi ga zabranjivali u gradu. Ne potiče zajednicu na kažnjavanje izjelica ili pijanica nego ih upućuje prema kršćanskoj mudrosti i razboritu ponašanju. Može se zaključiti da se kršćanska mudrost očituje u prevladavanju grešnih odnosa prema hrani i piću. Kršćanska umjerenost i post od hrane i pića prelazi iz duhovne stvarnosti u građansku stvarnost. Post i uzdržavanje od alkohola su početak koji vodi prema odvajanju od grešne prakse grijeha. Ova konkretizacija posta i uzdržavanja jest cilj kršćanske mudrosti. Poslanje Crkve se tako očituje u pozivu kršćanima da se iz svojeg specifičnog kršćanskog odnosa prema hrani i piću usmjere prema društvenoj brizi oko grada. Stoga se može pretpostaviti da je Ivan Zlatousti bio uvjerenja da će se, ako se u gradu bude širila ovakva kršćanska mudrost koja se očituje u odvajanju od grešne prakse, onda moći lakše zadobiti carev oprost i Božje milosrđe.

2.1.2. Uloga ekonomskog statusa u kršćanskom životu

Među kršćanima bilo je ljudi različitih ekonomskih klasa. Ekonomski status nije bio prepreka za kršćansko poslanje, ali je imao određenu ulogu u kršćanskom životu. Istražujući homilije *O statuama* pronalazimo tri etape po kojima Ivan Zlatousti pokazuje odnos ekonomskog statusa i kršćanskog poslanja. Prvo mu je bilo važno naglasiti da bogatstvo ili siromaštvo nije prepreka za kršćanski život. Ne osuđuje ni bogataše ni siromahe nego ih usmjerava istom cilju. Boreći se protiv ekonomske polarizacije kojom bi se istaknuo jaz između bogatih i siromašnih, vodi ih prema duhovnoj mudrosti koja je dio kršćanskog poslanja. Naglašavanje potom duhovne mudrosti je druga etapa. Kršćansko se poslanje razvija iz duhovne mudrosti prije nego iz ekonomskih klasa. Posljednja etapa jest konkretno očitovanje duhovne mudrosti koja donosi pravi prestiž i autoritet, ali ne onaj svjetski. Ivan Zlatousti tako navodi primjer monaha koji, iako su siromašni i neugledni, uspijevaju rješavati krizu društva nastalu u nemilom događaju rušenja carskih statua.

Ekonomski status nije prepreka za kršćanski život, a pogotovo ne treba voditi razmiricama između bogatih i siromašnih. Takva polarizacija zacijelo bi pogoršala situaciju u gradu i dovela do novih sukoba među građanima. Ivan Zlatousti potiče kršćane na zajedništvo društvenih slojeva. Ne favorizira nijednu ekonomsku klasu niti ikoga isključuje iz zajedništva Crkve. Bogatašima upućuje riječi o skromnosti, a siromasima govori o prednostima siromaštva nad bogatstvom. Ne stvara razdore među društvenim skupinama, već poziva na slogu i

jedinstvo. Govori o prednostima i manama svake ekonomske klase da bi ih lakše uputio prema duhovnoj mudrosti.[192]

O ekonomskim klasama najviše govori u Drugoj homiliji. U njoj nekoliko puta poziva bogataše na skromnost. Ivan Zlatousti nije protiv bogatstva nego protiv grijeha koje bogatstvo može potaknuti: „Ali ovdje, vrijedno je tražiti zbog čega ne kaže: 'Zapovijedi onima koji su bogati u sadašnjem svijetu da ne budu bogati, zapovijedi im da postanu siromašni, zapovijedi im da se riješe onoga što imaju', nego: 'zapovijedi im da ne budu bahati'. Zna da je korijen i temelj bogatstva ponos i da, ako ikoji čovjek razumije kako biti skroman, neće praviti mnogo problema oko stvari. Reci mi, zaista, zbog čega vodiš toliko slugu, parazita[193] i ulizica i svih drugih oblika raskoši? Ne zbog nužnosti nego zbog ponosa da na kraju po njima možeš izgledati uzvišeniji od drugih ljudi!“[194]

Bogataši svoj ekonomski status mogu ugraditi u društveno poslanje Crkve. Ako pozitivno iskoriste svoje bogatstvo, pomoći će u rješavanju egzistencijalne krize u gradu. Spominje Abrahama koji je bio bogat, ali je svojim životom postao prikladna slika kršćanskog života. Svoj je imetak uložio za slabije: „Bogat nije onaj koji mnogo posjeduje nego onaj koji mnogo daje. Abraham je bio bogat pa nije bio gramzljiv, nije okretao svoju misao prema kući onog čovjeka ni vrebao njegovo bogatstvo, nego idući naprijed tražio je gdjegod bi slučajno bio stranac ili siromah s ciljem da izbavi sirotinju i gostoljubivo ugosti putnika.“[195] Njihovo im bogatstvo ne mora biti prepreka da kršćanski žive. Obilje može pridonijeti da ne budu gramzljivi jer posjeduju dovoljno: „Postoji jedna stvar u kojoj se čini da bogatstvo ima prednost pred siromaštvom. Takav živi u dnevnom luksuzu i opskrbljen je obiljem ugode u svojim gozbama. Ovo također može poslužiti kao primjer za stol siromašnih. Ondje uživaju više nego

---

[192] Usp. Ivan PETROVIĆ – Željko TANJIĆ, Aktualnost *II. homilije O statuama* Ivana Zlatoustog za model Crkve kao kontrastnog društva, u: *Bogoslovska smotra*, 84 (2014.) 2, 327-348.

[193] Alegorijska figura socijalnih parazita bila je draga antičkim piscima i komediografima. Riječ porijeklom označava osobu koja pomaže poganskom svećeniku ili sudjeluje s njim na objedima, ali u teatru je poprimila drugačije značenje. Osoba kao parazit se prvi put u antičkoj komediji pojavila u VI./V. stoljeću prije Krista. Upotrijebio ju je grčki komediograf Epiharm. U djelu *Nada ili bogatstvo* parazit kazuje monolog: „Objedujem sa svima koji to žele, koji / je dovoljno razborit da me pozove, / i sa svakim čovjekom koji ima slavlje za svadbu, / bio pozvan ili ne, i tamo sam duhovit / tamo druge nasmijavam, tamo hvalim / domaćina koji je priredio slavlje. I ako se kojim slučajem / netko usudi riječ reći protiv domaćina, / naoružam se za borbu i nadjačam ga. / Onda, jedući mnogo i pijući obilno odlazim / iz kuće. Za me se ne brinu robovi dječaci, / nego izabirem svoj put teturajućim korakom, / istovremeno taman i usamljen, i ako ponekad / susretnem stražare, kunem im se / svim bogovima da nisam uradio ništa krivo, / ali oni me ipak napadnu. Na kraju, dobro istučen, / dosegnem svoju kuću i spavam na podu / i nakratko zaboravljam svoje nesreće i masnice / dok me snažno vino i dalje opija i uspavljuje.“ U kršćanskoj literaturi o ljudima parazitima najčešće govor upravo Ivan Zlatousti, a prikazuje ga ne samo kao stereotip čovjeka koji posjećuje domjenke bogatih nego i kao rubnog člana društva kojem kršćanska zajednica može pomoći. Usp. Paul BLOWERS, St. John Chrysostom on Social Parasites, u: *Philantrophy and Social Compassion in Eastern Orthodox Tradition: Papers of the Sophia Institute Academic Conference*, M. Pereira (ur.), New York, 2009., 16-30.

[194] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, II., 14, 485.

[195] Usp. *Isto*, II., 15, 486.

bogati. I ne čudi se ovom, ne misli da sam suprotno rekao jer ću ti učiniti stvar jasnom činjeničnim dokazima. Znaš, naravno, i svi priznajete kako na gozbama nije narav hrane nego položaj onih koji je blaguju, često uzrokuje ugodu. Na primjer, kada netko prilazi stolu gladan, hrana će mu biti slađa nego ijedna poslastica ili začin.“[196]

Budući da ne želi pokazati kako favorizira bogataše, na tri mjesta, u Drugoj i Osamanestoj homiliji, iznosi probleme u koje upadaju isključivo bogataši – žele drugima pokazati svoj prestiž, a u sebi kriju tjeskobu ako bi ostali bez svojeg bogatstva. U Drugoj homiliji ih poziva da si ne stvaraju dodatne zapreke na putu prema nebu: „Gradimo kuće da možemo u njima živjeti, a ne da činimo ambiciozan prikaz. Što je preko naših potreba, nepotrebno je i nekorisno. Stavi sandalu koja je veća od tvog stopala! Nećeš to trpjeti jer smeta dok hodaš. Tako također kuća koja je veća nego što neophodnost zahtijeva, zapreka je tvojem putu prema nebu.“[197] Iako su bogataši vlasnici velikih posjeda, nemaju potpunu vlast nad svojim imetkom: „Onaj tko je danas bogat, siromašan je sutra. Čemu sam se često smijao kada čitanje želi reći neka ovakav čovjek ima vlasništvo ovih polja ili ove kuće ili koristi od toga. Jer mi svi imamo korist, ali čovjek nema vlasništva. Doduše bogatstvo može ostati s nama cijeli život, ne pretrpljujući promjene, ali moramo ga prebaciti na kraju u ruke drugih, htjeli mi to ili ne. Uživamo samo njihovu upotrebu i odlazimo u drugi život goli i lišeni tog vlasništva.“[198] Njihov se život počinje urušavati ako ostanu bez svojeg bogatstva. Čim upadnu u teškoće, ne znaju se s njima nositi: „Ali zaista brojni bogataši misle da život nije vrijedan življenja i beskrajno bi davali prednost smrti kad dožive ikakvu teškoću i od svih ljudi oni su najpodložniji prekomjernoj žalosti. Nemoj gledati njihove stolove ili ulizice ili parazite nego probleme koji dolaze zbog tih stvari: uvrede, klevete, opasnosti, nevolje. Najgore je što se neiskusno susreću s neuspjehom i ne znaju kako se s njima mudro nositi.“[199]

Kršćansko se poslanje i odgovornost u društvu ne gradi ekonomskim statusom nego kršćanskim načinom života. Bogataši kao i siromasi mogu kršćanski živjeti ako teže duhovnoj mudrosti. U ostalim djelima Ivan Zlatousti donosi primjere bogataša koji su uspjeli kršćanski živjeti. Biskup Flavijan i đakonisa Olimpija dolazili su iz bogatih obitelji, a bili su uzorni kršćani.[200] Duhovna je mudrost u stjecanju uzdržljivosti – samokontrole, strpljivosti, molitve, bdjenja, ljubavi i ostalih kreposti. U kontekstu homilija *O statuama* uočava se da je Ivanu Zlatoustom vrlo važna samokontrola, to jest uzdržljivost (grčki *enkrateia*). Bogataše je pozvao da

[196] Usp. *Isto*, II., 22, 490.
[197] Usp. *Isto*, II., 16, 487.
[198] Usp. *Isto*, II., 18, 488.
[199] Usp. *Isto*, XVIII., 4, 678-679.
[200] Usp. Wendy MAYER, Povety and Generosity Towards the Poor in the Time of John Chrysostom, u: *Wealth and Poverty in Early Church and Society*, S. Holman (ur.), Grand Rapids, 2008., 140-158.

ne budu bahati, siromašne potaknuo da ne budu gramzljivi u hrani. Svakome njegov ekonomski status može koristiti da postigne duhovnu mudrost i da ostavlja vjerodostojno svjedočanstvo u društvu. Stoga će Ivan Zlatousti i naglasiti da siromaštvo ne mora biti prepreka za duhovnu mudrost: „U svim stvarima, predragi, budimo duhovno mudri i siromaštvo nam neće nauditi nego će nam neizmjerno koristiti i učiniti nas slavnijima i imućnijima nego bogatstvo.“[201]

Egzistencijalne poteškoće, ma kako bile neugodne i ljudima nepoželjne, ipak donose obilje koristi, mišljenja je Ivan Zlatousti. U Petnaestoj homiliji koja je propovijedana pred dolazak sudaca, građanima ukazuje važnost pohađanja mjesta u kojima je tuga. Dok se egzistencijalna kriza zbog rušenja statua približava vrhuncu, iz takvog turobnog ozračja izvlači se više koristi nego iz mjesta gdje vlada radost i igra: „'Bolje je ići u kuću žalosti nego u kuću smijeha.' Što kažeš, pitam te? Je li bolje ići gdje su plač, tužaljke, jecaj, bol i mnogo tuge nego gdje su ples, cimbala, smijeh, luksuz, mnogo jela i pića? Da, zaista odgovara. I reci mi zašto je to tako, kojim razlogom? U drugom mjestu uzgaja se bezobrazluk, a u prvom trijeznost. Kada osoba dođe na gozbu bogatijeg, neće više gledati svoju kuću istim užitkom, nego će se vratiti svojoj ženi nezadovoljan i nezadovoljno sudjeluje za vlastitim stolom. Zlovoljan je prema svojim slugama, svojoj djeci, svakom čovjeku u kući. Svoje siromaštvo smatra prisilnim zbog bogatstva drugih. I to nije jedino zlo. Često zavidi onima koji su ga pozvali na gozbu te se vraća kući bez ikakve koristi. Ali poštujući kuću žalosti, ništa se ovakve vrste ne može reći. Suprotno, mnogo se duhovne mudrosti tamo može dobiti kao i trijeznosti.“[202]

Uzdržljivost se postiže izbjegavanjem prividnih radosti koje su podložne vremenskom propadanju: „Ako tražiš radost, ne traži je iza bogatstva ni tjelesnog zdravlja ni slave, ni snage, ni luksuza, ni raskošnog stola, ni svilene odjeće, ni skupocjene zemlje, ni sjajnih i upadljivih kuća, ni ičega drugog takve vrste, nego nasljeduj duhovnu mudrost koja je prema Bogu i zadrži vrline. Onda te ništa od stvari koje su sadašnje ili koje su očekivane neće moći rastužiti.“[203]

Siromašni lakše mogu postići duhovnu mudrost nego bogataši jer trebaju samokontrolu u svakodnevnom životu. U Petnaestoj homiliji zaključuje: „Koliko često čujem: 'Neka ne bude siromaštva!' Stoga začepimo usta onima koji mrmljaju takve stvari. Svetogrđe je izustiti takve prigovore. Takvima recimo neka ne bude zlobnog duha. Siromaštvo donosi brojna dobra u naš život i bez siromaštva bogatstvo bi bilo nekorisno. Stoga ne trebamo osuditi nijedno

[201] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, II., 26, 493.
[202] Usp. *Isto*, XV., 4, 645.
[203] Usp. *Isto*, XVIII., 11, 684.

jer su siromaštvo i bogatstvo poput oružja kojim ćemo postići vrlinu ako želimo.“[204] Slično nastavlja i u Dvadesetdrugoj homiliji koja je propovijedana pred sam Uskrs: „Nemoj reći kako ja zanatlija i siromah mogu biti mudar. To je zaista razlog zašto možeš biti mudar. Siromaštvo za nas bolje provodi pobožnost nego bogatstvo, rad više nego dokolica jer bogatstvo je prepreka onima koji ne paze. Kada je potrebno ukloniti mržnju, iskorijeniti zavist, obuzdati strasti, ponuditi molitvu, izložiti strpljenje i krotkost, dobrotu i milosrdnost, kako će siromaštvo biti pregrada?“[205]

Uzdržljivost se sastoji i u suzdržavanju od nakita i ukrasa. Onaj tko je duhovno mudar, oblači se umjereno i izbjegava raskošnost. Tjelesna uzdržljivost pomogla je ženama tijekom sudskog procesa koji je započeo 15. ožujka nakon rušenja carskih statua. Kada su došli carski sudci Elebije i Cezarije, žene su ih uspjele pridobiti na svoju stranu: „Kada su oni koji su mislili otvoreno grdili cara, dovučeni u sudnicu i bili u opasnosti krajnjih mjera koje su poduzete, onda su majke i žene ostavile svoje ogrlice, zlatni nakit, naušnice, sve ukrase i zlatnu odjeću. Obukle su jednostavnu i lošu odjeću, posule se pepelom, ispružile se na vrata sudnice i tako pobijedile sudce. I ako bi zlatni ukrasi, biseri i raznobojna odjeća za ovaj zemaljski sud pravde bili zamka i izdaja, onda su strpljenje, krotkost, pepeo, suze i loša odjeća uvjerili sudce.“[206]

Pomoću duhovne mudrosti kršćani javno pokazuju svoj društveno poslanje. Navodeći primjer monaha, Ivan Zlatousti građanima dokazuje da ekonomski status ne mora imati ključnu ulogu u postizanju humanih ciljeva. Moć i vlast se u antičko vrijeme, kao i danas, nalazila kod imućnih, sposobnih i legalno izabranih građana koji su mogli svojim prestižom ili položajem jamčiti rješavanje problema. Monasi, premda su siromašni, postigli su više nego imućni dekurioni ili gradski bogataši. Postigli su duhovnu mudrost asketskim životom. Dobrovoljno su postali siromašni, odrekli se bogatstva i ugode da bi služili samo Bogu. Autentičan su primjer kršćanske filozofije života jer žive poput anđela, posredujući tako između Boga i ljudi. Njihova uzdržljivost te odricanje od nepotrebnih stvari učinila ih je priznatim autoritetima u svijetu.[207]

Za vrijeme egzistencijalne krize monasi su se zauzeli za pozitivno rješavanje situacije. Prema riječima Ivana Zlatoustoga oni su pomogli da se grad oslobodi od sudske kazne: „Ali monasi, siromašni kakvi jesu, nemajući ništa više osim loše odjeće, koji su živjeli u najgrubljim uvjetima, za koje se mislilo da su ništa, obitavali su u planinama i šumama. Dok su se svi

[204] Usp. *Isto*, XV., 10, 648.
[205] Usp. John CHRYSOSTOM, *Instructions to Catechumens*, XXII., 4, 235.
[206] Usp. *Isto*, XXII., 4, 237.
[207] Usp. Wendy MAYER, John Chrysostom on Poverty, u: *Preaching Poverty in Late Antiquity*, P. Allen – B. Neil – W. Mayer (ur.), Leipzig, 2009., 69-118.

bojali i tresli, poput brojnih lavova velike i uzvišene duše, hrabro su stajali i oslobodili od opasnosti i to ne nakon mnogo dana nego istog trenutka!“[208] Pokazali su se sposobnijima od gradskih autoriteta: „I zašto govorim o bogatima i autoritetima? One osobe kojima je dana snaga da sude kriminalcima i glume najviši autoritet, oni su pomilovani po ovim istim monasima.“[209]

Ekonomski status u homilijama *O statuama* može biti poticaj za traženje oprosta. Ivan Zlatousti je želio da kršćani svakog ekonomskog sloja, bilo oni bogati ili siromašni, zajedno djeluju u rješavanju krizne situacije nakon rušenja statua. U zajedništvu Crkve svi imaju poslanje, a ne samo određene skupine ili klase ljudi. Štoviše, postaje proturječno da baš oni najjednostavniji, najskromniji i najniži u društvu postaju najutjecajniji u rješavanju krize. Iz toga se iščitava da je svima omogućeno djelovati za dobrobit grada, te da nitko nije izuzet od aktivnog djelovanja u gradu, to jest nitko nije oslobođen potrebe da se sada na ispravan način postavi u novonastaloj situaciji. Iako se može pretpostaviti da se u društvu onoga vremena govorilo mnogo o bogatašima i njihovoj ulozi u gradu, sada je ipak došlo drugačije vrijeme. Stvari su se potpuno izmijenile. Oni svojim bogatstvom i imetkom ne mogu jamčiti spasenje gradu. Štoviše, mogli bi biti dodatna opasnost ako se ne bi znali poniziti u pogibeljima koje su prijetile gradu. Kao što je Ivan Zlatousti bio iskren i izravan i prije, tako ih ni sada nije poštedio kritika. Pozivajući ih na uzdržljivost, očekuje od njih da se sustegnu od bahatosti u vrijeme krize jer će se time lakše uvjeriti careve poslanike da donesu pozitivan sud, to jest izbjeći će se kazna protiv grada i građana.

Kada je potom doista ishodovano carevo oproštenje, ali i blagonaklonost sudaca, Ivan Zlatousti je bio uvjeren da je na njih djelovala duhovna mudrost građana koji su pokazali samokontrolu u vrijeme suđenja. Među svima su doista prednjačili monasi koji vladaju svojim tijelom u svako vrijeme jer je njihovo poslanje njegovati krepost uzdržljivosti. Ali uz njih, duhovnu mudrost su svjedočile žene koje su se sustegnule od raskošne odjeće i nakita. Svaki kršćanin onda, promatrajući monahe i skromne žene, mogao je pripomoći pozitivnom ishodu situacije ako kao kršćanin svoje poslanje javno pokaže prema društvu prvenstveno ustezanjem od želje za raskoši ili bahatim vladanjem nad svojim bogatstvom, a skromnošću utječe na opće raspoloženje u gradu.

[208] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, XVII., 5, 669.
[209] Usp. *Isto*, XVII., 6, 669.

2.1.3. Kršćani posreduju za grad

Usprkos opasnosti koja se nadvijala nad gradom, Ivan Zlatousti se trudi zadržati prisebnost kršćanske zajednice u gradu, uvjeren da će se pronaći rješenje i da će ishod biti pozitivan. Prema njemu kršćani bi trebali ostati u gradu jer svojim ponašanjem mogu utjecati na pozitivan ishod situacije. Doista, u prvim homilijama nakon incidenta iščitava se da kršćani sudjeluju u smirivanju situacije. Daljnje homilije na konkretne načine pokazuju konstruktivne smjernice kojima kršćanska zajednica može poslužiti kao primjer ostalim građanima. Istraživanjem je otkriveno da Ivan Zlatousti potiče zajednicu na četiri društvena poslanja. Prvenstveno ih poziva na uzorno građansko ponašanje kojim se stječu pretpostavke za djelovanje na ispravljanju prestupa i prijestupnika. Uzornim ponašanjem kršćani utječu na sigurnost grada te time i na značajne moguće posljedice sudskih odluka. Zatim na tri različita načina traži od vjernika solidarnost. Molitvom postaju solidarni s trpećim članovima i biskupom, upućuje ih da riječi homilija prenesu odsutnim članovima obitelji koji su ostali u kućama i na kraju u vremenu iščekivanja presude poziva na solidarnost s građanima koji trpe.

U Prvoj homiliji prije samog incidenta sa statuama Ivan Zlatousti je otkrio problem koji nastaje u gradu. Građani su najvjerojatnije bili nezadovoljni ekonomskom krizom i mogućim novim porezom o kojem se pričalo. U gradu se psovalo. Kršćane poziva da smire situaciju pa ako treba i upotrijebe silu: „Budući da se naš razgovor sada okrenuo na temu o psovanju, želim tražiti jednu uslugu od svih vas zauzvrat ovoj mojoj uputi i govoru vama, koja je da ćete ispravljati po mojoj koristi psovače ovog grada. I ako čuješ ikoga u javnom prolazu ili u središtu trga kako psuje Boga, dođi do njega i ukori ga. Ako bude potrebno nanijeti udarac, ne štedi ga. Udari ga u lice, udari njegova usta.“[210] Moguće je da je srdžba koja je kulminirala psovanjem utjecala na sigurnost samih građana. Kršćani kao odgovorni građani trebali bi tako svjedočiti i nastojati smiriti psovače, čime će pridonositi sigurnosti grada: „Preuzmimo u ruke sigurnost naše braće. Jedan čovjek zapaljen revnošću dovoljan je da promijeni cijelu zajednicu. (...) Kada vidimo tuču u središtu trga, odlazimo u njeno središte i pomirujemo borce. Ali zašto govorim o tuči? Ako možda vidimo ludu da je pala, požurimo i ispružimo ruku da je podignemo. Sad pak zanemarujemo našu opaku braću. Psovač je luda, nesposoban podnijeti gorenje svoje srdžbe i pao je. Priđi i podigni ga riječima i djelima, krotkošću i žestinom, neka lijekovi[211] budu različiti.“[212]

---

[210] Usp. *Isto*, I., 32, 476.

[211] Ivan Zlatousti govori o liječenju duhovnog života i u djelu *O svećeništvu*. Usp. John Chrysostom, *De sacerdotio*, IV, 3, u: PG XLVIII, 665: „Ili, zar ne znaš da je tijelo (Crkva) podložno većim bolestima i napastima negoli naše tijelo? Ono se lakše povrjeđuje i sporije ozdravljuje. Tjelesni liječnici su izmislili razne lijekove, raznovrsna oruđa i vrste hrane koje su prilagođene bolesnicima. Nekada je i sastav zraka bio dovoljan za ozdravljenje boles-

Vrhunac kršćanske brige za sigurnost u gradu uviđa se u Drugoj homiliji. Dogodio se incident sa statuama i bit će osuđeni svi građani jer dijele građansku odgovornost. Smatra da kršćani mogu preuzeti odgovornost i ispraviti situaciju očitujući krivce: „Evo, zločin je od nekolicine, a osuda dolazi na sve! Evo, po tome, svi smo sada u strahu i trpimo kaznu što su se oni ljudi usudili učiniti! Ali ako ih uhvatimo na vrijeme i izbacimo iz grada, kaznimo i ispravimo bolesne članove, nećemo biti podvrgnuti našem sadašnjem užasu.“[213]

U Osmoj homiliji govori o važnosti duhovne mudrosti u kršćanskom ponašanju. Za rješavanje situacije u gradu kršćanima služi duhovna mudrost po kojoj postaju bolji od pokvarenih građana: „Oružje pravednog čovjeka je duhovna mudrost, umjerenost, strpljivost, prezir prema sadašnjim stvarima. Tko god ima ova oružja, ne samo da će moći ismijavati pokvarenjake nego čak i njihove štetne snage.“[214] Duhovna se mudrost očituje u pronalasku prave brige za razliku od prolaznih briga u svijetu: „Znajući sve ove stvari, pazimo na svoj život, ne budimo ozbiljni prema dobrima koja prolaze, niti slavi koja je prošla, niti tijelu koje je ostarjelo, niti ljepoti koja vene, niti ugodi koja prolazi – nego potrošimo svoj brigu za dušu.“[215]

Rezultat ispravnog kršćanskog ponašanja jest u tome da kršćani postaju uzorom. Na kraju Devete homilije pokazuje da biti pravi vjernik znači biti primjer nevjernicima i tako svjedok Božji. Nevjernici se imaju razloga diviti onome koji vjeruje i živi svoje kršćansko poslanje: „Kada nevjernik vidi tebe koji si vjernik, podčinjenog, umjerenog, urednog ponašanja, pitat će se i reći: 'Zaista velik je kršćanski Bog! Kakvu vrstu ljudi je oblikovao? Kakvim i od čega ih je načinio? Je li ih od ljudi pretvorio u anđele? Ako im itko prezirno prijeti, oni ne psuju! Ako ih itko tuče, ne razbjesne se! Ako ih itko povrijedi, mole za onoga koji ih je stavio u patnju! Nemaju neprijatelja! Ne znaju ništa o njegovanju zlobe! Nevini su od taštog žamora! Nisu naučili izustiti laž! Ne mogu izustiti krivu zakletvu ili se radije uopće ne zaklinju, radije bi da im se jezik prereže nego da dopuste zakletvi izaći iz njihovih usta!'“[216]

U Petnaestoj i Sedamnaestoj homiliji svjedoči kako kršćani, bez obzira na okruženje u kojem se nalaze, zadržavaju uzorno ponašanje. Tko želi biti uzor drugima, treba izbjegavati

---

nih. Postoje primjeri kada je odgovarajući san liječnika oslobodio od svakog truda. Ovdje se ništa takvo ne može zamisliti. Ovdje je samo jedan put i način liječenja, nakon što smo otišli ukrivo, a to je snažna upotreba Riječi. To je jedino oruđe, jedina dijeta, najbolji zrak!“ Usp. John CHRYSOSTOM, *De sacerdotio*, VI, 4, u: PG XLVIII, 682: „Svećenik ne treba sa svim podčinjenima razgovarati na isti način kao što ni liječnici ne liječe bolesnike istim postupkom i kao što ni kormilar ne zna samo jedno sredstvo za borbu s vjetrovima. I brod Crkve potresaju postojane bure. Te bure ne samo da dolaze izvana nego se rađaju i unutra i od svećenika zahtijevaju veliku pažnju i zalaganje.“

[212] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, I., 33, 477.
[213] Usp. *Isto*, II., 10, 482-483.
[214] Usp. *Isto*, VIII., 3, 570.
[215] Usp. *Isto*, VIII., 5, 571.
[216] Usp. *Isto*, IX., 10, 584.

grijeh, a uzvisivati dobro ponašanje. Ivanu Zlatoustom je važno istaknuti da nije dovoljno izbjegavati samo najteži grijeh nego i manja iskušenja koja bi do tog grijeha mogla dovesti: „Udaljimo se od grijeha. Želiš li živjeti trezveno? Izbjegavaj ne samo preljub nego i razuzdan pogled! Želiš li biti daleko udaljen od krivih riječi? Izbjegavaj ne samo krive riječi nego i neumjeren smijeh i svaku vrstu požude. Želiš li se držati podalje od počinjenja ubojstva? Izbjegavaj također pogrđivanje. Želiš li se držati daleko od pijanstva? Izbjegavaj luksuz, raskošne stolove i iščupaj poroke iz korijena.“[217] Grijehe koje učine pojedinci potrebno je javno izložiti i nad njima tugovati, a svako uzorno ponašanje blagoslivljati i poticati: „Ne postupajmo na način ženskastih naricanja! Čuo sam na trgu mnoge koji govore: 'Jao tebi Antiohijo! Što te pogodilo! Kako si osramoćena!' Istina, kad to čujem, smijem se djetinjastom mozgu koji daje oduška takvim riječima! Neka ne bude takvih riječi sada, nego onda kada vidiš čovjeka kako pleše, pije, pjeva, psuje, kune se, lažno se zaklinje i laže. Onda upotrijebi ovakvu izjavu: 'Jao tebi, grade, što te pogodilo!' Ali ako vidiš da trg ima nekoliko krotkih, skromnih i umjerenih, onda objavi: 'Blagoslovljen!'. Nekolicina nikada neće ozlijediti njegovo dostojanstvo, ako je ondje ujedno vrlina. S druge strane brojnost neće nikada imati koristi dok tamo postoji grešnost.“[218]

Pa i kada svatko nema isto poslanje u određenoj situaciji, Ivan Zlatousti ističe da svi imaju svoje društveno poslanje te ga trebaju vršiti spremnim duhom. Poslanje svakog kršćanina i kršćanske zajednice kao takve jest da bude zdušna u zajedničkoj molitvi. To je razvidno iz Treće homilije u kojoj se spominje odlazak biskupa Flavijana u Konstantinopol. U isto vrijeme upućuje poziv zajednici da moli za svojeg biskupa: „Naš je otac otišao tamo na ovo poslanstvo. Idimo na poslanje odavde do veličanstva nebesa. Pomognimo mu molitvama! Zajedništvo Crkve može mnogo učiniti, ako žalosnom dušom i pokajničkim duhom ponudimo molitve! Nije potrebno preploviti ocean ili poduzeti dugo putovanje. Neka svaki muškarac i žena među nama, bilo da se susreće zajedno u crkvi ili ostaje u kući, zaziva Boga uz mnogo ozbiljnosti i on će bez sumnje pristati na ove molbe.“[219] Kako vidimo, Ivan Zlatousti vjeruje u snagu iskrene i zdušne molitve kršćanske zajednice. Drži da ona može promijeniti ishod carevih odluka.

U Četvrtoj i Trinaestoj homiliji nastavlja o važnosti molitve u teškom vremenu. Ivan Zlatousti je uvjerenja da Bog također želi prekinuti krizu uzrokovanu rušenjem statua te u tom smislu nudi i sredstva koja omogućuju da se postigne taj cilj. Jedno od prvih sredstava je mo-

[217] Usp. *Isto*, XV., 12, 650.
[218] Usp. *Isto*, XVII., 13, 674.
[219] Usp. *Isto*, III., 5, 498.

litva. Ona pomaže u oslobađanju od zala koja su nastala incidentom: „Ostavimo Bogu vrijeme za uklanjanje naših grijeha, samo se molimo, živimo pobožno: to je naš posao – okrenuti se vrlini, ali da se oslobodimo od ovih zala, to je Božji posao! Zaista željniji je ugasiti ovu vatru nego ti koji si pokušao po tome, a Bog želi tvoje spasenje.“[220] Vjernička se molitva sastoji i od vanjskih znakova. Podižući ruke očekuje se Božja intervencija za pozitivan ishod situacije: „Ovako mi svi izgledamo zagledani u nebo, šireći naše ruke u tišini očekujući pomoć odozgor i preklinjući Boga da stane uz one koji su dovedeni na sud, da omekša srca sudcima i učini njihovu presudu milosrdnom.“[221]

Ivan Zlatousti potiče zajednicu da ne zaboravi na važnost molitve i nakon pozitivnog ishoda situacije. Tada, u Dvadesetprvoj homiliji, molitva je izraz zahvale Bogu: „Što si dakle tada učinio, pokrivajući trg vijencima, svjetlećim lampama, razapinjući ležajeve od zelenog lišća pred trgovine i održavajući velika slavlja kao da je grad upravo počeo bivati. To radiš, iako na drugi način, čitavo vrijeme kruneći ne cvijećem nego vrlinom, paleći u svojim dušama svjetlo koje dolazi od dobrih radova, radujući se duhovnim veseljem. Nemojmo nikada podbaciti u davanju stalne zahvale Bogu zbog svih stvari, ne samo što nas je izbavio iz ovih nevolja nego je također spriječio da se dogode i priznajmo njegovu obilnu dobrotu!“[222]

Uz zajedničku molitvu kojom svi kršćani Crkve u Antiohiji postaju solidarni jedni s drugima u vremenu krize, povezanost je potrebna i među članovima obitelji. Iz homilija se iščitava da nisu svi članovi obitelji mogli dolaziti na okupljanja u crkvi. Mnogi su ostajali u svojim kućama, no nije htio da budu lišeni njegove poruke i preporuka u tim trenutcima. Vjernike stoga upućuje na obiteljsko zajedništvo koje postaje model zajedništva i za cijeli grad. U Petoj homiliji poziva na informiranje o kršćanskim vrlinama u obitelji. Ako neki član obitelji nije upoznat s kršćanskim načinom života, neka bude podučen od svojeg bračnog druga. Tako među njima nastaje natjecanje u autentičnom kršćanskom življenju: „Nemojmo moralizirati o ovim stvarima samo ovdje. Ovaj privremeni savjet nije dovoljan da iskorijeni čitavo zlo, nego u kući također, neka muž čuje ove stvari od svoje žene i žena od svoga muža. I neka bude među njima natjecanje u nastojanju da dobiju prednost u ispunjenju ovog zakona.“[223] Sljedećom homilijom slično nastavlja. Onaj koji pohađa crkvu, neka kršćanske norme prenese u svoju obitelj: „Kada dođeš kući, dakle, razgovaraj o svim ovim stvarima s onima koji su u tvojoj kući. Kao što mnoge osobe često čine, kada dolaze s livade, otkinuvši ružu ili ljubičicu ili neki cvijet takve vrste, vraćaju se okrećući ga među prstima i drugi opet, kada za-

[220] Usp. *Isto*, IV., 6, 516.
[221] Usp. *Isto*, XIII., 2, 621-622.
[222] Usp. *Isto*, XXI., 20, 727.
[223] Usp. *Isto*, V., 22, 538.

tvore vrt da dođu kući, nose sa sobom grane drveća s plodom na njima i kao što drugi opet s raskošne gozbe donose ostatke zabave za svoje uzdržavanike, tako također čini ti! Odlazeći otuda, ponesi uvjeravanje kući svojoj ženi, djeci i svom svojem domaćinstvu. Ovaj savjet korisniji je od livade, vrta ili gozbenog stola.“[224] Tako govori i u Dvanaestoj homiliji: „Kad odete, dok je još ono što ste čuli toplo u vama, potičite jedni druge! I kao što se pozdravljate na oproštaju, tako neka svatko odavde odlazi sa savjetom i govori svojem susjedu: 'Izvršavaj i sjeti se držati zapovijedi', i tako ćemo uvjerljivo steći vještinu.“[225]

Ma koliko svi ovi poticaji mogli djelovati vrlo uopćeno kao uvijek važeći nauk, ipak posljednji izričaj solidarnosti jest poziv na konkretno djelovanje kršćana prema drugim građanima, a napose onima koji trpe. Kršćani svoje talente mogu iskoristiti na korist drugima poput pčele koja nesebično služi: „Uzmi od pčele lekciju prikladnosti, marljivosti i socijalne sloge! Više je za nas nego za nju što radi i robija svaki dan. Posebno je prikladna kršćanima jer oni ne traže vlastite stvari nego stvari za druge. I onda prelazi cijelu livadu da može pripremiti gozbu za druge, pa tako također, čovječe, učini i ti! Ako si skupio bogatstvo, rashodi ga drugima, ako si obrazovan u predavanju, ne pokapaj talent nego ga javno izvedi na korist drugima koji ga trebaju!“[226]

Situacija u gradu, uvjeren je Ivan Zlatousti, može se ispraviti ako se bude činilo dobro. Svjestan je da nema toga tko ne želi biti voljen i prihvaćen, no da bi se to postiglo potrebni su konkretni koraci na koje je pozvan svaki pojedinac. Zato poziva građane da prvenstveno čine drugima dobro jer im se onda može uzvratiti uzdarjem za takvo pozitivno ponašanje. Na kraju poticaja da se čini dobro, savjetuje neka svatko bude svoj sudac što pretpostavlja evanđeoski nauk o tome kako ne treba suditi drugima, već prvenstveno sebi. Znajući da je ovo propovijedano u Trinaestoj homiliji, dok se iščekivalo carevo pismo oprosta, poticanje pozitivnog ozračja u gradu postaje osobito važno: „Želiš li zadobiti dobrotu? Budi dobar drugima. Želiš li zadobiti milosrđe? Budi milostiv svom susjedu. Želiš li da ti plješću? Plješći drugima. Želiš li biti voljen? Vježbaj ljubav. Želiš li uživati prva mjesta? Prvo ustupi to mjesto drugome. Postani sudac sebi i zakonodavac svom životu.“[227]

Tjedan dana prije dolaska carevog pisma oprosta, u Sedamnaestoj homiliji, Ivan Zlatousti svoje vjernike izričito potiče da se distanciraju od grijeha i zla grešnih članova, no isto tako da se i zauzmu za njih kršćanskom ozbiljnošću i duhovnim stavom. Poziva ih na tugovanje zbog pokvarenih članova jer nitko ne bi smio ostati ravnodušan i nezainteresiran za sudbi-

[224] Usp. *Isto*, VI., 18, 554.
[225] Usp. *Isto*, XII., 16, 619.
[226] Usp. *Isto*, XII., 5, 610.
[227] Usp. *Isto*, XIII., 7, 625.

nu svojih sugrađana. Svojim rječnikom pokazuje kršćansku solidarnost s onima koji pate i s onima koji su zgriješili porušivši statue: „Neka nitko ne kaže: 'Što me dalje zabrinjava? Slobodan sam od opasnosti pa netko može i poginuti, netko može biti uništen.' Nemojmo provocirati Boga takvom ravnodušnošću, nego tugujmo kao da smo i sami u istoj opasnosti. Preklinjimo Boga silnom ozbiljnošću ispunjavajući što je rekao Pavao: 'Sjeti se onih koji su u lancima kao da graničiš s njima i onima koji su zlostavljani kao da ste sami također u tijelu. Plačite s onima koji plaču, prijazan budi čovjeku malog imetka.' To je također jedna od najvećih naših prednosti jer ništa ne koristi toliko da oduševi Boga kao kada trebamo biti spremni tugovati za našim vlastitim članovima.“[228]

Duhovna mudrost konkretno se očituje u solidarnosti s trpećom Antiohijom. Kako je razvidno iz tekstova, Ivan Zlatousti je svjestan egzistencijalne krize koja se nadvila nad grad i ne može ostati ravnodušan na ponašanje ostalih religijskih skupina, osobito pogana koji su kroz krizu pokušali osuditi i kršćane. No, kršćani ne moraju time biti opterećeni jer im je to prigoda da pokažu sav svoj duhovni potencijal i odgovornost. Od njih se očekuje da počnu zastupati sam grad, te da promijene sliku o sebi i steknu carevu naklonost. Stoga on razborito čini što ih poziva da postanu uzori u gradu. Ako kršćani postanu uzori građanima i spriječe produbljenje krize, pokazat će poganima svoju kršćansku mudrost, a time i nadmoć vjere nad poganstvom. Po velikoj i izraženoj solidarnosti s biskupom, obiteljima i trpećim članovima društva, društveno poslanje Crkve se na konkretniji način još više očituje. Kršćani ne samo da moraju postati uzorni stanovnici grada, nego i oni koji na pozitivan ishod situacije ohrabruju sve građane. Ivan Zlatousti ističe i hrabrost biskupa Flavijana koji je svoj život stavio u obranu grada, a tješi najranjivije članove obitelji koji su u strahu ostali skriveni u svojim kućama i one članove na koje bi mogla pasti osuda carskih sudaca pa i samog cara.

2.2. Razgraničenje s drugim religijskim skupinama

Članovi Crkve svoje religiozno poslanje pokazuju životnim stavovima i ponašanjem kojim se razlikuju od drugih religijskih skupina. No, utjecajem kozmopolitskog života, kršćani su uz svoje vlastito ponašanje ponekad prihvaćali židovske i poganske navike, što nije bilo poželjno iz perspektive kršćanskog identiteta. Ovi utjecaji religijskih skupina koje su imale značajnu brojčanu prisutnost u gradu, djelovale su na kršćansko poslanje pa je Ivan Zlatousti nastojao napraviti razgraničenje prema njima ukazujući svojim vjernicima na smisao i uzviše-

[228] Usp. *Isto*, XVII., 15, 676.

nost autentičnog kršćanskog ponašanja. Razgraničenje je osobito važno jer su u kriznim okolnostima optužene bile i pojedine religijske skupine za incident koji se dogodio, to jest bilo je međusobnog optuživanja. Tako ni kršćani nisu bili izuzeti od optužbi pa je trebalo pokazati da destruktivno ponašanje nema nikakve veze s autentičnim kršćanskim ponašanjem i odgovornošću koju njeguju za društvo.

Prema homilijama *O statuama* uviđa se da su se kršćani svojim ponašanjem poistovjećivali s poganima i Židovima prihvaćajući dvije loše navike: pohađanje teatra i davanja zakletve. Živeći u gradu bilo je kršćana koji su prihvatili gradske ponude koje su nudile zabavni sadržaj za građane, to jest i sami su bili dionici tih ponuda koje su postojale otkako je postojalo Carstvo. Odlazili su u teatar, a to je bilo mjesto okupljanja pogana jer je pohađanje teatra bio dio poganskih navika onoga društva. U prvom poglavlju opisan je postupak kojim Ivan Zlatousti obeshrabruje zajednicu kako ne bi pohađala takvo mjesto. Uz stjecanje navike pohađanja teatra, kršćani su stvarali i naviku zaklinjanja, što je bilo teško iskorijeniti iz života. Davanje zakletve je židovska, ali i poganska navika. Autor homilija često propovijeda o zakletvi te poduže objašnjava zašto je kršćanima zabranjeno davanje zakletve. U poglavlju su analizirani izabrani citati koji govore o zakletvi. Razvrstani su na šest elemenata o razlozima nedopuštanja zakletve.

Odvajanje od nabrojanih navika pokazuje specifičnu zadaću vjernika unutar zajednice kako bi potom mogli vršiti svoje religiozno poslanje u društvu. Ivan Zlatousti prikazuje Crkvu kao onu koja se može suzdržati od izvanjskih utjecaja koji su ukorijenjeni u gradu. Suzdržavanjem Crkva pokazuje svoju različitost, ali i uzvišenost nad ostalim religijskim skupinama. Obeshrabrivanje pohađanja teatra uzrokuje snažnu polarizaciju s poganima. Znajući da je kazališna klaka sudjelovala u rušenju statua, religiozno poslanje Crkve usmjereno je prema autentičnoj obrani grada od prestupnika. S druge strane izbjegavanje zaklinjanja prikazuje Crkvu kao onu koja povjerenje stječe iskrenim ponašanjem i govorom koji ne treba dodatnih ritualnih obrazaca za istinitost.

2.2.1. Mjesto okupljanja kao razlog odvajanja od poganske zajednice

Kršćani su bili skloni dolaziti u građevine koje su posjećivali pogani. Privlačio ih je teatar koji je bio okupljalište poganske zajednice. Simpatiziranje i pohađanje određenih mjesta naziva se topofilija. Ali Ivan Zlatousti prema Shepardson[229] nije sklon simpatiziranju takvih

[229] Usp. Christine SHEPARDSON, *Controlling Contested Places: Late Antique Antioch and the Spatial Politics of Religious Controversy*, 101-113.

mjesta nego potiče vjernike i građane da izbjegavaju teatar. Kao što je zajednicu poticao da izbjegava sinagogu jer je židovsko mjesto, tako ukazuje da ne pohađaju ni teatar koji je pogansko mjesto. Za razliku od topofilije, Ivan Zlatousti širi topofobiju, obeshrabruje zajednicu i građane da ne pohađaju teatar. Teatar je mjesto grijeha jer utječe na moralno ponašanje građana. Topofobija ili izbjegavanje teatra pomaže kršćanima u duhovno-moralnom životu. Time se kršćani, a tako i građani, mogu udaljiti i od careve osude. Kazališna klaka, odnosno profesionalni pljeskači koji su pohađali teatar, krivi su za rušenje statua. Kršćani i građani koji pohađaju crkvu predstavit će grad bolje od teatra u kojem vladaju zabava, smijeh i nered.

Odmah nakon rušenja statua, na kraju Druge homilije, Ivan Zlatousti tvrdi da su za rušenje statua krivi stranci iz teatra. Građani i vjernici koji žive u gradu nisu nasilni te ne bi potaknuli incident sa statuama: „Znam da su ponašanja ovog grada bila plemenitog karaktera od davnih dana i da su određeni stranci – ljudi miješane rase, prokletog i opakog karaktera – beznadno u vlastitoj sigurnosti, počinili što su počinili. Zbog tog razloga uvijek podižem svoj glas i neprestano nosim svoje svjedočanstvo govoreći: 'Kaznimo ludilo tih psovača, kontrolirajmo njihov duh i omogućimo im spasenje!“[230] Kršćanska se zajednica i građani mogu ujediniti i kazniti strance koji su uzrokovali incident. Potrebno ih je utišati i pokazati pravo lice grada. A oni koji pohađaj crkvu to će znati jer crkva nije poput teatra da se u njoj sluša zbog zabave nego zbog vlastite izgradnje: „Ništa nije učinjeno. Neka sada, kako god, bude učinjeno, bivajući kažnjeno našom sadašnjom propašću, neka nas sada neuredna ludost tih ljudi obuzda. Zatvorimo njihova usta, čak kako zatvaramo zarazne fontane i okrenimo ih u suprotan pravac i zlo, koje zadržava grad, bit će bez sumnje zaustavljeno. Crkva nije teatar da je trebamo slušati za zabavu. Trebamo odlaziti odavde kao oni koji su dobili pomoć i nešto svježine i trebamo prije nego napustimo ovo mjesto, pokupiti veliki dobitak.“[231]

Nakon što je detektirao kazališnu klaku kao uzrok incidenta, Ivan Zlatousti ne štedi mjesto koje oblikuje njihov identitet koji nije donio ništa dobra gradu. Korisnici teatra doista imaju specifičan identitet, uvjeren je Ivan Zlatousti. Raskalašeni su, bezobrazni i lijeni, a takvo im ponašanje nije pomoglo u rješavanju egzistencijalne krize pa su ubrzo počeli dolaziti u crkvu jer samo ozbiljan stav može pomoći kako pojedincima tako i cijelome društvu. Čim su krenuli pohađati crkvu, njihovo se ponašanje promijenilo te se moglo uočiti pozitivne pomake: „Raskalašen čovjek sada je postao trijezan, bezobrazan krotak, lijen aktivan. Oni koji nikada nisu vidjeli crkvu nego stalno provodili vrijeme u teatru, sada u crkvi provode cijeli dan.

[230] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, II., 10, 483.
[231] Usp. *Isto*, II., 11, 483.

Reci mi, zaista, tuguješ li zbog ovog izvještaja da te Bog učinio ozbiljnim kroz strah i da te vodio po stradanju do osjećaja za svoju vlastitu sigurnost?“[232]

Desetak dana nakon incidenta, u Petnaestoj homiliji, topofobija prema teatru još je izraženija. Teatar je nečisto i nezakonito mjesto, a uz teatar, hipodrom postaje nekoristan. Teatar i hipodrom su zatvoreni, ljudi su iz njih pobjegli i pošli u crkvu: „Koliko smo onda riječi potrošili prije ovog za oduševljenje onih koji ne slušaju, savjetujući ih da se suzdrže od teatra i nečistoće tih mjesta. I dalje se oni nisu suzdržavali, ali i danas su zajedno otišli do nezakonitih manifestacija plesača. Drže se svoje jake vike, rođene u zraku onog mjesta, odzvanjaju protiv psalama koje ovdje pjevamo. Ali evo, sada dok održavamo tišinu i ne govorimo ništa o ovome, zatvorili su svoj orkestar, i hipodrom je napušten! Prije toga mnogi su se od naših ljudi žurili k njima, ali sada svi su od tamo pobjegli u crkvu i pridružili se u slavljenju Boga!“[233] U istoj homiliji nastavlja strašiti one koji pohađaju teatar i slične manifestacije kao što su konjske utrke. Boravak u teatru uzrokuje mnoga zla: „Mnogi ne smatraju zločinom pohađanje teatra, promatranje konjske utrke ili kockanje, ali to uvodi u naš život beskonačnog domaćina bijede. Boravak u teatrima stvara brakolomstvo, neumjerenost i svaku vrstu nečistoće. Spektakl konjske utrke donosi tučnjave, psovanje, udarce, uvrede i stalna neprijateljstva. I strast za kockom često stvara psovanje, ozljede, ljutnju, prijekore i tisuće drugih još strašnijih stvari.“[234]

Ivan Zlatousti podržava carevu odluku kojom su zatvoreni teatar, hipodrom i orkestar. Ta su mjesta izvorišta grešnosti i uzroci incidenta sa statuama: „Što je ovdje, pitam, što je surovo u ičem od toga, što je car zatvorio orkestar, zabranio hipodrom, zatvorio i zaustavio ove fontane grešnosti? Neka se nikada ne otvore! Odavde su izbačeni korijeni pokvarenosti koji su ozlijedili grad. Odavde su izašli koji su razrušili svoj karakter, ljudi koji su prodali svoj glas plesačima, koji zbog njih prostituiraju novac vlastitog spasenja, okrećući stvari naopačke.“[235]

Još na dva mjesta spominje teatar u negativnom značenju. U Dvadesetoj homiliji teatar je stavio u isti kontekst kao tavernu i kockanje: „Ako je tvoj sin naučio reći: 'Vjeruj mi', neće moći ići u teatar ili ući u tavernu ili provoditi vrijeme s kockom. Ta riječ, koja je na njegovim ustima umjesto uzda, učinit će ga nevoljnim osjetiti sramotu i crvenjenje. Ali ako se ikada pojavi na tim mjestima, brzo će ga natjerati da uzmakne.“[236] Slično nastavlja u Dvadesetdrugoj

[232] Usp. *Isto*, IV., 5, 516.
[233] Usp. *Isto*, XV., 1, 643.
[234] Usp. *Isto*, XV., 11, 649.
[235] Usp. *Isto*, XVII., 9, 671.
[236] Usp. *Isto*, XX., 23, 714.

homiliji podučavajući da je teatar sotonska raskoš: „'Odričem te se, Sotono i tvoje raskoši' (...) A sotonske raskoši su teatri, cirkus i svi grijesi i propisi dana i čaranja i predviđanja.“[237]

Kao što je već prikazano u izabranim citatima o teatru, oni koji pohađaju teatar pokazuju specifično ponašanje. Dio identiteta teatra jest pljeskanje izvođačima. Pljeskom se pokazivala podrška, poticaj ili pohvala zbog dobro izvedene predstave. Navika pljeskanja se proširila i na crkveno područje. Ivan Zlatousti u homilijama *O statuama* govori na tri mjesta o pljeskanju u crkvi. Nije protiv pljeskanja u crkvi nego protiv krivih razloga pljeskanja. Ako se pljeskom pokazuje identitet teatra, onda ne treba pljeskati u crkvi. Crkva nije mjesto zabave nego mjesto promjene ponašanja i konkretnih dijela. Tako već u Drugoj homiliji ističe: „Koju potrebu imam od ovog pljeskanja, ovih klicanja i burnih znakova odobravanja? Pohvala koju tražim jest da mi pokažeš sve što sam rekao u svojim djelima. Jesam li zavidan i sretan čovjek, ne kada odobravaš, nego kada izvršavaš svom spremnošću štogod si čuo od mene? Neka svatko ispravlja svog bližnjega.“[238]

Vjernici i građani nastavljali su pljeskati u crkvi zbog dobre homilije. Ivan Zlatousti ih ponovno potiče na konkretna djela uspoređujući njihovo pohađanje crkve s djecom koja pohađaju školu: „Pljeskao si zbog onog što sam rekao. Ali ipak pokaži mi svoj pljesak djelima također. Koja je inače druga prednost našeg okupljanja ovdje? Pretpostavi ako dijete odlazi u školu svaki dan i ništa ne nauči, koji će razlog zadovoljiti nas koji ovdje svaki dan dolazimo?“[239]

Posljednji primjer pljeskanja pokazuje da Ivan Zlatousti nije protiv toga ako je ono izraz pravilnog ponašanja i kršćanskog identiteta. Onaj koji se obratio i promijenio ponašanje, taj je radostan i s užitkom sluša homiliju: „Pljeskao si zbog onog što sam sada rekao, ali kada budeš ispravio, pljeskat ćeš jače ne samo zbog nas nego i zbog sebe. Slušat ćeš većim užitkom što je rečeno i zazivat ćeš Boga čiste savjesti.“[240]

Osim teatra na jednom mjestu u Desetoj homiliji Ivan Zlatousti spominje carske dvorane. Ni u njima se ne može čuti ono o čemu se govori u crkvi. Crkva je jedino mjesto na kojem se otkrivaju pravi razlozi ljudskog života i konačnog cilja: „I trebaš li ući čak u carske dvorane, tamo ćeš ponovno čuti na isti način da svi raspravljaju o bogatstvu ili moći ili slavi koja se ondje drži časnom. Ništa od toga nije duhovno. Ovdje se, naprotiv, sve odnosi na nebo i nebeske stvari, našu dušu, život, razloge zašto smo rođeni i zašto provodimo dodijeljeno vrijeme na zemlji i po kojim uvjetima odlazimo odavde i u kakvom stanju ćemo ući nakon ovih

[237] Usp. John CHRYSOSTOM, *Instructions to Catechumens*, XXII., 5, 238.
[238] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, II., 12, 483.
[239] Usp. *Isto*, V., 21, 538.
[240] Usp. *Isto*, VII., 10, 565.

stari, zašto je naše tijelo glineno, koji je razlog smrti, što je ukratko sadašnji život i što je budući."[241]

Crkva se po odvajanju od pogana pokazuje drugačijom u gradu. Teatar koji je poganskо mjesto okupljanja nakon rušenja statua prikazan je nepoželjnim mjestom. Sam car je svojim odlukama zatvorio teatar i hipodrom. Tim činom javno je pokazao što misli o njima, ali i o onima koji se tamo okupljaju. Ivan Zlatousti usmjerava poslanje Crkve prema višim vrednotama od onih koje se nalaze u teatru. Teatar i hipodrom postaju ilegalni jer su povezani s krivcima. Ako kršćani počnu izbjegavati teatar, onda će se prikazati kao oni koji slušaju carsku odredbu i poštuju crkvenu zapovijed. Njihovo religiozno poslanje ponovno se očituje kao postajanje uzorom u gradu. Unatoč odvajanju od teatra, kršćani se nisu lako oslobodili kazališnih navika kao što je pljeskanje. Ivan Zlatousti primjećuje taj utjecaj teatra na kršćansku zajednicu, ali začudo, uobličuje ga za kršćansko ponašanje. Dok kršćani budu svjedočili svoje poslanje uzornim životom, tada se mogu ohrabriti pljeskanjem. Pljeskanje postaje izraz dosljednog kršćanskog života.

2.2.2. Izbjegavanje grešne prakse zaklinjanja

Od antičkog vremena, ali i prije, česta je praksa bilo zaklinjanje. Ljudi su davali svečane prisege ili obećanja pred narodom i bogovima da govore istinu ili da će nešto izvršiti. I Židovi su davali zakletve pred Jahvom i narodom. U Starom se zavjetu zaklinjanje pronalazi u mnogim knjigama: Petoknjižju (npr. Post 14,22; Pnz 7,8), povijesnim (npr. Jš 9,15-20), proročkim knjigama (npr. Iz 62,8; Dn 12,7) i na ostalim mjestima. I poganska grčka religija poznaje zaklinjanje pred božanstvima. Grci razlikuju velike i male zakletve koje vuku izvor iz mitologije. Velika je zakletva bilo zaklinjanje rijekom Stiks kojom su se zaklinjali grčki bogovi. Homer govori o neizvršenom podnošenju zakletve[242] između Grka i Trojanaca, ali i o zakletvi vlastitom dušom, Plutarh o ceremonijalnosti davanja zakletve, Eshil o Perzefoninoj zakletvi, a Euripid o Antigoninoj. I brojne su druge zakletve koje se mogu pronaći u grčkoj književnosti. Zaklinjanje se naposljetku širi na kršćanstvo.[243]

U Matejevom evanđelju (Mt 5, 33-35) spominje se zabranjivanje bilo kakvog zaklinjanja. Zabrana zaklinjanja iz Matejevog evanđelja je dio Isusovog govora na gori, a smatra

---

[241] Usp. *Isto*, X., 2, 587.
[242] Usp. HOMER, *Ilijada*, Tomo Maretić (prev.), Zagreb, 2003., III,295-301: „Tad u kondire vina iz vrča zacrpu i njega / Izliju pa se molit vjekovitim bozima počnu. / Gdjekoji tad je Ahejac i Trojac reko ovako: / 'Najveći, preslavni Zeuse i ostali besmrtni bozi, / Koji od nas prvi preko vjere uzrade tvrde, / Nek im ko ovo vino iscuri mozak po zemlji, / Njima i, njihovoj djeci, a žene im oteli drugi!'"
[243] Usp. James Endell TYLER, *Oaths; Their Origin, Nature and History*, London, 1834., 97-113.

se da odjeljak o zaklinjanju svoje porijeklo vuče iz prve Crkve koja se htjela odvojiti od židovstva i od poganstva. Matej zabranjuje zaklinjanje nebom, zemljom i Jeruzalemom. Nebo i zemlju je povezao s Bogom, a Jeruzalem s velikim kraljem. Značajno je razumijevanje termina *veliki kralj*. Taj termin označava zemaljskog kralja koji je u ono vrijeme bio Herod Agripa. Tako se nazivao na kovanicama, a bio je odgovoran za pogubljenje Jakova Zebedejevog (Dj 12,1-3). Također postoji i dokaz da ga je narod Tira i Sidona nazivao bogom (Dj 12, 20-23). Kršćansko odbijanje zaklinjanja pokazuje snažnu polarizaciju prema židovskom i poganskom utjecaju. Odvajaju se od Židova odbacujući zaklinjanje povezano s Bogom, ali i od pogana jer ne pridaju važnost svjetovnoj moći za dosljedno izvršenje riječi ili za dokazivanje.[244]

Ivan Zlatousti u homilijama *O statuama* na mnogo mjesta govori o zaklinjanju. U skoro svim homilijama, od Treće do Dvadesete, poziva zajednicu da se suzdrži od zaklinjanja. Liebeschuetz[245] iznosi dva razloga zbog kojih Ivan Zlatousti govori o zaklinjanju. Prvi razlog jest što je izbjegavanje zaklinjanja biblijska tema pa je logično da je može uvrstiti u redovito tumačenje Svetog pisma. Drugi razlog povezan je s kontekstom u kojem homilije nastaju. Već od početka propovijedanja homilija, važno mu je govoriti o grijesima koji nastaju govorom. U Prvoj homiliji govori o psovačima, o onima koji vrijeđaju Boga, a u daljnjim homilijama nastavlja o važnosti posta koji se može primijeniti na razborito vrijeme govorenja. Vrhunac važnosti izbjegavanja zaklinjanja nalazimo u Trećoj homiliji. Zaklinjanje postaje važan cilj korizme 387. godine: „U međuvremenu želim učvrstiti tri pravila u vašem umu, da ih možete do kraja izvršiti tijekom posta: ne govorimo loše o drugome, ne držimo nikoga neprijateljem, zajedno izbacimo iz usta zli običaj zaklinjanja.“[246]

Izbjegavanje zaklinjanja značajan je element kršćanskog religioznog poslanja jer su se zaklinjali Židovi i pogani. Zaklinjanje je naročito povezano sa židovstvom. Kinzig[247] spominje da Ivan Zlatousti govori u Prvoj homiliji *Protiv Židova* o ženi koju je muškarac prisiljavao u sinagogu kako bi se zaklela zbog parnice: „Došla je kod mene i tražila da joj pomognem. Preklinjala me da spriječim to nezakonito nasilje koje joj je, jer je upućena u božanske tajne, svakako zabranjeno. Zabranjeno joj je ući na to mjesto. Proključao sam od gnjeva, pobjesnio, ustao, odbio dopustiti da bude uvučena u takav prekršaj i istrgao je iz ruku njenog otmičara. Pitao sam ga je li on kršćanin, na što mi je on odgovorio da jest. Onda sam se prema njemu

[244] Usp. Dennis DULING, (Do Not Swear…) by Jerusalem Because It Is the City of the Great King (Matt 5:35), u: *Journal of Biblical Literature*, 110 (1991.) 2, 291-309.
[245] Usp. John Hugo LIEBESCHUETZ, *Ambrose and John Chrysostom. Clerics between Desert and Empire*, 212-214.
[246] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, III., 21, 510.
[247] Usp. Wolfram KINZIG, *Non-Separation*: Closeness and Co-operation between Jews and Christians in the Fourth Century.

snažno postavio, optužujući ga za bezosjećajnost i najgore ludilo. Rekao sam mu da nije ništa bolji od mazge ako će on, koji se izjašnjava da poštuje Krista, uvlačiti nekog drugog u jazbine Židova koji su ga razapeli. Dugo sam s njim razgovarao, opisujući mu dijelove iz Svetog pisma. (…) Nakon što sam s njim poduže razgovarao i otjerao budalaštinu njegove pogreške iz duše, upitao sam ga zašto vrijeđa Crkvu i odvlači ženu na mjesto na kojem se okupljaju Židovi. Odgovorio je da mu je mnogo ljudi reklo kako se više plaše prekršiti zakletvu koju su dali na tome mjestu. Od njegovih riječi sam zajecao, zatim pobjesnio i na kraju se počeo smijati. Kada sam vidio đavolske spletke, zajecao sam jer sam vidio da đavao ima moć zavesti ljude; pobjesnio sam kada sam shvatio koliko su nepažljivi oni koji su nasamareni; a kada sam vidio veličinu i dubinu gluposti onih koji su bili nasamareni, nasmijao sam se.“[248]

U homilijama *O statuama*, koje su nastale skoro godinu nakon propovijedanja homilija *Protiv Židova*, nastavlja se zabranjivanje zaklinjanja. Temu zaklinjanja može se razdvojiti na šest elemenata koji pokazuju što je Ivan Zlatousti želio naglasiti dok govori o zaklinjanju. Zajednici pokazuje da se apsurdno zaklinjati, ohrabruje ih govoreći da se lako suzdržati od toga, smatra to nekorisnim, potiče ih na solidarnost, donosi primjere o zaklinjanju iz Svetog pisma i savjetuje da se ne zaklinju u crkvi.

O apsurdnosti zaklinjanja govori u Četvrtoj, Sedmoj, Četrnaestoj i Devetoj homiliji. Uspoređuje zaklinjanje i suzdržavanje od hrane. Zajednica se uspjela suzdržati od hrane, što je teže, a ne od zaklinjanja koje je jednostavnije: „Istom brigom kojom pokazujemo uzdržavanje od hrane, izložimo se s poštovanjem uzdržavanju od zaklinjanja. Bit ćemo naplaćeni prijekorom krajnje gluposti ako promatramo stvari koje su zabranjene i potrošimo svu svoju brigu na nebitne stvari. Jesti nije zabranjeno, ali zaklinjati se jest. Uzdržavajući se od stvari koje su dopuštene, smiono se izlažemo stvarima koje su zabranjene!“[249] U Sedmoj i Devetoj homiliji govori o uzaludnom spominjanju Božjeg imena u zakletvi. S jedne strane ljudi se ne boje spomenuti Božje ime, a imena zemaljskih gospodara ne spominju: „Ponovno ćemo vam uputiti temu suzdržavanja od zakletvi, želimo preklinjati vaše milosrđe da upotrijebite mnogo marljivosti u poštivanju ove stvari. Što je besmislenije da se čak ni sluga ne usudi zvati gospodara imenom ni spomenuti ga nesvečano i slučajno ili da treba svuda dobacivati ime Gospodina anđela udomaćeno s mnogo beznačajnosti!“[250] Spominjanje Božjeg imena uspoređuje sa svečanom odjećom: „Trebamo iskorijeniti našu zlu naviku zaklinjanja i dati barem toliko časti Bogu koliko dajemo našoj vrijednoj odjeći. Istina, kako je to apsurdno da ako imamo jednu

[248] Usp. Jovan ZLATOUSTI, *Protiv Jevreja. Osam propovedi protiv Jevreja*, 17-18.
[249] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, IV., 12, 523.
[250] Usp. *Isto*, VII., 9, 564.

odjeću bolju od ostale, ne patimo se da je stalno nosimo. Ipak posvuda vučemo Božje ime bez zabrinutosti ili ceremonije!“[251] Između ostalog, apsurdnost zakletve jest u njenu izvršenju osobito kad ju se ne može izvršiti. Onda se još upadne u krivokletstvo: „I kako, objasnit ću, ovo je suprotnost. Onaj koji se zaklinje da bi šibao slugu ili sluškinju, a poslije mu je nedopušteno, osudio se jer nije učinio što je obećao. Također je u zločin krivokletstva uključio društvo zabranjujući i ometajući upotrebu zaklinjanja.“[252]

Jednostavno je izbjegavati zaklinjanje. U Petoj, Desetoj, Dvanaestoj, Osmoj i Četrnaestoj homiliji ohrabruje zajednicu da se suzdrži od zaklinjanja jer to uopće nije teško učiniti. To je samo stvar navike: „Što je lakše nego se ne zaklinjati? To je samo dobar trud navike. Niti je posao za tijelo, niti troši bogatstvo. Želiš li naučiti kako izvući dobro od ove slabosti, kako se možeš osloboditi ove zle navike?“[253] Najlakše je započeti izbjegavati zaklinjanje među osobama koje se međusobno poštuju i vole: „Ovo kažem dalje, odreži u međuvremenu prekomjerno zaklinjanje, ono koje se izgovara nekorisno i bez nužnosti, ono tvoje obitelji, tvojih prijatelja, tvojih slugu. Kada makneš ono, nećeš imati daljnje potrebe za drugim.“[254] Drži da je grijeh zaklinjanja velik, a tako jednostavan za izbjegavanje: „Na korist svim rečenim stvarima, slavimo Boga, našeg Čuvara, ne samo riječima nego i djelima i obznanimo izvrstan razgovor ne samo inače nego i posebno s obzirom na suzdržavanje od zaklinjanja. Ne donosi svaki grijeh istu kaznu, ali one koje je najlakše izbjeći donose nam najveću kaznu.“[255] Iako iznova ponavlja zajednici važnost izbjegavanja zaklinjanja, nije mu teško jer je jednostavno izbjegavati: „Žudim vam ponovno naznačiti temu o zaklinjanju, ali se osjećam posramljen. Meni vam zaista nije zamorno ponavljati istu stvar dan i noć. Bojim se da ne bi, prateći vas brojne dane, uvidio da vas osuđujem zbog velike mlitavosti kao da trebate tražiti stalni savjet poštujući tako jednostavnu stvar.“[256]

O povezanosti carevih zapovijedi i zaklinjanja govori u Osmoj i Četrnaestoj homiliji. Građani su lako prihvatili careve zapovijedi, a muče se s izbjegavanjem zaklinjanja koje se moglo i može lakše izbjeći nego carske naredbe. Sam Bog je zapovjedio izbjegavanje zaklinjanja pa ako se može poslušati carska naredba, mnogo se brže može izvršiti Božja: „Zašto je zaista nemoguća stvar da se Božji zakon ne drži? Željan sam vas uvjeriti iz sadašnjih okolnosti da se do sada bilo nemoguće ne zaklinjati. Sada je moguće. Evo, stanovnicima grada je naređeno da plate u zlatu iako se to čini preko moći mnogih da učine, ipak veliki dio sume je

[251] Usp. *Isto*, IX., 10, 584.
[252] Usp. *Isto*, XIV., 4, 632.
[253] Usp. *Isto*, V., 20, 537.
[254] Usp. *Isto*, V., 22, 539.
[255] Usp. *Isto*, X., 11, 595.
[256] Usp. *Isto*, XII., 16, 618.

skupljen i možeš čuti carinike kako govore: 'Zašto odgađaš, čovječe? Zašto odlažeš iz dana u dan? Nije moguće izbjeći ga. To je carev zakon koji ne priznaje odgađanje.' Što kažeš, pitam te? Car ti je zapovjedio da doneseš svoj novac i nemoguće je ne donijeti ga! Bog je zapovjedio da izbjegavaš zaklinjanje i kako kažeš, nemoguće je izbjeći zapovijed!"[257] U Četrnaestoj homiliji uspoređuje težinu careve kazne i lakoću izbjegavanja zaklinjanja koje donosi mnogo bogatstva: „Car je zatvorio gradsko kupalište i dao zapovijed da se nitko ne smije kupati i nitko se nije usudio prekršiti zakon. (...) Vidiš li da se tamo gdje je strah, lanac običaja lako olabavi iako je prekomjerno dugo stajao s velikom nužnosti? Zaista je tužna stvar zabraniti upotrebu kupališta. Iako nismo toliko mudri, narav tijela dokazuje nesposobnost izvući ikakvu korist za svoje zdravlje iz mudrosti duha. Ali suzdržavati se od zaklinjanja, veoma je jednostavno i ne povrjeđuje nikoga, ni tijelo ni duh, nego suprotno, mnogo donosi, mnogo sigurnosti i obilno bogatstvo."[258]

Zaklinjanje je nekorisno. U Šestoj, Osmoj i Devetnaestoj homiliji prikazuje ga nekorisnim. Ono ima naizgled prikrivenu korist koja je besplodna: „Vrijeme je sada, napokon, uputiti se na poticanje teme izbjegavanja zaklinjanja, odstraniti naizgled prikrivenu korist onih koji se zaklinju, koja je besplodna i nekorisna."[259] Ako se ljudi nauče vjerovati jedni drugima, zaklinjanje nije potrebno: „Znajući onda ove stvari, izbjegavajmo zaklinjanje i neka naša usta stalno vježbaju govoriti: 'Vjeruj mi' i onda će nam ovo biti temelj za sve pobožno ponašanje."[260] Ako se izbjegavanje zaklinjanja postavi iznad ostalih obveza, bit će ga jednostavno izvršiti pa će Antiohija tako postati uzor ostalim gradovima: „Što sam rekao prije ovog, sada ponavljam. Postavimo zakon za nas u ovoj stvari, ne miješajmo ni s javnim ili privatnim aferama dok ne ispunimo ovaj zakon i onda pod pritiskom ove obveze sigurno ćemo jednostavno osvojiti i odmah se okititi i ukrasiti ovaj grad. Razmisli koja to može biti stvar da se svuda po svijetu govori: 'Praktični su kršćani[261] ustanovljeni u Antiohiji. Nećeš čuti da itko izgovara zakletvu čak i ako najveće nužnosti leže nad njim!' Ovo je što će susjedni gradovi čuti, štoviše ne samo susjedni nego će se izvješće isporučiti čak do kraja zemlje."[262]

Izbjegavanje zaklinjanja ima komunitarno obilježje jer se članovi kršćanske zajednice približavaju. Ako kršćani kao pojedinci teško vrše ovu zapovijed, onda se mogu udružiti i tako je jednostavnije izvršiti. Ivan Zlatousti u Jedanaestoj, Trinaestoj, Šesnaestoj i Dvadesetoj

[257] Usp. *Isto*, VIII., 6, 572-573.
[258] Usp. *Isto*, XIV., 15, 640-641.
[259] Usp. *Isto*, VI., 15, 553.
[260] Usp. *Isto*, VIII., 6, 572.
[261] Govor o praktičnim kršćanima u Antiohiji može se povezati s njihovim trgovačkim duhom, stremljenjem prema retorici i utilitarističkom ponašanju. Usp. Henry NASH, The Exegesis of the School of Antioch: A Criticism of the Hypothesis That Aristotelianism Was a Main Cause in Its Genesis.
[262] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, XIX., 15, 698.

homiliji usmjerava zajednicu na međusobno potpomaganje u ovoj stvari. Tako snažno potiče stvaranje religijskog poslanja Crkve. Crkva se kao zajednica vjernika odvaja od grešnog ponašanja i svojim članovima pomaže da zajednički promijene loše navike. Osobitu ulogu u popravljaju zajednice imaju čestiti pojedinci koji vrše kršćanske zapovijedi. No, budući da Crkva ima komunitarno obilježje, dužnost moralnih pojedinaca u Crkvi jest vođenje grešnih članova ispravnom ponašanju.

Cijela zajednica prije svega treba ući u bratstvo i sudioništvo: „To su vam žudnje, zaista, riješiti se ove bezbožnosti. Znam dobro, ali otkad svaki čovjek ne može sam to jednostavno postići, uđimo u bratstvo i sudioništvo u ovoj stvari kao što siromasi čine na svojim gozbama. Kada svatko sam ne može snabdjeti čitavu gozbu, kada se nađu zajedno, svatko donese svoj prilog gozbi. Tako učinimo i mi.“[263] Ohrabruje ih da slijede pozitivne primjere pojedinaca koji su uspjeli: „Poštujući ispravne čine, netko može vidjeti da se ovo dogodilo: kada su loši kažnjeni, drugi postaju bolji pa kad god dobrica postigne išta ispravno, mnogi se požuruju naprijed istim zanosom. Mnogi ljudi, uvidjevši da su drugi ostavili po strani zlu praksu zaklinjanja, slijede primjer njihove marljivosti i imaju bolje od grijeha zbog čega smo skloniji ponovno dotaknuti predmet ovog savjeta. Neka mi nitko ne kaže da su mnogi ispunili ovo, to nije što želim, već svi trebaju tako i dok to ne vidim, neću odahnuti.“[264] Opominjanje grešnih članova dužnost je svih koji žive kršćanski jer je oznaka kršćanskog života zajedništvo u odgovornosti jednih za druge, sukladno svetopisamskome nauku: „Sada, ako vidiš slijepca koji pada u jamu, ispružiš li ruku? Misliš li da je sramotno ne obazirati se na onoga u nevolji? Ali svakodnevno promatrajući svu svoju braću koja se strmoglavljuje u zli običaj zaklinjanja, ne usudiš se reći ni riječi? Rekao si možda jednom i nisu te čuli. Reci dvaput, triput, često koliko bude potrebno, dok ih ne uvjeriš. Bog nam se svakodnevno obraća i ne čujemo, a opet nije prestao govoriti. Zato imitiraj ovu pažljivu brigu prema svojim susjedima. Zato smo postavljeni zajedno, zato nastanjujemo gradove, zato se nalazimo u crkvama da možemo nositi jedni drugima teret, da možemo jedni drugima ispravljati grijehe.“[265] Pozitivni primjeri postaju učitelji drugima: „Koliki su bili prevareni navikom upotrebljavanja zaklinjanja i zamišljali ovu praksu veoma teškom za reformu. Ipak po milosti Božjoj kada malo podigneš napor, većim se dijelom očistiš od ovog poroka. Zato vas molim da odložite što je ostalo i postanete učitelji drugima.“[266]

---

[263] Usp. *Isto*, XI., 15, 606.
[264] Usp. *Isto*, XIII., 12, 628.
[265] Usp. *Isto*, XVI., 15, 665.
[266] Usp *Isto*, XX., 20, 712.

Dokaze za izbjegavanje zaklinjanja Ivan Zlatousti izvodi iz starozavjetnih primjera. Židovi su kroz svoju povijest prekršili zakletve koje su donijeli pred Jahvom. Njihov Zakon dopuštao je samo zaklinjanje u formi zazivanja Boga jer je zakletva izraz vjerovanja u Svemogućeg i njegovu moć (npr. Pnz 6,13; 10,20; Iz 48,1; Ps 63,12). Prekršaj zakletve se kažnjavao kao i neizvršenje.[267]

U homilijama *O statuama* pripovijeda o zaklinjanju kralja Sidkije (prema 2Kr 24,18-25,30; Ez 17) čiji je prekršaj doveo do propasti skoro cijelog izraelskog naroda. U Četrnaestoj homiliji započinje dokazivati Sidkijinu pogrešku: „Sada na početku ovog govora obećao sam prikazati da krivokletstva mogu u svakom slučaju rezultirati suprotno od zaklinjanja. Ali je put povijesti zaista dokazao više nego sam ustanovio. Pokazao je ne jednog, dva ili tri pojedinca, nego cijeli narod. Nije se prekršilo jedno, dva ni tri zaklinjanja nego mnogo više.“[268] Kroz Devetnaestu homiliju opširno opisuje Sidkijin prekršaj zakletve koji je donio goleme posljedice za cijeli izraelski narod: „Spreman sam danas pokazati ne uništenje jedne, dvije ni tri kuće zbog posljedica zaklinjanja nego čitav grad i narod koji su voljeni od Boga, naciju koja je uvijek uživala božansku brigu i rasu koja je izbjegla mnoge opasnosti.“[269]

Uz starozavjetni primjer kralja Sidkije, Ivan Zlatousti zajednici donosi još dva primjera za izbjegavanje zaklinjanja. U Devetnaestoj homiliji je prije govora o Sidkiji spomenuo propast Sodome, a u Petnaestoj homiliji citira Knjigu izreka (Izr 6,2). Opominje zajednicu neka pripazi što i kako govore jer jezik ima veliku moć: „Razuzdanost jezika velika je zamka i traži jake uzde. Dakle, netko govori: 'Njegove vlastite usne su snažna zamka za čovjeka, ulovljen je riječima vlastitih usta.'“[270]

Posljednji element za izbjegavanje zaklinjanja jest crkva kao mjesto na kojem se ne smije zaklinjati. Kršćani su ponekad našli razlog za davanje zakletve upravo u crkvi jer su imitirali židovske običaje. Kao što su Židovi u sinagogama stavljali ruku na Zakon (Tora) i onda se zaklinjali, neki su kršćani smatrali da trebaju slično činiti. Zakletvu su davali u crkvi. Evanđelje se postavilo na oltar te bi se tada na njega stavila ruka i zaklinjalo.[271]

U Petnaestoj homiliji Ivan Zlatousti prekorava zajednicu da ne daje zakletve u crkvi jer je crkva drugačije mjesto. Crkva je mjesto molitve: „Misliš li da je crkva napravljena zbog tog razloga, da se možemo zaklinjati? Da, zbog ovoga je napravljena, da možemo moliti!“[272] Žalosti se kada stavljaju ruku na evanđelje: „Ne toliko da žalim i plačem kada čujem da su

[267] Usp. Helen SILVING, The Oath: I, u: *The Yale Law Journal*, 68 (1959.) 7, 1329-1390.
[268] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, XIV., 14, 640.
[269] Usp. *Isto*, XIX., 8, 691.
[270] Usp. *Isto*, XV., 13, 650.
[271] Usp. James Endell TYLER, *Oaths; Their Origin, Nature and History*, 150-153.
[272] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, XV., 14, 651.

neki ljudi ubijeni na putu, koliko jecam i prolijevam suze i prestrašen sam kada vidim da netko dolazi pored stola, stavljajući ruke na njega i dodiruje evanđelje zaklinjući se!“[273] Kao posljednji primjer u Šesnaestoj homiliji navodi apsurdnost zaklinjanja na evanđelje koje samo zabranjuje isti čin: „I ujedno, pazite na ovo, velika je glupost zaklinjati se uzimajući evanđelja i okretati taj zakon koji zabranjuje zaklinjanje i da je bolje izgubiti imanje nego nametati zakletvu našim susjedima jer ovo je velika čast učiniti Bogu.“[274]

Praksa zaklinjanja ograničava religiozno poslanje Crkve. Njeno izvorište u židovstvu i poganskom ponašanju šteti kršćanskoj posebnosti u Antiohiji. Ivan Zlatousti smatra da se Crkva može izdići iznad grešne prakse zaklinjanja jer je prema njegovim argumentima takva navika ne samo suvišna, nego čak i nepoželjna. Izbjegavanje zaklinjanja postaje korizmeni cilj. Svjestan je da u gradu vlada egzistencijalna kriza koja uzrokuje nepovjerenje među građanima. Poslanje Crkve jest vratiti izgubljeno povjerenje. Iako se povjerenje može vratiti kroz ritualni obrazac zaklinjanja, Ivan Zlatousti smatra da je nepotrebno zaklinjati se jer postoji jednostavniji način vraćanja povjerenja. Ako ljudi počnu vjerovati u riječi koje si međusobno upućuju, zakletva je nepotrebna. Povjerenje će se moći vratiti sasvim običnim razgovorom i pouzdanju da će druga osoba učiniti što je rekla. Kršćani uvode obrazac ponašanja koji je jednostavniji, ali i bolji od židovsko-poganske prakse zaklinjanja. Ivan Zlatousti tako promiče religiozno poslanje Crkve kao zajednice koja se potvrđuje kao ona koja prednjači uzorom svim građanima u Antiohiji.

[273] Usp. *Isto*, XV., 14, 651-652.
[274] Usp. *Isto*, XVI., 4, 656.

3. TEOLOŠKA SINTEZA POSLANJA CRKVE

U trećoj, posljednjoj cjelini ovog istraživanja neophodno je donijeti svojevrsnu teološku sintezu istraživanja produbljujući određene točke već iznesene u prethodne dvije cjeline. Dok se u prvoj cjelini iznio kontekst propovijedanja homilija *O statuama*, u drugoj se istražilo religiozno-društveno poslanje Crkve, sada je potrebno već rečeno ukratko povezati iznoseći teološke zaključke o svećeničkoj i propovjedničkoj umješnosti Ivana Zlatoustog te teološkoj dubini kojom izgrađuje Crkvu u konkretnom društvo njegova vremena.

Ukratko, ova cjelina sučeljava religiozno-društveno poslanje Crkve u homilijama *O statuama* s ostatkom autorovog opusa u kojem se spominje ovaj element ekleziologije. Prvenstveno se prikazuje sinteza religiozno-društvenog poslanja Crkve u homilijama *O statuama* da bi se zatim pojasnilo na koji je način u svojim drugim djelima Ivan Zlatousti govorio o poslanju Crkve. Istraživanje teološke sinteze poslanja Crkve rezultira zaključkom da je poslanje Crkve neovisno o kontekstu, točnije, Ivan Zlatousti i u drugim djelima slično govori o onome što je istaknuo i u homilijama *O statuama*.

Cjelina je podijeljena na četiri poglavlja. Prva tri poglavlja pokazuju sintezu poslanja Crkve prema teologiji Ivana Zlatoustoga, a četvrto se poglavlje razlikuje jer donosi ključne pretpostavke za ostvarivanje tog religiozno-društvenog poslanja. U prvom poglavlju želimo prikazati na koji način Ivan Zlatousti skrbi za vjerodostojnost kršćanskih zajednica. On ne napušta svoju zajednicu nego im konkretnije govori da se svojim kršćanskim ponašanjem izdignu iznad konteksta egzistencijalne krize. To uspjeva ostvariti promicanjem unutarnjeg života zajednice o čemu govori i u svojim drugim djelima. Događaj egzistencijalne krize postaje motiv da samo dodatno izoštri poslanje Crkve o kojem govori i u ostalim djelima. Drugo poglavlje donosi odnos Crkve i društva. Iako se iščitavajući homilije *O statuama* može pronaći religiozno-društveno poslanje Crkve u konkretnim društvenim okolnostima, kršćanska zajednica uvijek je imala specifično poslanje u svijetu jer slijedi nauk Isusa Krista. Stoga, i u vremenu u kojem nastaju homilije *O statuama*, dok se Ivan Zlatousti bori da istakne razliku kršćanske zajednice od ostalih vjerskih i društvenih skupina, slično će govoriti i u drugim svojim djelima. Događaj rušenja statua poslužit će mu da se iz grešnih praksi koje su uzrokovale incident izvuku moralne pouke. U trećem dijelu na kraju se prikazuje kršćansku misao kao onu koja utječe na društvo u Antiohiji. Bez sumnje se iz istraživanja iščitava da je kršćansko ponašanje i djelovanje postalo uzor za djelovanje u vremenu krize, ali i u vremenu prihvaćanja presude. Ivan Zlatousti zajednici nudi jedinstven obiteljski odgoj i promiče moralan obiteljski život.

Sinteza ovog dijela poslanja Crkve očituje se i u drugim homilijama pa se može istaknuti da je kršćanski odgoj važan za moralni uspon društva.

Uz navedena tri dijela trebalo je dodati i još jedan u kojem se konkretno na temelju literature, homilija *O statuama* i ostalog opusa Ivana Zlatoustog, pobliže objašnjava prvenstveno stabilnost religiozno-društvenog poslanje Crkve. U posljednjem četvrtom poglavlju u ovoj cjelini iznose se dvije ključne pretpostavke za ostvarivanje poslanja Crkve. Tome se moglo pristupiti tek nakon analize tekstova i teološke sinteze. Ostvarivanje religiozno-društvenog poslanja Crkve uspijeva ostvariti jer nadahnuće za ponašanje pronalazi u Božjoj riječi i liturgiji koja je teološko mjesto za okupljanje zajednice. Ove dvije pretpostavke, koje izvorište imaju od početka kršćanstva, čine da se poslanje Crkve u homilijama *O statuama* pokazuje neovisnim o događaju rušenja statua. Shvaćanje poslanja Crkve u kontekstu rušenja statua ostaje usmjereno i utemeljeno na predaji vjere Crkve koju baštini, a navedeni događaj samo je pomogao da se naglasak sažetije, snažnije i jasnije stavi na ono što Crkva oduvijek drži važnim: Sveto pismo, predaju i euharistiju kao izvor i uvir kršćanskog života.

3.1. Skrb Ivana Zlatoustoga za vjerodostojnost kršćanskih zajednica

Vrijeme krize u kojem se našla kršćanska zajednica mogao je biti zbunjujući faktor za kršćane, pogotovo imajući u vidu religijski sastav stanovništva u Antiohiji. Podjednaki broj kršćana i pogana te primamljivost židovske manjine mogao je dovesti do podjele i krize među kršćanima, pogotovo ako je postojala opasnost da se odgovornost za rušenje statua prebaci upravo na kršćane. Stoga u vremenu krize kao što je rušenje carskih statua tijekom kojeg se kršćane optužilo za poticanje nereda, doista je mogao biti kompromitiran rast i značenje kršćanske zajednice u samome gradu. Stoga je Ivanu Zlatoustom bilo vrlo važno da kršćani ostanu na svome mjestu i svjedoče vjerodostojnost svoga poziva i poslanja koje imaju u svijetu, napose u svome konkretnome društvu. Svjestan da su se kršćani u strahu od osude zatvorili u svoje kuće, ističe nekoliko primjera kojim će Crkva biti vjerodostojna u vremenu teške egzistencijalne krize.

Vjerodostojnost se očituje u vjernosti tradiciji kršćanskog nauka. Ivan Zlatousti u koliziju dovodi vrijeme krize i vrijeme korizme u koje je Crkva kročila za vrijeme rušenja carskih statua. Stoga, onaj koji će ostati vjeran crkvenom nauku, vjerodostojno će kršćanski živjeti tijekom korizmenog vremena, a događaj rušenja statua moći će mu poslužiti da potpunije i ozbiljnije pristupi poučavanju o vrlinama kršćanskog života. To se naročito vidi u odnosu

prema hrani i piću tijekom vremena korizme. Ustezanje od prekomjernog jela, izbjegavanje pijanstva i nedolične konzumacije hrane ili pića, uvjeren je, kršćaninu pomažu da bolje doživi vrijeme korizme u koje je kročio. A boravak u kući u kojoj živi jer je nesigurno hodati i kupovati po gradskom trgu, pomoći će mu da pokorničke korizmene vježbe jače zažive u njegovom kršćanskom životu.

Mudro je Ivan Zlatousti progovorio o izazovu kršćanskog posta dok je povezao kršćanski nauk s trenutnom situacijom u gradu. Tako je pokazao brižnost za kršćansku zajednicu koja je mogla slijediti druge primjere religioznosti ili pak potpunu raskalašenost koja je također bila svojstvena gradu Antiohiji osobito ako se promatra njenu povijest. Antiohija je tijekom povijesti bila nagrađivana, utješena, osigurana od carske vlasti pa su njeni stanovnici mogli stvoriti iluziju da su od pretjerane važnosti za Carstvo. U tom slučaju nikakvi pokornički postupci ne bi koristili, nego bi se ljudi upustili u negodovanje i traženje drugačijeg izlaza bez prihvaćanja krivice. I kršćani su se mogli povesti za poganskim mišljenjima te napustiti pokorničko ponašanje na koje je poticao Ivan Zlatousti.

Vjerodostojnost se nije mogla pokazati samo kroz pokorničke vježbe ustezanja od hrane i pića. Ivan Zlatousti zna da one po sebi nemaju nikakvu vrijednost ako se ne povežu s kršćanskom teološkom misli. Stoga su njegovi primjeri pokorničkih vježbi povezani s pristupanjem sakramentu euharistije, odnosno dolascima u crkvu na liturgijska okupljanja. U crkvi su kršćani mogli čuti pravu vjerodostojnost kršćanskoga nauka. Dok se tijekom korizme govorilo o ovim pokorničkim vježbama, u crkvi je Ivan Zlatousti pokorničke vježbe povezivao s kršćanskom mudrošću. Tumačio ih je preneseno, ne strogo dosljedno nego proširivao značenje kršćanskog ustezanja od hrane i pića na ustezanje od grešnog ponašanja. Stoga, kršćani koji su tijekom krize bili zatvoreni u svojim kućama, nemirni zbog situacije koja ih je snašla, ljuti zbog osude, skloni zataškati svoj kršćanski identitet, dolaskom u crkvu mogli su čuti povezivanje njihove situacije s kršćanskom mudrošću. Oni koji nisu pijančevali, koji nisu bježali od problema, koji su u svojim kućama gotovo gladovali jer se nisu usudili poći na gradski trg po hranu, u crkvi su dobili zasluženu pohvalu za svoje ponašanje. Pronašli su se u vrlini kršćanske mudrosti. Vidjeli su uzvišenost svojeg ponašanja nasuprot pogana ili onih koji nisu krotili svoje navike u vremenu egzistencijalne krize.

Pohađanje crkve iznimno je važno za brigu oko kršćanskih zajednica. Ivan Zlatousti kao jedini legalni zastupnik biskupa postaje pastir raspršene zajednice koja strepi pred osudom. Kršćanska je zajednica mogla u prvi mah pomisliti da ju je biskup napustio, ali izvještavanja Ivana Zlatoustog o biskupovom odlasku caru, pojašnjavaju ozbiljnost situacije u kojoj su se našli vjernici Antiohije. O biskupu su jedino mogli čuti u crkvi tijekom propovijedi Iva-

na Zlatoustog. One su bile legitimno posredovanje vlasti koju mu je biskup ostavio. Znajući da su preko Libanija kršćani bili osuđeni za rušenje statua, svakim dolaskom u crkvu tražili su zaštitu crkvenih vlasti. Ivan Zlatousti pokazao je brigu za zajednicu tako što ju je jasno razgraničio od poganske i židovske religije. Dobre kršćanske navike ističe i naziva ih kršćanskom mudrošću dok s druge strane sve što je strano, odbacuje šireći svojevrsnu topofobiju. Tako one kršćane koji bi zaštitu potražili na poganskim ili židovskim mjestima obeshrabruje potičući ih da će pravu mudrost i rješenje krizne situacije pronaći jedino u crkvenom prostoru. Ivan Zlatousti nije podcijenio običaje grada kao što su uživanje u spektaklima, teatru ili praznovjernim židovskim hramovima već jasno ističe svoj kršćanski identitet kroz kršćansko mjesto okupljanja koje je crkva. S vremenom, što se više egzistencijalna kriza u gradu povećavala, kršćansko mjesto okupljanja jedino ostaje otvoreno. Pristupanje spektaklima, teatru ili hipodromu, bit će onemogućeno zbog kazališne klake koja je imala svoj udio u rušenju carskih statua, ali i zbog straha koje će donijeti pristupanje mjestima dokolice. Crkva je postala ozbiljno mjesto gdje se situacija egzistencijalne krize pokušava riješiti, a ne zaboraviti kao što su to mjesta dokolice činila.

3.1.1. Promicanje unutarnjeg života zajednice

Vjerodostojnost kršćanskih zajednica moguća je ako se promiče aktivan unutarnji život zajednice. Ivan Zlatousti svakako promiče unutarnji život zajednice jer mu je stalo do Crkve kao zajednice vjernika okupljene oko svojeg biskupa. Zajednica koja je uznemirena krizom u Antiohiji nije prepuštena sama sebi nego se redovito okuplja. On zna da se liturgijskim okupljanjem jača unutarnja povezanost članova koji u zajednici pronalaze svoj identitet, ali i poticaj za kršćansko poslanje u društvu.

Svoju brigu za vjerodostojnost kršćanskog svjedočenja Ivan Zlatousti iskazuje u liturgijskom prostoru, točnije u crkvi, svetom mjestu gdje se vjernici okupljaju. Crkva je doista sveto mjesto u kojem se oblikuje i identitet zajednice kao i njeno poslanje. Zato ovdje i nije riječ o govorima, već o homilijama izgovorenima u crkvi – mjestu liturgijskog okupljanja zajednice, gdje su se vjernici redovito okupljali u popodnevnim satima. Ivan Zlatousti redovito, u većini svojih homilija, ne samo u homilijama *O statuama*, ističe ulogu crkve kao svetog mjesta u kojem se započinje poslanje Crkve. Kallers[275] je istaknula da crkva kao mjesto okupljanja može pružiti moralnu obranu od raznih napada. U crkvi ljudi primaju sakramente, u njoj se mogu obraniti od prokletstava, od kriza, od strahova uzrokovanih stavovima pogana, od

[275] Usp. Dayna KALLERES, *City of Demons: Violence, Ritual and Christian Power in Late Antiquity*, Oakland, 2015., 58-59.

sukoba s neistomišljenicima. Osobito se to očituje kroz sakramente krštenja i euharistije. Po krštenju kršćani prema Ivanu Zlatoustom postaju „Kristovi vojnici“ koji se mogu suprotstaviti napastima. O krštenju osobito govori u Dvadesetdrugoj homiliji kada spominje njegovu uzvišenost.[276] Po krštenju se kršćani mogu suprotstaviti đavlu kao i svim napastima koje dolaze bilo od njega, bilo od ljudi ili iz vlastite nutrine. No pobjeda nad sotonom u životu vjernika nije trenutačna, već zahtjeva i nakon krštenja odlučnu borbu. Ako vjernici ne pohađaju crkvu, to jest ne primaju sakrament euharistije, na duge staze ostaju bez snaga i postaju lak plijen napasnika. Štoviše, kršćani koji nisu svjesni svoga identiteta i poslanja često sudjeluju na židovskim ili poganskim svečanostima, kao da nisu suprotne stavovima vjernika i Crkve. Tako se udaljuju i od Crkve i od Boga, i što je još gore, padaju u takvo stanje da traže savjete od nekršćana. Tako Ivan Zlatousti svjedoči[277] o nekršćanima koji posjećuju kršćanske kuće: razni vračari, liječnici i tumači snova dolaze u kršćanske domove i utječu na stavove kršćana. Redovito pohađanje crkve pak učvršćuje kršćansku povezanost u borbi protiv onih koji bi svoje vjerovanje proširi na kršćane.

Kršćani koji prakticiraju svoju vjeru pohađanjem crkve, u njoj mogu mnogo toga naučiti o moralnom životu ako slušaju i vrše Božji zakon koji se naviješta. Vjerodostojnost Crkve u odnosu na druge skupine u gradu pokazuje se u moralnom životu njenih članova. O krepostima koje su potrebne za moralni kršćanski život svaki kršćanin ima prigodu slušati u homilijama. Ivan Zlatousti trudi se stoga pokazati poželjnim dosljedan kršćanski život kako bi svakog kršćanina naveo na moralan život. O moralnom vladanju Ivan Zlatousti neće govoriti samo u ovim homilijama. Čitav njegov opus prožet je praktičnim savjetima za ispravan kršćanski život. U homilijama *O statuama* kao i u ostatku njegova opusa Robinson[278] je pronašla da Ivan Zlatousti očekuje od kršćana moralan život prožet krepostima koji se uči u školi Božje riječi. Tako se pokazuje važnost kreposti umjerenosti nasuprot neumjerenosti u hrani i piću. Kršćani su umjereni jer umjerenost donosi prednosti ne samo za tjelesno nego i za duhovno zdravlje. Umjerenost kroti požude, uči kršćanina odricanju i višim ciljevima. Vježbanje u kreposti umjerenosti kršćane čini drugačijim od ostalih građana Antiohije koji uživaju u obilju hrane i pića do te mjere da teže pijanstvu i prejedanju. Kršćani koji idu njihovim stopama olako odbacujući krepost umjerenosti tako što ne vide ništa spornoga u neumjerenost u hrani i piću, često su pod utjecajem ondašnjeg teatra i drugih mjesta okupljanja. Upravo se u teatru mogu vidjeti privremene tjelesne 'blagodati' opijanja i prejedanja koje u konačnici duši čine

[276] Usp. Usp. John CHRYSOSTOM, *Instructions to Catechumens*, XXII., 3, 233.
[277] Usp. Dayna KALLERES, *City of Demons: Violence, Ritual and Christian Power in Late Antiquity*, 60.
[278] Usp. Dana ROBINSON, *Food and Lay Piety in Late Antiquity*, doktorski rad, Washington, 2016., 30-42.

štetu. Uživanje u hrani i piću često dovodi do razvratnog ponašanja, prihvaćanja požude tijela, prepuštanju tjelesnim užicima. Takve grešne prakse odvode kršćana od crkve i čine ga sličnim poganima, ali isto tako dovode u pitanje njegovo vječno spasenje.[279]

Pijanstvo, raspuštenost i razuzdanost u suprotnosti su s kršćanskom mudrosti, osobito onom u vrijeme korizme kada se govori o pokorničkim vježbama. Zanimljivo je da Ivan Zlatousti i u djelu *O uskrsnuću mrtvih* povezuje ustezanje od navedenih grešnih praksi kroz strpljivo podnošenje muke i pokorničkim vježbama: „Isto tako će i onaj koji svoje tijelo nije podao pijanstvu, raspuštenosti i razuzdanosti, nego postovima i molitvama te ga je strpljivim podnošenjem muka pripremio da bude lako i maleno, spuštajući se odozgor poput kakve ptice sa silnom žestinom navaliti na đavolske bojne redove, s lakoćom podnijevši sile koje mu se suprotstavljaju i sebi ih podložiti.“[280] Slična je situacija i s onima koji prekomjerno uživaju u hrani. Kao što je u homilijama *O statuama* govorio o umjerenosti u hrani, u drugim homilijama, kao što je Tridesetdeveta homilija na Prvu poslanicu Korinćanima ponovno ističe napor da čovjek ostane umjeren kod hrane jer mu ono donosi kršćansku mudrost moralnog ponašanja: „Naime, svakodnevno vježbanje, napori, nedaće koje ih snalaze, umjeren obrok za stolom i priprost način života pribavljaju im lijepo i uglađeno ponašanje te odavde proizlazi i njihova tjelesna ljepota. Ako počneš govoriti o užitku i nasladi koja proizlazi iz raskoši, uvidjet ćeš da ona ne ide dalje od ždrijela. Naime, čim prijeđe preko jezika, raspršuje se i ostavlja iza sebe mnoštvo nepodnošljivih stvari.“[281]

Onaj tko pohađa crkvu, bliži je Bogu jer će izbjeći grijehu površnosti. Sakrament krštenja nije dovoljan da bi kršćanin postao u potpunosti Kristov. Od kršćana se i nakon krštenja iziskuje krepostan život koji se ni po čemu ne može svesti na zajednički nazivnik ponašanja svih ostalih ljudi. Zato ne začuđuje što homilije *O statuama* nisu jedine u kojima Ivan Zlatousti govori o važnosti moralnog života. Moralni život se očituje u pohađanju crkve i ustezanju od grešnih praksi, u postu i molitvi. Nije dovoljno samo krštenje nego aktivan kršćanski život obogaćen moralnom dosljednošću. Tako će Davis[282] prikazati nekoliko različitih homilija u kojima je Ivan Zlatousti naglasio važnost praktičnog kršćanskog života koji neupitno pretpostavlja i iziskuje ćudoredno ponašanje. Ističu se njegove homilije o Ivanovom evanđelju, homilije o Djelima apostolskim, homilije o Poslanici Rimljanima, homilije o Poslanici Hebrejima,

[279] Usp. *Isto*, 75-80.
[280] Ivan ZLATOUSTI, *Govori i homilije o nadi u uskrsnuće*, Split, 2018., 56-57.
[281] Ivan ZLATOUSTI, *Govori i homilije o nadi u uskrsnuće*, 116.
[282] Usp. Cameron DAVIS, St. John Chrysostom's and Philip Melanchthon's Views of Justification (dikaiosis) in St. Paul's Epistles, With Special Atention to How Their Respective Intellectual Environments Influenced Their Interpretations, u: *All Graduate Theses and Dissertations*, 4370 (2015.), 1-80.

prva kateheza upućena katekumenima. I naravno, sve su one propovijedane u crkvi kao mjestu gdje je ishodište poslanje Crkve.

Možemo zaključiti da unutarnji život zajednice polazi iz crkve kao mjesta okupljanja, jer to je mjesto susreta s Bogom i slušanja njegove riječi. Rješavanje krizne situacije nije se dogodilo na trgu ni u poganskim hramovima ni u teatru ni u židovskoj sinagogi nego upravo u crkvi. Iz crkve započinje aktivno kršćansko djelovanje ako kršćani na ispravan način shvate svoj identitet i poslanje. U tom smislu značajnu je ulogu imao Ivan Zlatousti kao biskupov zastupnik u gradu u trenutku kad biskup nije bio prisutan. A on nije propovijedao homilije samo kako bi zadovoljio liturgijske norme, nego su one za njega postale sredstvo pouke za vladanje u društvu, gradu i obitelji. Tu činjenicu je dokazala Maxwell[283] koja je pokazala praktičnu primjenu homilija. Ivan Zlatousti potiče zajednicu da upamte biblijske priče i primjere, te ih prenesu u svoju svakodnevicu. Osim u homilijama *O statuama*, slično će govoriti i u homilijama o Lazaru, o Prvoj Poslanici Korinćanima, o Knjizi postanka, o Matejevom evanđelju. Ivan Zlatousti na slavlju tješi i krijepi svoje vjernike. Daje im primjere iz Svetog pisma koje mogu slijediti kao što su stvaranje čovjeka na sliku Božju i prihvaćanje patnje poput starozavjetnog Joba. Događaje i osobe iz Svetog pisma živopisno (*ekphrasis*) prikazuje ohrabrujući vjernike. Tako će lik Joba oduševiti kršćane koji pate zbog kriznog događaja rušenja statua. Potiče ih da zadrže u svojoj misli lik patnika te svoje patnje prikažu Bogu na način na koji je to Job činio. U homilijama *O statuama* nalaze se svojevrsne domaće zadaće za vjernike kojima se ono što je rečeno u liturgiji, do kraja izvršava tek u svakidašnjem životu. Liturgijsko slavlje postaje mjesto gdje započinje rasti unutarnji život kršćanskih zajednica.

3.1.2. Egzistencijalna kriza kao poticaj za dosljedan kršćanski život

Sama kriza nije glavni razlog propovijedanja Ivana Zlatoustog. On bi propovijedao ispravni kršćanski nauk i pozivao na kršćansko ponašanje i da se nije dogodio zaplet i konačni incident sa statuama. No događaj rušenja statua bio je zoran primjer kojim je mogao pokazati učinke nekršćanskog ponašanja, kao i istaknuti važnost da se živi dosljedno kršćanski. Navedene homilije nastaju u korizmenom vremenu u kojem vjernička zajednica i tako izvršava pokorničke vježbe. Iščitavamo iz Treće homilije tri cilja koja Ivan Zlatousti u homilijama *O statuama* želi da kršćani ostvare: „U međuvremenu želim učvrstiti tri pravila u vašem umu, da ih možete do kraja izvršiti tijekom posta: ne govorimo loše o drugome, ne držimo nikoga nepri-

[283] Usp. Jaclyn MAXWELL, Pedagogical Methods in John Chrysostom's Preaching, u: *Studia Patristica*, 41 (2006.) 1, 445-450.

jateljem, zajedno izbacimo iz usta zli običaj zaklinjanja."[284] Egzistencijalna kriza sa statuama je dodatni motiv da se navedeni ciljevi ostvare, prvenstveno izbjegavanje običaja zaklinjanja.

Dobra stvar je što se u toj pogubnoj situaciji kršćani počinju sve češće okupljati u crkvi. Egzistencijalna kriza zatvorila ih je u domove, ali ih je približila i crkvi. Ivan Zlatousti će tu situaciju iskoristiti kako bi im podrobnije propovijedanjem istaknuo dosljedan kršćanski život. Okupljeni oko svojeg svećenika, zajednica se odvaja od poganskih grešnih praksi i više sluša o posebnosti kršćanske mudrosti. Štoviše, istinsku utjehu nalaze u crkvi. Ivan Zlatousti u tome im pomaže pokazujući im uzvišenost kršćanske mudrosti nasuprot ideja koje dolaze od pogana ili iz teatra. Iskoristio je okolnost sa statuama da bi pokazao kršćanima njihovu snagu u posredovanju za grad. Promatrajući tako egzistencijalnu krizu, uočavamo da je Ivan Zlatousti polazeći od krize izvršio pouku i duhovnu obnovu svojih vjernika pa ih tako učinio revnijima u njihovom kršćanskom društvenom poslanju.

3.2. Crkva u odnosu prema društvu i društvenim pitanjima

Glavno društveno pitanje u trenutku kada Ivan Zlatousti drži svoje propovijedi *O statuma* jest način kako se suočiti s kriznom situacijom u gradu. Činjenica jest da je car mogao uništiti grad, oduzeti mu povlastice, nametnuti mu veće poreze, zatvoriti mjesta okupljanja, uvesti razne zabrane kojima bi se smanjio društveni život te tako poznati grad i poželjno urbano mjesto učiniti mjestom tragedije i pustoši. Ovo je pitanje bilo prisutno kod građana svih društvenih slojeva, a osobito je mučilo one koji su bili na položajima, stoga su i među prvima nastradali i završili na sudu. Siromašniji slojevi bi također nastradali jer bi bogataši izgubili utjecaj koji su imali u gradu pa bi svi oni, koji su bili ovisni o novcu bogatih, ubrzo postali siromašniji bez obzira na vremenske prilike. Egzistencijalna kriza uzrokovana rušenjem statua bila je goruće pitanje za svakog stanovnika Antiohije jer nitko ne bi bio pošteđen posljedica koje bi donijele carske odluke.

Ako se prihvati da je egzistencijalna kriza glavno društveno pitanje, Crkva se sa svojim pastirom Ivanom Zlatoustim morala odgovorno postaviti pa je samo provela u praksu ekleziologiju koju tradicionalno naučava. Bilo je to vrijeme zauzimanja strana, traženja oprosta, ali i traženja krivca. Pogani pod vodstvom Libanija su kršćansku zajednicu prozivali kao odgovornu za stanje u gradu. Ivan Zlatousti, međutim, uspijeva rasvijetliti ulogu kršćana u egzistencijalnoj krizi, te pridobiva naklonost antiohijskog društva. Iz njegovih homilija se iščita-

[284] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, III., 21, 510.

va ne samo kršćanska uloga u traženju odgovora na ovo najvažnije društveno pitanje, već njegove homilije idu i korak dalje, jer on koristi ovu prigodu da ukaže kako bi i život grada trebao biti utemeljen na vrijednostima, a njih propovijeda Crkva i jamči sam Bog. Svjestan duhovne snage koju u sebi nosi vjera u Boga, Ivan Zlatousti ne bježi od problema, već pokazuje da su kršćani u stanju biti solidarni s problemom svoga grada i svih građana. Oni ne traže za sebe povlastice, jer ih na to ne potiče Bog niti im to dopušta njihova svijest o poslanju, već dijele istu odgovornost sa svim građanima, čime se ponose kao posebnošću kršćanske vjere. Ivanu Zlatoustom je sasvim jasno da nisu sve skupine u gradu smogle snage odgovoriti na egzistencijalnu krizu jer nemaju iste duhovne pretpostavke. Većina se ljudi u svojoj ljudskoj slabosti ponašala tako da je prebacivala odgovornost na druge, prozivala i osuđivala zbog straha od osude jer nitko nije želio smrtnu kaznu pa je od nje bježao optužujući susjeda.

Kršćani će doskočiti gradskom pitanju jer će na njega odgovoriti odgovornim ponašanjem. Ivan Zlatousti neće podilaziti gradu ni gradskoj vlasti, nego će potaknuti svoju zajednicu da se okupi oko crkve i njenog pastira biskupa koji za razliku od drugih nije pobjegao, nego je pošao iskati carski oprost. To je dokaz odgovornosti crkvenih pastira koji su shvatili svu ozbiljnost situacije te su se zauzeli za razborito rješavanje problema, ujedno stojeći kao zaštita i jamstvo vjernicima hrabro ih bodreći da i oni ostanu vjerni kršćanskim načelima jer rješenje svih problema i odgovor na sve nedoumice mogao je doći samo iz vjere.

Znajući potom koja je dobrobit vjere za društvo u cjelini, Ivan Zlatousti se trudi iskoristiti novonastalu situaciju kao prigodu za afirmiranje kršćanske vjere. Ne dvoji nimalo da u gradskoj egzistencijalnoj krizi kršćani trebaju dati svoj doprinos time što će postati uzori ponašanja drugim građanima. Stoga on propovijeda o kršćanskoj uzornosti, o kršćanima koji će svojim ponašanjem dovesti do rješenja gradskog problema. Njihovo ponašanje neće biti obilježeno dodvoravanjem gradskoj vlasti ili traženjem krivca, nego odgovorno prihvaćanje posljedica koje su grad snašle. Ali i to s pouzdanjem u Boga da on može preokrenuti situaciju na dobro ako vjernici iskrenim obraćenjem i kajanjem pokažu dobru volju i primjer svima ostalima. Zato kršćani neće poticati novu pobunu, niti će uzrokovati novu dublju egzistencijalnu krizu, nego će svojim primjerom biti poticaj i drugima da iskreno traže zajedništvo s Bogom koji ključ rješenja krize drži u svojoj ruci. Ivan Zlatousti će poučavati da je zadaća kršćanina koriti one koji se odupiru kazni, prihvatiti pokoru za učinjene pogreške, u duhu milosrđa trpjeti s onima koji trpe, popravljati prethodno učinjene pogreške, ostati u gradu i čekati donošenje presude jer se vjernici nemaju od čega skrivati niti zašto bježati.

Iz navedenog uviđa se ponovno jasna teološka svijest i nauk Ivana Zlatoustog. Jedini tko može donijeti oprost gradu, uvjeren je, jest sam Bog kojem kršćani služe. Svojim pokor-

ničkim ponašanjem vjernici mogu postati primjer kako odgovoriti na izazov krize jer ih vjera potiče da najprije traže Božje smilovanje, nakon čega od njega mogu dobiti svjetlo jasnoće i snagu za traženje. Kršćani se za razliku od ostalih građana nisu usredotočili na to da traže izgubljene povlastice niti razmaženo ponavljaju kojim je sve častima Antiohija bila obasuta jer iz pozivanja na staru slavu nije mogao doći odgovor na problem. Kršćani će prihvatiti situaciju u kojoj su se našli smatrajući je sredstvom spasenja.

Nekršćanima je teško padalo, bilo im je gotovo i nemoguće, prihvatiti kršćansku poruku koju je propovijedao Ivan Zlatousti. Štoviše oni su, kao što je Libanije osumnjičio, pomišljali na to da se iza tolikog kršćanskog zauzimanja krije i mogući krivac. Stoga su u poganskim krugovima i nastale insinuacije o ulozi kršćana u rušenju statua, jer su statue bile povezane s carskim kultom, a poznato je bilo da kršćani nisu držali do kulta careva, već jedino do štovanja Boga. Moguće postojanje carskih kipova u gradu, prema njihovim tumačenjima, mogao je biti povod kršćanske reakcije i eventualno razračunavanja s carskim kultom. No, da su kršćani zaista odgovorni za rušenje statua i da je povod bio reakcija na eventualno štovanje careva, ostalo bi neshvatljivo zašto Ivan Zlatousti u homilijama ne govori o kultu statua.[285] Razlog kršćanskog ostanka u gradu nije priznavanje krivice za rušenje carskih statua, nego iznad svega solidarno prihvaćanje situacije u kojoj se grad našao. Crkva kao zajednica treba biti spremna prihvatiti patnju i žrtvu, jer smatra da su patnja i žrtva duhovne vrednote koje mogu iznjedriti boljitak društva. Budući da je prema kršćanskom nauku, polazeći od apostola Pavla, Crkva tijelo Kristovo, ona želi postati što sličnija njemu i tako ga nasljedovati.

Egzistencijalna kriza postaje prigoda za prihvaćanjem spasenjskih sredstava koje nudi vjera, to jest sam Krist Gospodin. Kršćani prihvaćaju posljedice rušenja statua, prihvaćaju sve kazne koje su u gradu nastupile te izvlače korist za svoj vjerski život. U tom duhu Ivan Zlatousti zajednicu poziva da postane uzorna u gradu, jer ako ostali građani vide konkretan i pozitivan primjer, imat će razloga za obraćenje. Ako kršćani aktivno svjedoče one prave vrednote, i drugi će biti motivirani pridružiti se vjernicima, potom se ustegnuti od odlazaka u teatar i hipodrom, ali i prihvatiti kazne kojima je grad bio kažnjen. Odlazak u crkvu, izbjegavanje grešnih praksi zaklinjanja, ustezanje od raskoši i dokolice, spremnost na prihvaćanje kazne, sve su to sredstva kojima će kršćani na neki način pobuditi smilovanje kod Boga. Ujedno će caru pružiti razloge da se i on sam smiluje te ne primjeni drastičnu odmazdu za počinjeno.

[285] Već car Gracijan u trećem stoljeću započinje uklanjanje carskog kulta postupno izostavljajući božanski carski naslov *pontifex maximus*. No, upravo car Teodozije konačno prestaje sa upotrebom tog carskog naslova kojim se, čak i dok se cara oslovljava, pokazivala primisao iskazivanja božanske časti caru. Stoga je neopravdano da kršćani ruše carske statue zbog toga što se cara i njegove prikaze časti kao božanstvo. Usp. Alan Cameron, The Imperial Pontifex, u: *Harvard Studies in Classical Philology*, 103 (2007.) 1, 341-384.

Ivan Zlatousti vjeruje da će težak život koji je nastupio u gradu postati sredstvo spasenja za sve stanovnike. Kada Bog pogleda na kršćansku zajednicu koja spremno trpi, koja se pokazuje uzornom premda za novonastalu situaciju nije kriva, Bog će smekšati carevu odluku, uvjeren je Ivan Zlatousti, pa će grad biti pošteđen najvećih kazni. Jednostavno, kršćansko ponašanje u gradu jest uzorno religiozno-društveno ponašanje o kojemu ovisi sudbina grada. Jedino je kadro ishoditi smilovanje svjetovne vlasti putem Božje intervencije. Okupljanje, trpljenje i molitva postupci su uzornog kršćanskog ponašanja koje donosi pozitivno rješenje situacije.

3.2.1. Promicanje kršćanske zajednice u društvu

Autentično ponašanje zajednice vjernika pretpostavlja zajedničke ciljeve svih članova Crkve. To znači da svi vjernici, bez obzira na svoju društvenu klasu, trebaju djelovati kao jedna cjelina u teškom vremenu egzistencijalne krize. Za ostvarenje jedinstva potrebna je socijalna pravda, što uključuje povezanost bogatih i siromašnih članova Crkve. Tema socijalne pravde kojom se povezuju različite kršćanske zajednica česta je u različitim homilijama Ivana Zlatoustog. Osim u homilijama *O statuama* pronalazimo[286] je i homilijama o Evanđelju po Mateju, Prvoj poslanici Korinćanima, Djelima apostolskim kao i u propovijedi upućenoj Eutropiju. Problem bogataša nije u njihovu bogatstvu nego u pohlepi i bahatosti koje izviru iz bogatstva. Bogataše upućuje da iskazuju pomoć siromašnima. Tako se učvršćuje i njihovo zajedništvo. Suradnju iščitava iz Svetog pisma, osobito u homilijama koje su svojevrsne egzegeze svetopisamskih tekstova (Evanđelje po Mateju, Prva poslanica Korinćanima, Djela apostolska). Ivan Zlatousti nije protiv bogataša pa stoga ni protiv ekonomskog napretka nego želi sve društvene klase usmjeriti višim duhovnim vrednotama koje su utemeljene na Svetom pismu. Kao u homilijama *O statuama*, Ivan Zlatousti ističe u djelu *O nadi* da se ne preziru ni siromasi ni bogataši već da kršćanin pogleda dalje, točnije, traži da se svaki neovisno o svojem ekonomskom statusu promijeni: „Nemoj odbaciti siromaha, gledajući na dobitak i novčanu korist, ali nemoj prezreti ni bogataša zbog prokletoga novca, nego podjednako opominji i siromaha i bogataša da se urazume. Nikoga ne obeznađuj, pa ni onoga koji je previše zaglibio u grijeh, kako ga ne bi porinuo u najdublji bezdan grijeha, nego pruži ruku onima koji su posrnuli.“[287]

[286] Usp. Joel CASSADY, Saint John Chrysostom and Social Justice, u: *Obsculta 2* (2009.) 1, 5-12.
[287] Ivan ZLATOUSTI, *Govori i homilije o nadi u uskrsnuće*, 26.

Askeza[288] je jedna od duhovnih vrednota. Iako se izravno ne spominje, na nju se misli kada potiče bogataše da ne budu bahati nego jednostavni, a siromahe da se nauče strpljivosti. I u ostalim djelima, naročito onima upućenim bogatoj udovici Olimpiji, nalazimo uzvišenost askeze u svagdašnjem životu. Olimpija materijalno pomaže siromašnijima, duhovno profitira od bogatstva, a ostaje skromno živjeti. Iskazivanje milosrđa slabijima[289] važan je društveni element kršćanskih zajednica. Bogatstvo se ne sastoji u iskazivanju bahatosti nego u iskazivanju darežljivosti prema slabijim članovima društva. Budući da je Antiohija poznata kao mjesto u kojem se iskazuje prestiž bogatijih članova društva, u vremenu rušenja statua itekako će dobro doći askeza, milosrđe i strpljivost. Kršćani će svojim zalaganjem usmjerenim na kršćanske vrednote pokazati drugačije stavove u gradu koji se nalazi u egzistencijalnoj krizi. Slično o ulozi bogatstva kao o iskazivanju darežljivosti prema siromašnijima govori u Tridesetdevetoj homiliji na Prvu poslanicu Korinćanima: „Zar si tužan što nisu svi propali kako bi ti nakupio zlata samo za sebe? Nisi li čuo ono što je rekao Salomon: 'Tko dijeli obilato, sve više ima, a tko škrtari, sve je siromašniji. Tko ne da žita, kune ga narod, a blagoslov je nad glavom onoga koji ga prodaje'?“[290]

Promicanje kršćanske zajednice kao one koja može donijeti promjene u gradu izražava se kroz svijest odgovornosti svih članova Crkve za zajedničko dobro. Ivan Zlatousti prema Dumitrascu[291] nije živio za sebe već za druge. Sve ono što se događa u njegovoj blizini, Ivana Zlatoustog nije ostavilo ravnodušnim. Ropstvo, luksuz, ponos, laganje ili žeđ za javnim gradskim funkcijama opisuje strogim terminima, ali su zato mir među ljudima, zajedništvo, iskrenost u poslu i milosrđe višestruko pohvaljeni u homilijama jer su ugodne Bogu. I vjernici o tome slušaju u Crkvi stvarajući tako eklezijalnu svijest. Oni koji se trude živjeti pobožno, koji unose u život i svoju obitelj evanđeosko vladanje pohvaljeni su u zajednici, pokazuju se kao primjer. Svaki kršćanin je odgovoran za stvaranje tog eklezijalnog zajedništva, kolektivne svijesti jer su svi kršćani članovi mističnog Kristovog Tijela, Crkve. Važan element kolektivne svijesti koja se oblikuje u sudjelovanju na liturgijskim činima jest življenje prema kršćanskoj mudrosti.

---

[288] Usp. Jeremy KIDWELL, Radical or Realist? An Inquiry into the Social Ethic of John Chrysostom as a Model for Resourcing the Tradition in Reflection of the Common Good, u: *Theology and Economics: A Christian Vision of the Common Good*, Jeremy Kidwell – Sean Doherty (ur.), New York, 2015., 127-142.
[289] Usp. Gerasimos MERIANOS – George GOTSIS, Savings for Redistributive Purposes: Stewardship of Wealth in the Teachings of Basil of Caesarea and John Chrysostom, u: *Managing Financial Resources in Late Antiquity*, G. Merianos i dr. (ur.), London, 2017., 73-115.
[290] Ivan ZLATOUSTI, *Govori i homilije o nadi u uskrsnuće*, 109.
[291] Usp. Nicu DUMITRASCU, St. John Chrysostom and the Responsibility of a Free Conscience, u: *Theology Today*, 73 (2016.) 3, 230-240.

U vremenu krize[292] promišljati situaciju kroz prizmu kršćanske mudrosti višestruko koristi. Ona se stječe vježbanjem. Egzistencijalna kriza uzrokuje napetosti kod svih, pa i kod kršćana, te bi onda i pojedinci mogli krivo reagirati i tražiti odgovore u poganskim ili židovskim mjestima, mogu zatajiti svoju vjeru i ono najgore, mogu se rasrditi jer su nepravedno osuđeni kao krivci za rušenje statua. Vježbanje u kršćanskoj mudrosti jest vježbanje u smirivanju srdžbe ili napetosti. Ono se sastoji u imitiranju života kršćanskih svetaca. Tako će se u homilijama *O statuama* govoriti o Jobu i Pavlu, a u ostalim tekstovima i o drugim antiohijskim uzorima osobito mučeniku Babili i biskupu Meleciju. Kršćani u Antiohiji trebaju prihvatiti nepravdu u kojoj su se našli zbog egzistencijalne krize uzrokovane rušenjem statua. Mučenici[293] su također prihvatili nepravdu jer su trpjeli radi Božjih ciljeva. Redovito pohađanje Crkve, tješenje Kristovom žrtvom i strpljivo podnošenje konkretne situacije dovest će do rješavanja egzistencijalne krize.

Na kraju, vratimo li se na same uzroke rušenja statua, vidjet ćemo nezadovoljstvo novim porezom koje dovodi do smanjenje luksuza i gradskog prestiža među građanima. Nezadovoljstvo je planulo jer građani nisu imali kršćanske vrline. Tražili su blagostanje, a dobili novi namet koji bi im pomutio planove. Naravno, novi porez jest nepravedan za građane koji savjesno izvršavaju dužnosti prema Carstvu. Upravo kršćanska mudrost o kojoj Ivan Zlatousti govori, mogla je jedina smiriti situaciju. Da su građani prihvatili nepravedni porez, asketski se ponijeli u novom nametu, usmjerili prema Bogu umjesto prema stjecanju financijskog prestiža, do rušenja statua i svih posljedica ne bi ni došlo. Važno je i nakon rušenja statua slijediti kršćansku mudrost da kazne i carska odmazda ne bi bile još veće. Kršćani trebaju zadržati smirenost[294] u nepravdi o kojoj je Ivan Zlatousti pisao već u djelu *O svećeništvu*. Sada je svojim autoritetom, pobožnošću i moralnim životom javno pokazuje svim građanima Antiohije.

3.2.2. Kršćansko davanje moralne pouke iz incidenta rušenja statua

Kršćani su trebali već od samog početka, i prije incidenta sa statuama, pažljivo poslušati propovijedanje Prve homilije. Talon[295] navodi da je Ivan Zlatousti zabrinut jer su u gradu prisutni psovači koje treba ukoriti. Vrijeđali su cara. No, kršćani nisu poslušali Ivana Zlatous-

---

[292] Usp. Nicoleta ACATRIENEI, Perspectives of Saint John Chrysostom for the VUCA World, u: *Managing VUCA Through Integrative Self-Management*, Sharda Nandram – Puneet Bindlish (ur.), Cham, 2017., 27-44.
[293] Usp. Collin GARBARINO, *Resurrecting the Martyrs: the Role of the Cult of the Saints, A. D. 370-430*, doktorski rad, Baton Rouge, 2010.
[294] Usp. Iulian ISBASOIU, The Pastoral Care and the Priest Profile in the Study *On the Priesthood* of Saint John Chrysostom, u: *Dialogo*, 2 (2015.) 1, 318-326.
[295] Usp. Jonathan TALLON, *Faith in John Chrysostom's Preaching: a Contextual Reading*, doktorski rad, Manchester, 2015., 130-131.

tog pa su se dogodile posljedice koje ističe u Drugoj homiliji. Da su ozbiljno upotrijebili njegove upute o postupanju prema psovačima, incident bi se vjerojatno izbjegao. Zato će u Drugoj homiliji usporediti one koji ga nisu poslušali sa svetopisamskom prispodobom o talentima u kojoj povjerene talente pojedinci zakapaju. Prema Ivanu Zlatoustom antiohijski vjernici umjesto da su ukorili psovače koji su potaknuli incident, zakopali su svoje talente.

Iz Prve homilije jasno se vidi da je sumnjivo ponašanje bilo prisutno u gradu već i prije samog incidenta sa statuama. Kršćani su osim usmjerenosti na vlastiti vjerodostojan kršćanski život, dužni djelovati i na okolinu u kojoj se nalaze. Manjak ćudoređa među građanima Antiohije uzburkan je utjecajem kazališne klake koja je uspjela uzrokovati incident sa statuama. Kršćani se stoga nisu dovoljno dobro ponijeli prema psovačima koji se navode na kraju Prve homilije. Jednostavno, kršćani nisu uspjeli utišati nezadovoljne glasove nego ih je nasuprot kršćanskoj mudrosti kazališna klaka usmjerila na destruktivno ponašanje.

Ivan Zlatousti polazi od ove krize kako bi kršćanima dao moralnu poduku za cjelovit kršćanski život. Zaoštrit će razlike između kršćanske i poganske mudrosti, učiniti jasno razgraničenje s drugim religijskim skupinama, a događaj rušenja statua poslužit će mu kao valjani argument. Sve posljedice koje su se dogodile nakon rušenja statua ublažit će jedino kršćansko zauzimanje za grad. Egzistencijalna kriza postaje tako Ivanu Zlatoustom povod da kristijanizira društvo. I zaista, posredovanjem monaha koji su se spustili u grad, biskupom koji je otišao tražiti carev oprost i naravno pokorničkim ponašanjem vjernika u Antiohiji, dogodile su se pozitivne promjene koje su prvenstveno rezultat religiozno-društvenog poslanja Crkve. Navedeno se osobito očituje u posljednjoj uskrsnoj Dvadesetprvoj homiliji u kojoj završava: „Neka se pogani vrate snazi kršćanstva, neka nauče što je naša mudrost!“[296]

3.3. Utjecaj kršćanskog nauka i duha na antiohijsko društvo u vrijeme krize

Iz svega rečenoga jasno je da je u vrijeme krize zasjalo u punom sjaju ono što je Crkva naviještala već prije kroz svoj temeljeni ćudoredni naviještaj. Zato je Ivan Zlatousti dobro znao da je i budućnost grada ovisila o mjeri u kojoj građani prihvate vjeru u Boga. Kršćanstvo je u odnosu na poganstvo, pa i na židovstvo, bila neusporediva snaga s kojom je trebalo računati na duge staze. Kriza u Antihiji samo je pokazala da je kršćanska vjera bila blagoslov za grad što je postalo vidljivo već iz carske presude. Budući da je carska presuda bila povoljna za grad, kršćani su s pravom držali da je njihova vjera izvršila presudan utjecaj i na samoga cara.

[296] Usp. John CHRYSOSTOM, *On the statues*, XXI, 19, 726.

Ivan Zlatousti je stoga, polazeći od konkretnih okolnosti, poticao kršćane na ispravno razumijevanje svojeg identiteta i poslanja u gradu u mnogo širem kontekstu. Već od samog početka događaja rušenja statua, Crkva se distancirala od pobune ili poticanja daljnjih sukoba pokazujući se spremnom nositi odgovornost za posljedice. Ovdje se nalazi temelj svakog poslanja Crkve tijekom vremena krize i donošenja carske presude. Time je u stanju afirmirati Crkvu kao nositeljicu božanske svijesti, to jest ispravnoga djelovanja u svim okolnostima i u budućem životu grada.

Kao pastir Crkve u Antiohiji pokazao je smirenost što je ostao uz svoj narod, potaknuo ih na molitvu za biskupa koji je pošao u Konstantinopol. Štoviše, od svojih je vjernika zatražio da prihvate posljedice rušenja statua tako što će ostati u gradu. I to nije bilo sve, već je držao da je ovaj događaj škola iz koje svi trebaju učiti te prionuti odgovornijem duhovnom životu. Kršćanski su stavovi i uvjerenja jedini jamčili ravnotežu i umjerenost u ponašanju te se iz svega moglo razabrati da je to ujedno bio poziv i poganima neka razmisle o obraćenju i pristupe Crkvi dajući se voditi Božjom riječju za bolju budućnost grada. A kršćanska vjera nije u nijednom trenutku mogla poticati na daljnje sukobe, niti je širila mržnju prema onima koji misle drugačije, niti je išla putem prkosa i odbijanja građanskoga posluha, već je bila jamstvo zaustavljanja svih sukoba i ponuda nove vizije života i suživota za budućnost carstva i grada. Zato ne samo da je pozivao da se stišaju psovači i prekinu grešne prakse u ovoj situaciji, već je uvijek naučavao takve vrijednosti kao spasenjske stavove pred Bogom, bez obzira na društvene okolnosti i krize. Osim toga dok je očekivao da se sav grad stavi u molitveni i pokornički stav moleći Božje smilovanje od zemaljskih kazni i tragedija, on je to koristio kao poticaj da se svi ljudi sjete svoje odgovornosti pred Bogom i da paze kako žive jer će ih jednoga dana Bog suditi za vječnost.

Kada se promotre posljedice propovijedanja Ivana Zlatoustog, utvrđuje se Crkva kao jedna stabilna zajednica vjernika koja je ostala postojana u svojim naumima. Crkva je zajednica koja je jedina ostala postojana u pokori, u iščekivanju presude i smirena u najtežim trenucima egzistencijalne krize. Ali ne zato što se znala nositi samo s krizom, već zato što je imala jasnu vjeru i ispravan nauk koji joj je bio svjetlo na putu prema vječnosti. A i nakon presude, Crkva je svjedočila da je jedina ozbiljna institucija koja nije željela potisnuti neistomišljenike, nego je sa zahvalnošću Bogu izvršila odredbe carske presude, jer je i Ivan Zlatousti bio mišljenja da prihvaćanjem kaznenih mjera može doći blagodat za duhovni život. Vodio je Crkvu tako da nikada nije pravio razliku među ljudima na tragu njihova socijalnog statusa ili položaja, već se zalagao za zajedništvo svih članova bez obzira na ekonomski status. To je vidljivo i iz homilija u kojima se govori o zajedništvu svih vjernika bez obzira na ekonomske

prilike, o njihovom pomaganju, o želji da ne budu bahati nego da pomognu onome koji je u potrebi. Očito je vrlo dobro kao pastir i propovjednik koristio ovu prigodu da ide dalje od samog događaj te da gledaju kako ispravno živjeti u budućnosti gdje će se naći jedni pored drugih i bogati i siromašni. No zaludu im sve ako ne budu živjeli solidarno jer su zemaljske vrijednosti prolazne te služe da se njima steknu nebeska dobra.

Snagu siromaštva je isticao pozivajući se na primjer monaha jer su i oni imali značajnoga udjela i važnu ulogu u donošenju carske presude u Antiohiji. Ali više od toga da njih pohvali, bilo mu je stalo istaknuti njihovu krepost kao primjer za svakodnevni život. Želio je oduševiti svoje vjernike za dosljednost koju su oni pokazali. Tako je i ovo bila sretna okolnost za promidžbu monaškoga života kao takvoga jer je imao konkretan primjer koristi od njihove kreposti koji je mogao staviti pred oči svih građana Antiohije.

Znajući da su za Libanija i pogane monasi bili kršćani ekstremnog vjerskog uvjerenja, misli i djelovanja, on sada svjedoči koliko je njihova dosljednost i radikalnost korisna. Oni su bili najbolji primjer i dokaz istinske kršćanske mudrosti prema kojoj bi se svi trebali usmjeravati i inače, a ne samo u vrijeme krize. Oni koji nemaju ništa i koji nisu bili dužni za grad išta učiniti, spustili su se i sudjelovali u rješenju situacije. Sudjelujući u rješavanju krize pokazali su velikodušnu duhovnu mudrost koja plijeni pozornost i koja je hvale vrijedna. Na osobit način tako su sve crkvene službe, svaka u svojoj mjeri, dale svoj doprinos rješenju krize. Može se stoga zaključiti da je Ivan Zlatousti koristio ovu prigodu da ukaže na važnost kršćanske misli u antiohijskom društvu. Kršćani su ozbiljno shvatili, ali i prihvatili situaciju sa statuama, pokazali su visok stupanj odgovornosti jer su ostali u gradu, uključili su sve crkvene službe u rješavanje situacije i tako dokazali da je Crkva ozbiljna institucija koja vrlo konstruktivno sudjeluje u gradskom životu. Ona se ne izdvaja iz društva, niti bježi od odgovornosti u prilikama i neprilikama, već zauzeto sudjeluje u izgradnji boljitka svoga grada.

Budući da je Crkva zauzeta oko egzistencijalne krize te aktivno sudjeluje u njezinom rješavanju, Ivan Zlatousti prikazuje kršćansku vjeru veoma ozbiljnom sastavnicom života čak i za svjetovne okolnosti. Kršćanski nauk, uvjerenja je Ivan Zlatousti, utječe na gradske prilike jer nudi novu kvalitetu duhovnoga i ćudorednoga života, te iziskuje od kršćana da konkretnim primjerom budu spremni ozbiljno pristupiti problemu. Tako pokazuje svim građanima, bez obzira na pripadnost pojedinoj ekonomskoj skupini ili društvenom staležu, da je zajedničko dobro važnije od ekonomskog blagostanja nekih pojedinaca te da svi mogu i trebaju doprinijeti tom dobru. Primjer za to su monasi koji su, premda siromašni, dali značajan doprinos rješavanju problema. I premda su se na određeni način odrekli svijeta, to jest izišli iz društva kad su otišli živjeti u pustinji, ipak nisu okrenuli leđa potrebama svoga grada. Oni su pozitivan

primjer onih koji imaju ispravnu kršćansku svijest i odgovornost za društvo, a koja nije motivirana zemaljskim dobrima, to jest nije obojena partikularnim interesom. Ivan Zlatousti, ističući njih kao primjer, želi ražariti u kršćanima tu istu svijest i ponos jer više za dobrobit društva čine oni koji djeluju motivirani kršćanskom mudrošću nego oni koji imaju novca i zemaljskih dobara.

Sve se to iščitava iz posljednjih homilija u kojima prikazuje religiozno-društveno zauzimanje Crkve zaslužnim za ishođenje oprosta kod Cara. Iz toga se pokazuje vjernička zadaća i poslanje koje je s jedne strane izviralo iz kršćanske mudrosti, a s druge je sve ljude usmjeravalo prema toj istoj mudrosti. No i u ovom slučaju, nakana Ivana Zlatoustoga nije bila samo da pozitivno riješi jednu konfliktnu situaciju, već da postavi temelje za dugotrajan život i autentičnu dobrobit društva. Bio je svjestan da se poganska kultura i gradski običaji ne mogu uspoređivati s kršćanskom mudrošću. Kršćanska mudrost gradila je društvo na neprolaznim temeljima Božje riječi i vjere za razliku od ljudskih i zemaljskih vrednota poganskih i gradskih običaja koje su bile privremenog karaktera pa su neminovno vodile i do spornih i konfliktnih situacija nepoželjnih u samome društvu.

Ivan Zlatousti je također jasno znao u čemu je ključ tih razlika. Crkva je, naime, bila Božji narod koji se hrani Božjom riječju i okuplja na zajedništvo s njime u euharistiji. Iz euharistijskog zajedništva koje ima svoje mjesto u crkvi izvirala je sva jasnoća i snaga kršćanskoga života. Temeljeći svoje ponašanje na Božjem nauku, kršćani su pokazivali koliko se razlikuju od pogana, pa čak i od Židova, premda su u svemu bili solidarni sa svima za zajedničku dobrobit. Stalo mu je da ukaže kako bi bilo važno da na duge staze sam grad i njegovi građani prigrle onu bolju opciju, a to je pristajanje uz kršćansku vjeru.

Razumljivo je da je kao pastir bio svjestan dijela vjernika koji su bili mlaki i nemarni za redovito prakticiranje vjere ili onih koji su bili nedovoljno poučeni i odgojeni u vjeri da naprave jasnije odvajanje od svjetovnoga mentaliteta. Upotrebljava ovu prigodu da ih prodrma i snažnije privuče k Crkvi pozivajući ih na redovito okupljanje u crkvi. Uvidjevši da i mnogi nevjernici u toj situaciji dolaze u crkvu, doživio je to kao pastoralni izazov koji je mogao donijeti dobar rezultat i mnogima otvoriti oči o važnosti dolaska u crkvu. Ako se moglo i dogoditi da ljudi očekuju rješenja samo u okvirima odluka civilne vlasti, a nije, bilo je važno da te iste ljude pouči o trajnim i neprolaznim, nebeskim i vječnim vrednotama. To je bilo poslanje i zadaća Crkve koja je postala, uz civilnu vlast, snažno uporište građanima.[297]

[297] To se pokazalo i prilikom samog incidentnog događaja kad su građani, nakon što su pojurili prema civilnoj vlasit, odmah zatim požurili i do crkve gdje su također tražili utjehu i jamstva.

Gledajući dugoročno, a znajući kako građani žive i od zajedničkih okupljanja na prikladnim mjestima u gradu, Ivan Zlatousti je i ovaj put imao kršćansku ponudu za koju je bio uvjerenja da je ispravnija od drugih. Umjesto da ljude prepušta teatru, kupalištima, trkalištima i trgovima, nudio im je da otkriju crkvu kao mjesto okupljanja. Prednost okupljanja u crkvi jest ta što je ona do kraja i isključivo mjesto odgoja, dok nijedno drugo mjesto koje je bilo mjesto susreta u kontekstu poganske kulture, nije jamčilo odgoj u vrednotama. Naprotiv, umjesto kreposti u ljudima je budilo niske strasti. To su bili razlozi zašto je okupljanje u crkvi i različite vrste zajedničkih susreta smatrao vrlo važnima i za konkretni život svoga društva. Crkvi koja je još uvijek u njegovo doba tražila svoje mjesto u društvu, ovaj je događaj bila prava prigoda za barem tri stvari. Crkva se mogla do kraja afirmirati pokazati kako je istinski saveznik Carstva i poručiti da joj nijedna druga skupina u gradu ne može biti alternativa. Ona je oduvijek, jer je izgrađivala svakodnevnu odgovornost polazeći od slušanja Božje riječi i njegove volje, razvijala poštovanje[298] za zakonitu vlast. Budući da ni Isus ne bi to napravio, ni ona nije poticala ljude na pobune, nemire i nered. Nije produbljivala jaz među ljudima, niti je sebi davala za pravo poticati sukobe, nego je razborito odgovarala na situaciju u kojoj se našla. Ivan Zlatousti je očekivao da građani to uoče pa da započnu preispitivanje svojeg ponašanja. Crkva nije zlorabila svoj položaj gajeći osvetu, nego je bila za primjerenu kaznu prema krivcima: uspjela je ujediniti grad i pomogla je da se zajednički prihvate posljedice odgovornosti. Ivan Zlatousti je stoga s pravom isticao važnost kršćanskoga duha i misli, te također i Crkve kao institucije koja je, vodeći vjernike putem vječih i neprolaznih vrednota, davala najveći doprinos stabilnosti društvenoga života.

3.3.1. Promicanje obiteljskog života i zajedništva

Uz naglaske o važnosti kvalitetnog društvenoga života samoga grada, Ivan Zlatousti je predviđao još jedno važno područje, a to je obiteljski život. I u ovom slučaju se može iščitati da je iskoristio događaj rušenja carskih statua da ostavi trajnu i neprolaznu poruku za obiteljski život, nadasve onim kršćanima i građanima koji su zanemarivali važnost života u obitelji. Kao što kršćani, bio je mišljenja, trebaju utjecati na antiohijsko društvo svojim asketskim ponašanjem, tako isto trebaju svjedočiti kvalitetom bračnoga i obiteljskoga života.

[298] Ivan Zlatousti isto tako u homilijama *O statuama* poštuje carsku vlast i ne napada cara. Nakon rušenja statua nećemo naći želje da se nemiri nastave. Propovijedat će u obranu građana Antiohije, ali će usporediti uvredu koju su građani učinili prema caru s uvredama grijeha koje kršćani svakog dana grešnim praksama upućuju Bogu. Zaključit će da se sudjelovanjem u grijehu više vrijeđa Stvoritelja od stvorenoga. Usp. Maijastina KAHLOS, The Emperor's New Images – How to Honor the Emperor in the Christian Empire, u: *COLLeGIUM*, 20 (2016.) 1, 119-138.

Kršćani su u novonastaloj situaciji trebali posvjedočiti da se ne daju uznemiriti i da nastavljaju živjeti s povjerenjem u pozitivan ishod, premda se u pojedince također uvlačio strah te su se slijedom toga počeli povlačiti u svoje kuće zabrinuto iščekujući presudu sudaca. Ivan Zlatousti nije zaboravio ni u tim trenucima biti promotorom autentičnog obiteljskog života. Radeći za dobro obitelji, djeluje na samo središte antiohijskog društva. Kada u homilijama govori o članovima koji nisu došli u crkvu na okupljanje, želi sve kršćane, pa i one strašljive, privući na dosljedan kršćanski život. Ivan Zlatousti vidi veliku korist i prednost za obiteljski život u tome što se građani više ne okupljaju na javnim mjestima u gradu već radije ostaju u svojim obiteljima. Stava je da je mnogo korisnije za kršćane da ostanu u svojim kućama nego da odlaze na gradski trg ili na poganska ili židovska mjesta okupljanja. Ukazuje im vrednote obiteljskog života pa tako svakog člana koji se grčevito hvata i poganstva i židovstva kao slamke spasa, on poziva da živi s povjerenjem u Boga i da se drži vjere jer je to mnogo sigurnije. Nadalje, od kršćana očekuje da se ne zaklinju niti odlaze u teatar ili hipodrom. Radije neka ostanu u svojim kućama i slijede kršćansku mudrost. Tako djeluju na kvalitetu života u svojim obiteljima, a iz zdravog obiteljskog nukleusa utjecat će na antiohijsko društvo. Iz toga vidimo da Ivan Zlatousti ne poučava svoje vjernike samo kako da se postave privremeno za vrijeme krize, već ide dalje od toga želeći ih izgraditi za viziju života vječnoga.

U tom duhu ukazuje na to da je bračni život[299] supružnika sličan povezanosti Krista i Crkve, kako uči sveti Pavao. Njihov odnos mora biti uglavljen na ljubavi i poštivanju. Roditelji samo tada mogu pristupiti odgoju svoje djece učeći ih Božjim zapovijedima i Svetom pismu. Naravno, Ivan Zlatousti razlikuje uloge oca i majke u braku. U homilijama *O statuama* na nekoliko se mjesta govori o roditeljskom odgoju djece. O'Roark[300] je primijetio roditeljski odgoj u Šestoj, Sedmoj, Trinaestoj, Petnaestoj, Šesnaestoj i Dvadesetprvoj homiliji. Otac pristupa odgoju u vremenu krize tako što djecu uči kršćanskoj mudrosti, točnije moralnim vrednotama. Majčinski odgoj je Ivan Zlatousti prikazao kao afektivni odgoj u kojem majke bodre djecu da ostanu postojana. Roditelji tako zajedno djeluju u odgoju djece, ali i jačanju obiteljskog zajedništva, ne samo u vremenu egzistencijalne krize, već i inače u životu u bilo kojem trenutku. Događaji koji su mu pred očima postaju prigoda da pouči svoje slušatelje vjernost kršćanskom nauku.

[299] Usp. Eirini ARTEMI, The Status of Women and Men in the Marriage by John Chrysostom (c. 349-407), u: *Mirabilia*, 21 (2015.) 2, 360-373.
[300] Usp. Douglas O'ROARK, Parenthood in Late Antiquity: the Evidence of Chrysostom, u: *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 40 (1999.) 1, 51-81.

U obiteljskom životu Ivan Zlatousti rado ističe da se treba izbjegavati zakletve. Osobito je to vidljivo u odnosu prema robovima[301] kada bi rob napravio pogrešku. Tada postoji mogućnost da otac i majka donesu različitu odluku. Jedan bi ga roditelj kaznio, a drugi ne bi pa bi svakako netko prekršio svoju zakletvu. Osim toga često i nepotrebno korištenje zaklinjanja loše je utjecalo na odgoj djece. Polazeći od ove situacije razvidno je da je za Ivana Zlatoustoga obitelj mjesto odgoja djece, ali i svih njenih članova. Razlog odgoja djece i bračnog suživota nije toliko zbog grada kao takvog, koliko se tiče same biti života supružnika i roditelja pred Bogom. Ivan Zlatousti odgojem ne želi prvenstveno stvoriti dobre građane[302] nego ih najprije usmjerava kršćanskim vrednotama. Cilj kršćanskog odgoja jest vođenje vjeri u Isusa Krista. Kršćanska obitelj postaje kućna Crkva[303] iz koje će započeti promjene u antiohijskom društvu, te će dati novu kvalitetu života, za razliku od prethodne poganske kulture koja nije vrednovala obiteljske vrijednosti na ispravan način.

Kvaliteti obiteljskoga života mogu pridonijeti čak i monasi, jer su oni primjer kreposnoga života. Ako utječu na vjernike da žive kreposno, time daju svoj doprinos čvrstoći i iznimnoj važnosti obiteljskoga zajedništva. Za Ivana Zlatoustog monasi su doista važni uzori[304] koje bi svi vjernici trebali slijediti. Monaški život je asketski život koji je nekoć prije toga provodio i sam Ivan Zlatousti te je kao asket znao koje sve kreposti treba usađivati ljudima. Kao što su monasi utjecali na njegov život, ukazali mu na vrednotu askeze, tako je on određene monaške vrednote i kreposti prenosio na obiteljski život svojih vjernika u Antiohiji. Kad god upozorava na uzdržavanje od grešnih praksi ili podučava roditelje kakvi da budu prema svojoj djeci ili prikazuje uzvišenost skromnog ponašanja ili podučava kršćanskoj mudrosti, Ivan Zlatousti dobrim dijelom govori iz asketskoga iskustva koje je sam proživio.

3.3.2. Kršćanski odgoj za moralni uspon društva

Osim u homilijama *O statuama* u kojima je Ivan Zlatousti navedenu krizu iskoristio za poboljšanje kršćanskog utjecaja na društvo, važno je istaknuti upravo ulogu kršćanskog odgoja za moralni uspon društva. Ono se može pronaći u jednom kasnijem njegovom djelu pod

---

[301] Usp. Chris Len DE WET, *Preaching Bondage: John Chrysostom and the Discourse of Slavery in Early Christianity*, Oakland, 2015., 210: pogledati 183. bilješku.
[302] Usp. Kelvin MUTTER, John Chrysostom's Theology of Marriage and Family, u: *Baptist Review of Theology*, 6 (1996.) 2, 22-32.
[303] Usp. Norbert WIDOK, Christian Family as Domestic Church in the Writings of St. John Chrysostom, u: *Studia Ceranea*, 3 (2013.) 1, 167-175.
[304] Usp. Wendy MAYER, What Does It Mean to Say that John Chrysostom Was a Monk?, u: *Studia Patristica*, 41 (2006.) 1, 451-456.

naslovom *Taština i odgoj djece*. Izbjegavanje teatra i utišavanje psovača koje spominje u homilijama *O statuama*, može se pronaći u navedenom djelu.

Prije svega Ivan Zlatousti ne želi da se u odgoj uvuče gradsko ponašanje koje se razvija u teatru, a to je taština – želja da čovjeka drugi ljudi časte pohvalama. Izbjegavanje odlaska u teatar nije povezano samo s egzistencijalnom krizom koju je uzrokovao utjecaj kazališne klake na narod. Teatar je utjecao na narod da postane bahat te učini incident sa statuama. Bahatost, kao i taština, izrazi su prestiža bogatijih pojedinaca koji su također utjecali na huškanje protiv cara i njegovih statua.

U djelu *Taština i odgoj djece* pokazuje se na koji način teatar utječe na ljudsko ponašanje. Bogatiji građani časte gledatelje u teatru očekujući za to pohvale, ni ne sluteći kako im se taština može obiti o glavu: „A čim ispred svih ušavši stane plemeniti muž koji ih je sve sabrao, svi, ustajući na noge, kao iz jednih usta ispuštaju isti poklik, složno ga nazivajući zaštitnikom i poglavarom. (...) I on se sam pokloni njima. (…) Nakon što potroši mnogo zlata, srebra, konja, haljina (…) opet ga ispraćaju uz mnoge pohvale. (…) Nakon što se potroše svi nebrojeni zlatnici, tada se pokazuje ništavnost ovoga slavlja – pepeo i prah.“[305]

Slično o teatru misli i dok govori o bračnom obiteljskom životu. Izbjegavanje teatra važno je za kvalitetan obiteljski život. O tome govori u Dvanaestoj homiliji na poslanicu Kološanima: „Pošto je sama naša narav u teatru promatrala bezbožne žene i sve što se ondje radi, dovukla je sve to u bračnu ložnicu, mislim tu najprije na ženskaste muškarce i žene koje podaju svoja tijela za novac. Ovo je oskvrnuće postalo dio bračnoga običaja koji ga je unio u ovu svetinju; ne bih rekao, ipak, da je za to kriv sam običaj prigodom vjenčanja: za to je kriva i naša slaba i nemarna volja.“[306]

Moralni uspon društva ne mijenja se naglo ni automatski, te se nije dogodio odmah nakon Prve homilije *O statuama* jer kršćani nisu uspjeli savladati psovače u gradu. Izbjegavanje loših riječi kršćane se može i treba učiti odmalena, budući da je kasnije mnogo teže ispraviti nezrelo i neodgovorno ponašenje. O zauzdavanju jezika Ivan Zlatousti govori dok šalje poduke za odgoj djece: „To su riječi koje odgajaju dijete da govori pobožno i čestito. Silno se potrudimo izbaciti svakog tuđinca da se s tim građanima ne bi izmiješali kojekakvi smutljivci i štetni ljudi; gnjevne riječi i psovke, besmislice, sramotne, svjetovne, ovozemaljske riječi – sve ih izbacimo napolje.“[307]

---

[305] Ivan ZLATOUSTI, *Taština i odgoj djece*, Split, 2014., 20-23.
[306] Ivan ZLATOUSTI, *Brak*, Split, 2017., 156-157.
[307] Ivan ZLATOUSTI, *Taština i odgoj djece,* 35.

Iz navedenih djela pokazuje se da obiteljski nauk, uloga dosljednog kršćanskog odgoja, nije samo dio homilija *O statuama* nego se pronalazi i u ostalim djelima. Kontekst rušenja statua samo mu je poslužio da pokaže važnost kršćanskog odgoja za moralni uspon društva. Da su kršćani u gradu iskorijenili gradsko ponašanje koje je bilo pod utjecajem teatra, incident se ne bi dogodio. S druge pak strane, neumjesni govor koji je bio rezultat nezadovoljstva zbog carevog poreza mogao se zaustaviti da su građani bili moralnijeg ponašanja.

3.4. Dvije ključne pretpostavke za ostvarivanje religiozno-društvenog poslanja Crkve

Posljednje poglavlje treće cjeline podijeljeno je na dva dijela. U prvom dijelu pokazuje se na koji je način Ivan Zlatousti u svojim homilijama upotrebljavao svetopisamske tekstove. Drugi dio ukratko prikazuje utjecaj liturgijskih okupljanja u crkvi po kojima je Ivan Zlatousti mogao jasno istaknuti poslanje Crkve.

3.4.1. Crkva i Božja riječ

Nadahnuće za religiozno-društveno poslanje Crkve Ivan Zlatousti prvenstveno nalazi u Božjoj riječi. Kada se na kraju prouče sve homilije *O statuama*, nailazi se na nebrojeno mnogo mjesta u kojima Ivan Zlatousti za razlog poslanja Crkve navodi upravo svetopisamski tekst. Homilije i liturgijska slavlja bila su popraćena svetopisamskim tekstovima. Građani koji su pohađali crkvu slušali su izabrane dijelove iz Svetog pisma. U ovim homilijama se osvrće na pročitane tekstove koji mu pomažu u nadilaženju ljudske patnje prouzrokovane egzistencijalnom krizom nakon rušenja statua. Dodajmo da je i inače tematizirao vrlo precizno ljudski život. Propovijeda upotrebljavajući biblijski nauk u nekoliko tematskih cjelina. Vrlo mu je važno odgovoriti na problem patnje, jednog od najvećih ljudskih problema i nedoumica. O ljudskoj patnji govori polazeći uvijek od Svetoga pisma, a zatim nastavlja govoreći o ljudskom dostojanstvu. Uz patnju i dostojanstvo, u prvoj polovici krize govori još o ljudskoj hrabrosti i žalosti dokazujući ih iz biblijskih likova. U završnim homilijama govori o caru i uspoređuje njegove postupke s biblijskim naukom. Navedeni elementi biblijskog nauka upućuju na identitet Crkve koja u egzistencijalnoj krizi predlaže posebno ponašanje.[308]

Prosvijetljena i poučena Božjom riječju glede stvarnosti patnje u ljudskom životu, Crkva se ponaša drugačije od drugih religijskih skupina. Dok su ostali građani tražili izlaz iz

[308] Konkretnije citate iz homilija *O statuama* u kojima Ivan Zlatousti prikazuje važnost Božje riječi izneseno je u: Ivan PETROVIĆ, *Identitet Crkve prema homilijama O statuama Ivana Zlatoustog u kulturno-povijesnom kontekstu kasnoantičke Antiohije*, licencijatski rad, Zagreb, 2015., 52-56.

patnje u bijegu od nje, Ivanu Zlatoustom je važno bilo istaknuti činjenicu da patnja postoji i da ima određeni smisao u kršćanskom životu. Kršćani u svojoj povijesti imaju iskustvo patnje jer je Isus Krist uz patnju došao do uskrsnuća. Patnja je tako postala dio njegovog poslanja. Ovaj specifično poslanje Crkve pomaže kršćanima da budu ohrabreni u trenucima nevolja, a ne da od njih pobjegnu.

Već u Prvoj homiliji navodi razloge ljudske patnje. Bog dopušta patnju jer ona čini čovjeka sličnijim Kristu patniku. Patnja ima soteriološki učinak jer vodi do spasenja. Ivan Zlatousti stoga tvrdi da čovjek koji ima iskustvo patnje neće sve zasluge pripisivati sebi te neće misliti da je Bog. Upoznat će Božju snagu i bolje služiti Bogu. Takav će razmišljati o uskrsnuću, spominjat će se onih koji također pate, imitirat će svece, cijeniti pravu sreću, bit će prokušan i zadobit će na koncu nagradu. Nakon što je prikazao smisao patnje, dokazuje je na primjerima iz Svetog pisma: „Onda, ovo su razlozi, ali ih je sve potrebno ustanoviti iz Pisma i pokazati točnim da sve što je rečeno o ovoj temi, nije izum ljudskog rasuđivanja nego jake rečenice Pisma.“[309]

Promotrimo li ostatak opusa Ivana Zlatoustog, također ćemo uočiti referiranje na Sveto pismo. Ono nepogrešivo odgaja i jamči siguran kršćanski život. Božja riječ je izvorište njegove ekleziologije. Sve što želi poručiti vjernicima izvlači iz Božje riječi. Prema Munthali[310] u homilijama *O statuama* konstantno upozorava vjernike da ne misle o ovozemnom životu nego da se usmjere prema budućim stvarima i ljubavi prema stvarnom nebeskoj Božjoj domovini. O nebeskoj domovini kršćani slušaju u Svetom pismu jer je ono uzvišenije od filozofije i svjetovnog govorništva. Razloge da Ivan Zlatousti tolio uzvisuje Božju riječ možemo pronaći već u djelu *Protiv protivnika monaštva*[311] koje je napisao prije propovijedanja homilija *O statuama*. Oni koji su protiv monaškog života postaju protivnici autentičnog kršćanskog života. Sveto pismo želi da svi žive kreposnim životom pa čak i ako su u braku. Pravi biblijski način kršćanskog života ipak se najočitije vidi u monaškom životu. Dok su pogani i Židovi osuđivali one koji su propovijedali Evanđelje, protivnici monaštva su bili kršćani koji su se odrekli Boga kao usmjerivača svojeg života i progonili su one koji su živjeli prema Božjim zapovijedima.

---

[309] Usp. John Chrysostom, *On the statues*, I., 14, 464.
[310] Usp. Robert MUNTHALI, *Transformation and Development of Human Society: a Homiletical Pastoral Perspective*, doktorski rad, Pretoria, 2011., 70-72.
[311] Usp. Margaret Amy SCHATKIN, *John Chrysostom as Apologist*, Thessaloniki, 1987., 207-208.

3.4.2. Crkva i liturgija

Druga ključna pretpostavka za razumijevanje poslanja Crkve prema homilijama *O statuama* odnosi se na liturgiju, točnije na redovito liturgijsko okupljanje u crkvi u kojoj je Ivan Zlatousti slavio euharistiju, molio i propovijedao. Uloga liturgijskog slavlja opisana je osobito u Dvadesetdrugoj homiliji *O statuama*. Amos[312] ističe upravo Dvadesetdrugu homiliju kao onu koja na osobit način govori o povezanosti liturgije i poslanja Crkve. Discipliniran kršćanski život očekuje se od svakog kršćanina koji pristupa sakramentu euharistije. To znači da se treba odvojiti od grešnih praksi zaklinjanja, očistiti svoju dušu, pomiriti s onima s kojima je zavađen i ukloniti svaku mržnju i opakost. U liturgijskom slavlju se pronalaze rješenja jer je Krist ostavio euharistiju i liturgijska okupljanja kršćanima za život. Po liturgijskim slavljima, osobito u sakramentu euharistije, kršćani prihvaćaju Kristov identitet u svijetu. U svetoj pričesti odbacuju se grešne navike, ona antiohijska želja za grešnim praksama jer se sigurnost nalazi u povezanosti Kristovim tijelom.

U već spomenutoj Dvadesetdrugoj homiliji *O statuama* Ivan Zlatousti daje upute katekumenima o važnosti liturgijskog života. Novokrštenici se pri ulasku u Crkvu odriču Sotone. Tako ulaze u otvorenu borbu s njim jer će se čitavog života morati odvajati od njegovog zavođenja. Liturgijska slavlja na osobit način pomažu kršćaninu u toj teškoj borbi. Redovito okupljanje pomaže u zajedništvu s Kristom i ostalim članovima Crkve. Onaj tko pobožno pristupa liturgiji, biva i na vidljiv način prožet njome. Stoga se može zaključiti da bez liturgijskog okupljanja ne bi bilo pravog odgoja vjernika, a tako ni autentične Crkve koja svoje uporište ima u Kristovoj žrtvi. Liturgija je doista posebno mjesto autentičnog okupljanja vjernika. U njoj se tvori i izgrađuje zajedništvo Crkve. [313]

Konkretna važnost liturgijskog okupljanja očitovala se u egzistencijalnoj krizi koja je zadesila Antiohiju. Ivan Zlatousti je liturgijsko vrijeme korizme primijenio na gradske prilike, to jest iskoristio krizu za dosljedan kršćanski korizmeni život, a onda potom i za dugoročne izgradnje vjernika. Liturgijska slavlja koja su se prakticirala u crkvi preko konkretnih vjernika mogla su utjecati na gradsko ponašanje. Tako kršćanska misao konkretno prelazi na društvo u kojem nastaju homilije *O statuama*. Crkva i grad kao mjesta prebivanja nisu odijeljeni jedno od drugog, ali su različiti. Crkveni prostor nije ispunjen grešnim elementima, već svetošću Božjih otajstava kojima se hrane vjernici. Zadaća i poslanje Crkve jest da to ozračje crkvenog prostora počinje širiti na svjetovno područje: treba ga prenijeti na ulice i trgove svoga grada.

---

[312] Usp. Charles Harry AMOS, *John Chrysostom Understanding of the Eucharist in Its Relation to the Christian Life*, magistarski rad, Rhodes, 1987., 62-70.

[313] Usp. Georgia FRANK, *Taste and See*: the Eucharist and the Eyes of Faith in the Fourth Century, u: *Church History*, 70 (2001.) 4, 619-643.

Upravo je to bila tematika[314] Petnaeste homilije u kojoj Ivan Zlatousti hvali vidljive promjene u gradu. Molitva i kajanje nisu više samo u crkvi, nego postaju ozračja čitavog grada. Grad postaje mjesto gdje se žive i u praksi primjenjuju vrijednosti o kojima su vjernici poučeni u crkvi: „Naš se grad čisti svaki dan. I ulice i raskrižja i trg javnog razgovora, slobodni su od požudnih pjesama i okrenuta gdje ćemo i mi. Ondje su molbe, zahvaljivanja, suze umjesto grubog smijeha, ondje su riječi zvuka mudrosti umjesto prostačkog jezika i naš cijeli grad je postao crkva, radionice su zatvorene i sve se obvezalo cijeli dan u ove opće molitve, i zove Boga ujedinjenim glasom bez dobitka. Koje propovijedi, koje uzvisivanje, koje savjetovanje, koja dužina vremena je ikada uspjela ispuniti ove stvari?“[315]

Vidimo da u liturgijskom okupljanju Ivan Zlatousti pronalaze rješenja za gradske prilike. Sretna je okolnost i to što se Crkva u vrijeme rušenja statua nalazi u korizmenom liturgijskom vremenu pa je Ivan Zlatousti sadržaje korizmenih liturgijskih praksi iskoristio kao ponudu rješenja nevolja koje su bile zadesile grad, što je vidljivo u Trećoj homiliji. Robinson[316] će istaknuti da je za Ivana Zlatoustog cilj posta u potpunosti promijeniti svoje dotadašnje ponašanje kao što su to učinili Ninivljani obrativši se na riječ Joninu. Stoga liturgijsko okupljanje, koje se sastoji u euharistiji i slušanju Božje riječi, postaje ključna pretpostavka za ostvarivanje religiozno-društvenog poslanja Crkve. Vjernici koji pohađaju crkvu i aktivno sudjeluju u liturgiji, njom su preobraženi da bi mogli i sami kasnije preobražavati svijet. Njihovo ponašanje se odlikuje kršćanskom mudrošću o kojoj vjernici slušaju u crkvi te je počinju ostvarivati u svome društvu, polazeći od konkretnog povijesnog trenutka u kojem se nalaze.

[314] Konkretnije o odnosu grada i crkve izneseno je u: Ivan PETROVIĆ, *Identitet Crkve prema homilijama O statuama Ivana Zlatoustog u kulturno-povijesnom kontekstu kasnoantičke Antiohije*, 49-51.
[315] Usp. John Chrysostom, *On the statues*, XV., 3, 644.
[316] Usp. Dana ROBINSON, *Food and Lay Piety in Late Antiquity*, 24-27.

ZAKLJUČAK

Istraživanje homilija *O statuama* prikazalo je mnogo detalja o religiozno-društvenom poslanju Crkve u kulturno-povijesnom kontekstu. Prvo smo objasnili kakav je bio kulturno-povijesni kontekst, to jest pozadina homilija. Dokazali smo da je Ivan Zlatousti homilije propovijedao u tridesetosmoj godini, a njegovo obrazovanje pomoglo mu je u boljem pripremanju homilija. Libanijeva sofistička škola je utjecala na njegovo retoričko umijeće izražavanja. U školovanju mu je pomogla majka koja je djelovala i na njegov poziv. Budući da se nije odlučio za svjetovni posao, duhovni poziv je razvijao u nekoliko etapa. Započeo je školovanje u teološkoj školi kao asket, zatim se povukao u planine kao monah da bi se na kraju ponovno vratio u Antiohiju te pod biskupima Melecijem i poslije Flavijanom prihvatio svećenički poziv. Kao kršćanin ostao je vjeran pravovjernoj struji jer je u Antiohiji uz njih bilo heretičkih pokreta, u prvom redu arijanizma.

Važan kontekst homilija jest grad Antiohija kao grad sa svojom prošlošću i tradicijom. Na temelju Libanijeve ostavštine dokazali smo njeno pogansko utemeljenje povezano s grčkom kulturom polisa i specifičan odnos rimskih careva prema gradu. Treći najveći grad u Rimskom Carstvu zbog svojeg položaja obasipan je carskim darovima. Građani su s vremenom postali svjesni svoje posebnosti i tako uvijek tražili povlastice ili se priklanjali onima koji su nudili bolje ponude. Njena veličina privukla je doseljenike te se u gradu razvija kozmopolitizam. No, proučavanjem religijskog sastava stanovništva, uviđa se pritajena napetost koja raste usponom kršćana i značajnim opadanjem poganskog utjecaja. Kršćani su svjesni svojeg utjecaja i uloge grada za kršćansku teologiju, kao i univerzalnosti svoje poruke.

Tijekom četvrtog stoljeća diljem Rimskog Carstva osjeća se ekonomska kriza. Vrhunac se krize u Antiohiji osjetio 387. godine kada su srušene carske statue. Utvrdilo smo važnost carskih statua za Rimsko Carstvo. Davale su im se božanske počasti, njima se željelo osvijestiti narodu specifični položaj cara u Carstvu. U mjestima gdje cara nije bilo, njegove statue postale su vizualni primjer njegove prisutnosti i vlasti. Pojedinci koji su željeli javno iskazati svoje nezadovoljstvo, često su se okupljali oko carskih statua. Prikazali smo da su u događaju rušenja statua sudjelovale različite skupine ljudi ovisno čije se tumačenje događaja posluša. U rušenju su mogli sudjelovati pogani, kršćani ili stranci koji su bili dio kazališne klake. U jeku događaja rušenja statua Ivan Zlatousti je započeo propovijedati homilije *O statuama*. Uz izvještaje o događaju, iznosi tadašnju teologiju i ekleziologiju.

Uspjeli smo istražiti poslanje Crkve prema homilijama *O statuama*. Možemo odgovoriti na sva istraživačka pitanja koja smo postavili pripremajući ovo istraživanje. Zaključujemo

da je religiozno-društveno poslanje Crkve u Antiohiji jedinstveno. Crkva ima društveno posalnje jer želi postati uzor u gradu. Njeno poslanje nadilazi poganske i židovske identitete i ponašanja pa se može postaviti kao ona koja će pripomoći pozitivnom ishodu egzistencijalne krize. Kršćani zastupaju grad jer u njemu ostaju, ne bježe niti osuđuju druge religijske skupine. Oni aktivno pridonose rješavanju egzistencijalne krize svojim specifičnim poslanjem. Kršćani svjedoče svoju duhovnu mudrost i prestaju s ponašanjima koja su karakteristična za pogane i Židove.

Budući da Crkva može biti uzor u gradu, ona postupno sve očitije zastupa grad. Ivan Zlatousti pokazuje da duhovna mudrost koju Crkva posjeduje donosi Božje milosrđe i carev oprost. Kršćanske navike povezane s odnosom prema hrani i piću, prelaze iz duhovne stvarnosti u građansku stvarnost. Kršćanska mudrost umjerenosti u hrani i piću, postaje tako suzdržavanje od grešne prakse grijeha. Svoju duhovnu mudrost kršćani su konkretizirali u gradske prilike kako bi lakše zadobili naklonost carskih sudaca.

Mudrost se očituje i u drugačijem odnosu prema ekonomskim klasama. Dok su gradske prilike iz antiohijske povijesti sklone polarizaciji bogatih i siromašnih, kršćani pokazuju njihovo jedinstvo. Ekonomski status ne mora biti prepreka za kršćanski život. Zajedništvom društvenih slojeva u egzistencijalnoj krizi pokazuje se jedinstveno poslanje Crkve. Svi članovi Crkve, bez obzira na financijske prilike, pozvani su na samokontrolu. Ona će pripomoći da se zadobije oprost. Dokazujući da je pozitivan ishod moguć zbog monaha i skromnih žena, Ivan Zlatousti zajednici poručuje da se kršćanska mudrost konkretizira u ustezanju od raskoši i bahatosti.

Istaknuli smo da društveno poslanje Crkve postaje zastupanje grada. Kršćani se solidariziraju s trpećom Antiohijom za razliku od pogana koji traže krivce u kršćanima, a istodobno se ne trude ispraviti situaciju. Ivan Zlatousti poziva kršćane da javno isprave prestupnike te riješe egzistencijalnu krizu. Aktivno zastupanje grada konkretizira se u solidarnosti s biskupom koji je otišao u Konstantinopol do cara Teodozija, s uplašenim obiteljima koje su ostale u svojim kućama i s trpećim građanima na koje bi mogla pasti carska osuda. Kršćani su mudri jer svojim zastupanjem žele ispraviti osuđenu Antiohiju i njene građane.

Uz nabrojane duhovne mudrosti kojima Crkva konkretno očituje svoje poslanje, važnu ulogu u stjecanju pozitivnog ishoda ima religiozno poslanje Crkve koje se očituje u odvajanju od poganskih i židovskih navika. Antiohija posjeduje raznoliku povijest ponašanja prema carskoj vlasti. Njene navike suprostavljanja caru često su povezane s teatrom kao mjestom otpora. Religiozno poslanje Crkve jest odvojiti se od teatra jer je to mjesto koje je car osudio. Ivan Zlatousti upućuje kršćane prema višim vrednotama od onih koje se njeguju u teatru. Ako krš-

ćani svoje poslanje vrše zastupajući grad, onda neće odlaziti u teatar koji po carevoj odluci postaje ilegalno mjesto.

Egzistencijalna kriza utječe na povjerenje građana. Kozmopolitski život Antiohije narušava se pa odnosi među različitim religioznim i društvenim skupinama su ohlađeni. Ivan Zlatousti religiozno poslanje Crkve nastavlja usmjeravanjem prema iskorjenjivanju navike zaklinjanja. Religiozno poslanje Crkve jest poboljšati odnose među građanima i to izbjegavajući ritualni obrazac zaklinjanja kojim se stvaralo povjerenje. Povjerenje se može vratiti bez zakletve. Kršćani će povjerenje vratiti običnim razgovorom i pouzdanjem da će druga osoba učiniti što je rekla. U homilijama donosi argumente kojima potvrđuje nekorisnost zakletve, a istodobno jača zajedništvo. Budući da je zakletva povezana s pogansko-židovskim običajima, izbjegavanje zaklinjanja pokazuje uzvišenost crkvene doktrine. Kršćani izbjegavajući zaklinjanje tvrde da je moguće vratiti narušeno povjerenje i bez ritualnih pogansko-židovskih obrazaca. Tako ponovno bivaju uzorom u gradu.

Deskriptivnom analizom homilija *O statuama* potvrdila se većina pretpostavki donesenih na početku ovog istraživanja. Religiozno-društveno poslanje Crkve razlikuje se od obrazaca ponašanja koji su dominantni u gradu dok traje egzistencijalna kriza jer kršćani su se postavili uzorima u gradu. Svoje obrasce ponašanja vidljive u kršćanskoj mudrosti izvršili su upravo u gradu. Potvrdila se i pretpostavka da Ivan Zlatousti religiozno-društveno poslanje Crkve suprotstavlja kulturno-povijesnom kontekstu poganskog i židovskog društva jer su odbacili židovsko-poganske navike i njihova mjesta identiteta kao što je teatar koji je od cara proglašen ilegalnim mjestom okupljanja. No, tvrdnja da se Crkva odvaja od društva jer uviđa svoju moć nije dovoljno jaka. Deskriptivnom analizom nije potvrđeno da se Crkva odvaja od društva, kao da bi bila zajednica elite. Ona se samo odvaja od grešne prakse u gradu, ali ostaje aktivna i otvorena za sve građane koji su spremni na obraćenje. Iz toga proizlazi istinitost iduće pretpostavke. Crkva postaje svjesna činjenice da se ne može poistovjetiti s društvom. Posljednja pretpostavka da Ivan Zlatousti crkvenu doktrinu drži uzvišenijom od tadašnjih filozofskih i poganskih uvjerenja također je točna jer im suprotstavlja kršćansku mudrost u ophođenju prema hrani, piću, ekonomskim klasama i najznačajnije, egzistencijalnoj krizi.

Konačno, u trećoj cjelini odgovorili smo na posljednja istraživačka pitanja i posljednje pretpostavke. Sintezom poslanja Crkve prikazali smo da je ekleziologija Ivana Zlatoustog u homilijama *O statuama* dosljedna ostatku eklezioloških tema njegovog opusa. Kontekst rušenja statua ne utječe na promjenu poslanja Crkve. Naprotiv, Ivan Zlatousti je izoštrio tradiciju religiozno-društvenog poslanja Crkve upravo u incidentu sa statuama. Očitije je sučelio kršćansku mudrost s gradskim, poganskim i židovskim običajima. Prikazao je vjerodostojnost

kršćanske zajednice, još je jače povezao s Bogom po slušanju Božje riječi i pohađanju crkve, promicao kršćanski obiteljski život. Sve se to moglo ostvariti jer je religiozno-društveno poslanje Crkve u homilijama stabilno, kao prava nezavisna varijabla koja je utemeljena na Božjoj riječi i liturgijskoj praksi. Nije se dogodilo da se poslanje Crkve promijenilo zbog incidenta sa statuama. Ivan Zlatousti kršćane nije približio poganskoj praksi zaklinjanja, ni gradskim sucima, ni židovskim mjestima, ni potiskivanju vlastitog eklezijalnog opredjeljenja. Učinio je potpuno suprotno jer je ostao dosljedan ostatku svojeg opusa: poslanje Crkve usmjerio je prema Bogu koji jedini može donijeti oproštenje jer je svijetu oprostio po smrti i uskrsnuću Isusa Krista.

Navedenim tvrdnjama o sintezi religiozno-društvenog poslanja Crkve nije se potvrdila pretpostavka da se poslanje Crkve mijenja ovisno o društvenom kontekstu. I u ostalim svojim djelima Ivan Zlatousti naglašava vjerodostojan kršćanski život koji dovodi do ovakvog religiozno-društvenog poslanja. Druga pretpostavka da kontekst rušenja statua djeluje na propovijedanje Ivana Zlatoustog, djelomično je točna. Događaj mu je poslužio da jasnije protumači religiozno-društveno poslanje Crkve. S druge strane, homilije bi bile propovijedane i da nije bilo incidenta sa statuama jer povod propovijedanju bilo je korizmeno vrijeme.

Na kraju, kada se prouči broj homilija *O statuaama* u kojima se izričito povezuje događaj rušenja statua s poslanjem Crkve, ostat ćemo iznenađeni. Ivan Zlatousti ostaje smiren, zna tko jedini može donijeti oprost za grad, zna da se samo Bogu treba obratiti. Njegovo propovijedanje usmjereno je želji da Bog donese konačni oprost. To se čini autentičnim poslanjem Crkve koje je neovisno o događaju u kojem se zajednica nalazi: jedino se pohađanjem crkve, vjerodostojnim kršćanskim životom i objavljenom kršćanskom mudrošću svaki član njegove zajednice izgrađuje za budućnost. Pouka koju Ivan Zlatousti daje nije prolazna ni trenutačna za navedenu egzistencijalnu krizu nego je naprotiv, neprolazno vrijedna. Tako ističe Crkvu kao glavnu i vodeću snagu s kojom bi društvo trebalo računati jer ima tako ozbiljan nauk i neupitna ćudoredna uvjerenja.

Ovim istraživanjem homilija *O statuama* Ivana Zlatoustog pokazalo se da se Crkva postavila uzorom u gradu. Ivan Zlatousti je okupljene kršćane i građane u crkvi usmjeravao prema kršćanskoj mudrosti, običajima i jasnom identitetu. Pokazao je također koje je religiozno-društveno poslanje Crkve. Egzistencijalna kriza u Antiohiji lakše se prebrodila uz konkretno poslanje Crkve. I na kraju, bez uzrokovanja pogubnog nasilja, grad je zadobio carev oprost koji je protumačen kao odraz Božjeg milosrđa.

LITERATURA

Izvori

Joannes CHRISOSTOMUS, *Ad illuminandos catechesis*, II, u: Jacques Paul MIGNE (ur.), *Patrologia cursus completus. Series Graeca*, Paris, 1857. – 1866., XLIX, 231-240.

Joannes CHRISOSTOMUS, *Ad populum Antiochenum*, u: Jacques Paul MIGNE (ur.), *Patrologia cursus completus. Series Graeca*, Paris, 1857. – 1866., XLIX, 15-223.

Joannes CHRISOSTOMUS, *Ad viduam iuniorem*, u: Jacques Paul MIGNE (ur.), *Patrologia cursus completus. Series Graeca*, Paris, 1857. – 1866., XLVIII, 599-620.

Joannes CHRISOSTOMUS, *De sacerdotio*, I, 5, u: Jacques Paul MIGNE (ur.), *Patrologia cursus completus. Series Graeca*, Paris, 1857. – 1866., XLVIII, 623-692.

Joannes CHRISOSTOMUS, *In Acta apostolorum*, u: Jacques Paul MIGNE (ur.), *Patrologia cursus completus. Series Graeca*, Paris, 1857. – 1866., 13-384.

Albert Francis NORMAN (ur. i prev.), *Antioch as a Centre of Hellenic Culture as Observed by Libanius*, Liverpool, 2000.

Albert Francis NORMAN (ur. i prev.), *Selected Works of Libanius*, II, London, 1977.

Philip SCHAFF (ur. i prev.), *Nicene and Post-Nicene Fathers*, I, 9, Michighan, 1889.

Ivan ZLATOUSTI, *Brak*, Split, 2017.

Ivan ZLATOUSTI, *Govori i homilije o nadi u uskrsnuće*, Split, 2018.

Ivan ZLATOUSTI, *Taština i odgoj djece*, Split, 2014.

Jovan ZLATOUSTI, *Protiv Jevreja. Osam propovedi protiv Jevreja*, Beograd, 2007.

Ostala literatura

Nicoleta ACATRIENEI, Perspectives of Saint John Chrysostom for the VUCA World, u: *Managing VUCA Through Integrative Self-Management*, Sharda Nandram – Puneet Bindlish (ur.), Cham, 2017., 27-44.

Michael ADLER, The Emperor Julian and the Jews, u: *The Jewish Quarterly Review*, 5 (1893.) 4, 591-651.

Pauline ALLEN – Bronwen NEIL, *Crisis Management in Late Antiquity (410-590 CE)*, Leiden – Boston, 2013.

Thomas Edward AMERINGER, *The Stylistic Influence of the Second Sophistic On the Panegyrical Sermons of St. John Chrysostom*, Washington, 1921.

Charles Harry AMOS, *John Chrysostom Understanding of the Eucharist in Its Relation to the Christian Life*, magistarski rad, Rhodes, 1987.

Eirini ARTEMI, The Status of Women and Men in the Marriage by John Chrysostom (c. 349-407), u: *Mirabilia*, 21 (2015.) 2, 360-373.

Cara Jean ASPESI, Literacy and Book Ownership in the Congregations of John Chrysostom. u: *Studia Patristica*, 67 (2013.) 1, 333-344.

Daniel Alberto AYUCH, Chrysostom's Unveiling of a New Ethos. The Social-Action Teaching in His Four Sermons on Luke 16:19-31, u: *Teologie Si Socetate, Universitatea Din Oradea Facultatea De Teologie Ortodoxa*, N. Dumitrascu (ur.), Oradea, 2007., 24-43.

William AVERY, The Adoratio Purpurae and the Importance of the Imperial Purple in the Fourth Century of Christian Era, u: *Memoirs of the American Academy in Rome*, 17 (1940.) 1, 66-80.

Norman BAYNES, Idolatry and the Early Church, u: *Byzantine Studies and Other Essays*, Connecticut, 1955., 116-143.

Krešimir BAGIĆ, *Rječnik stilskih figura*, Zagreb, 2012.

Peter BANG, Trade and Empire – In Search of Organizing Concepts for the Roman Economy, u: *Past and Present*, 195 (2007.) 1, 3-54.

Celia BARKER, *The Meletian Schism at Antioch*, diplomski rad, Durham University, Durham, 1974.

Daniel Strokl BEN EZRA, Whose Fast Is It? The Ember Day of Semptember and Yom Kippur, u: *The Ways That Never Parted: Jews and Christians in Late Antiquity and the Early Middle Ages*, A. Becker – A. Yoshiko Reed (ur.), Minneapolis, 2007., 259-282.

Edmund Spencer BOUCHIER, *A Short History of Antioch. 300 B. C. – A. D. 1268*, London, 1921.

Paul BLOWERS, St. John Chrysostom on Social Parasites, u: *Philantrophy and Social Compassion in Eastern Orthodox Tradition: Papers of the Sophia Institute Academic Conference*, M. Pereira (ur.), New York, 2009., 16-30.

Peter BROWN, *The Making of Late Antiquity*, Cambridge – London, 1993.

Robert BROWNING, The Riot of A.D. 387 in Antioch: The Role of Theatrical Claques in the Later Empire, u: *The Journal of Roman Studies*, 42 (1952.), 1-2, 13-20.

Callie CALLON, Images of Empire, Imaging the Self: The Significance of the Imperial Statue Episode in the *Acts of Peter*, u: *Harvard Theological Review*, 106 (2013.) 3, 331-355.

Usp. Alan Cameron, The Imperial Pontifex, u: *Harvard Studies in Classical Philology*, 103 (2007.) 1, 341-384.

Robert CARTER, The Chronology of Saint John Chrysostom's Early Life, u: *Traditio*, 18 (1962.) 1, 357-364.

Joel CASSADY, Saint John Chrysostom and Social Justice, u: *Obsculta* 2 (2009.) 1, 5-12.

Frederick Henry CHASE, *Chrysostom. A Study in the History of Biblical Interpretation*, Cambridge, 1887.

Donald Lemen CLARK, *Rhetoric in Greco-roman Education*, New York, 1957.

Paul Robinson COLEMAN-NORTON, St. Chrysostom's use of the Greek Poets, u: *Classical Philology*, 27 (1932.) 3, 213-221.

Olivia Remie CONSTABLE, *Housing the Stranger in the Mediterranean World*, Cambridge, 2003.

Demetrios CONSTANTELOS, John Chrysostom's Greek Classical Education and Its Importance to Us Today, u: *Greek Orthodox Theological Review*, 36 (1991.) 2, 109-129.

Raffaella CRIBIORE, *The School of Libanius in Late Antique Antioch*, New Jersey, 2007.

Dennis DALEY, The Decline and Fall of the Roman Empire: Lessions on Management, u: *International Journal of Public Administration*, 21 (1998.) 1, 127-143.

Margaret DALY-DENTON, Water in the Eucharistic Cup: A Feature of the Eucharist in Johannine Trajectories through Early Christianity, u: *Irish Theological Quarterly*, 72 (2007.) 4, 356-370.

Cameron DAVIS, St. John Chrysostom's and Philip Melanchthon's Views of Justification (dikaiosis) in St. Paul's Epistles, With Special Atention to How Their Respective Intellectual Environments Influenced Their Interpretations, u: *All Graduate Theses and Dissertations*, 4370 (2015.), 1-80.

Glanville DOWNEY, *A History of Antioch in Syria: from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton – New Jersey, 1961.

Glanville DOWNEY, The Gate of the Cherubim at Antioch, u: *The Jewish Quarterly Review*, 29 (1938.) 2, 167-177.

Glanville DOWNEY, The Olympic Games of Antioch in the Fourth Century A.D., u: *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 70 (1939.) 1, 428-438.

Glanville DOWNEY, The Size and the Population of Antioch, u: *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 89 (1958.) 1, 84-91.

Glanville DOWNEY, Libanius' Oration in Praise of Antioch (Oration XI), u: *Proceedings of the American Philosophical Society*, 103 (1959.) 5, 652-686.

Dennis DULING, (Do Not Swear…) by Jerusalem Because It Is the City of the Great King (Matt 5:35), u: *Journal of Biblical Literature*, 110 (1991.) 2, 291-309.

Nicu DUMITRASCU, St. John Chrysostom and the Responsibility of a Free Conscience, u: *Theology Today*, 73 (2016.) 3, 230-240.

Richard FINN, *Almsgiving in the Later Roman Empire*, Oxford, 2006.

Peter FORREST, Collective Guilt; Individual Shame, u: *Midwest Studies in Philosophy*, 30 (2006.) 1, 145-153.

Georgia FRANK, *Taste and See*: the Eucharist and the Eyes of Faith in the Fourth Century, u: *Church History*, 70 (2001.) 4, 619-643.

Collin GARBARINO, *Resurrecting the Martyrs: the Role of the Cult of the Saints, A. D. 370-430*, doktorski rad, Baton Rouge, 2010.

Ozge GENCAY, *A Private Spectacle in Antioch: Investigation of an Initiation Scene*, diplomski rad, University of Maryland, College Park, 2004.

Timothy GREGORY, *A History of Byzantium*, West Sussex, 2005.

Craig GIBSON (prev.), *Libanius's Progymnasmata: Model Exercises in Greek Prose Composition and Rhetoric*, Atlanta, 2008.

Maud GLEASON, Festive Satire: Julian's Misopogon and the New Year at Antioch, u: *The Journal of Roman Studies*, 76 (1986.) 1, 106-119.

Fabio GUIDETTI, Urban Continuity and Change in Late Roman Antioch, u: *Acta Byzantina Fennica*, 3 (2010.) 1, 81-104.

Themistocles HADJIOANNOU, '*Paul and the Law' in John Chrysostom and Modern Scholarship*, doktorski rad, Glasgow, 2005.

Robert HANN, Judaism and Jewish Christianity in Antioch: Charisma and Conflict in the First Century, u: *Journal of Religious History*, 14 (1987.) 4, 341-360.

Mogens Herman HANSEN, *Polis. An Introduction to the Ancient Greek City-State*, Oxford – New York, 2006.

Kyle HARPER, *Slavery in the Late Roman World AD 275-425*, Cambridge, 2011.

Jill HARRIES, *Law and Empire in Late Antiquity*, Cambridge, 2004.

David HEAYN, Urban Violence in Fifth Century Antioch: Riot Culture and Dynamics in Late Antique Eastern Mediterranean Cities, u: *Concept*: *An Interdisciplinary Journal of Graduate Studies, 32* (2009.) 1, 1-29.

Susan Elaine HILL, *Eating to Excess: the Meaning of gluttony and the Fat Body in the Ancient World*, Santa Barbara – Denver – Oxford, 2011

Robert Charles HILL, *Reading the Old Testament in Antioch*, Leiden – Boston, 2005.

Lieve HOOF – Peter NUFFELEN, Monarchy and Mass Communication: Antioch A.D. 362/3 Revisited, u: *Journal of Roman Studies*, 101 (2011.) 1, 166-184.

Pieter Willem van der HORST, Jews and Christians in Antioch at the End of the Fourth Century, u: *Christian-Jewish Relations through the Centuries*, S. Porter – B. Pearson (ur.), Sheffield, 2000., 228-238.

Benjamin ISAAC, *The Limits of Empire. The Roman Army in the East*, Oxford, 2000.

Iulian ISBASOIU, The Pastoral Care and the Priest Profile in the Study *On the Priesthood* of Saint John Chrysostom, u: *Dialogo*, 2 (2015.) 1, 318-326.

Dušan JAKŠIĆ, *Život i učenje svetog Jovana Zlatousta*, Kraljevo, 2011.

Dayna KALLERES, *City of Demons: Violence, Ritual and Christian Power in Late Antiquity*, Oakland, 2015.

Maria-Fotini Polidoulis KAPSALIS, *Image as Authority in the Writings of John Chrysostom*, doktorski rad, Toronto, 2001.

Aryeh KASHER, The Rights of the Jews of Antioch on the Orontes, u: *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, 49. (1982.), 1., 69-85.

Maijastina KAHLOS, The Emperor's New Images – How to Honor the Emperor in the Christian Empire, u: *COLLeGIUM*, 20 (2016.) 1, 119-138.

Dennis KEHOE, *Law and the Rural Economy in the Roman Empire*, Ann Arbor, ^{4}2010.

John KELLY, *Golden Mouth: the Story of John Chrysostom, Ascetic, Preacher, Bishop*, New York, 1995.

George Alexander KENNEDY, *A New History of Classical Rhetoric*, New Jersey, 1994.

Jeremy KIDWELL, Radical or Realist? An Inquiry into the Social Ethic of John Chrysostom as a Model for Resourcing the Tradition in Reflection of the Common Good, u: *Theology and Economics: A Christian Vision of the Common Good*, Jeremy Kidwell – Sean Doherty (ur.), New York, 2015., 127-142.

Wolfram KINZIG, *Non-Separation*: Closeness and Co-operation between Jews and Christians in the Fourth Century, u: *Vigiliae Christianae*, 45 (1991.) 1, 27-53.

Paul KLOEG, *Antioch the Great. Population and Economy of Second-century Antioch*, diplomski rad, Leiden University, Leiden, 2013.

Carl KRAELING, The Jewish Community at Antioch, u: *Journal of Biblical Literature*, 51 (1932.) 2, 130-160.

Luke LAVAN, Fora and Agorai in Mediterranean Cities during the 4th and 5th c. A.D., u: *Social and Political Life in Late Antiquity*, W. Bowden – A. Gutteridge – C. Machado (ur.), Leiden – Boston, 2006., 195-250.

Luke LAVAN, Political Talismans? Residual *Pagan* Statues in Late Antique Public Space, u: *The Archeology of Late Antique „Paganism“*, L. Lavan – M. Mulryan (ur.), Leiden – Boston, 2011., 439-478.

Luke LAVAN, The Agorai of Antioch and Constantinople as seen by John Chrysostom, u: *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 50 (2007.) 91, 157-167.

John Hugo LIEBESCHUETZ, *Ambrose and John Chrysostom. Clerics between Desert and Empire*, Oxford, 2011.

Ramsay MACMULLEN, *Enemies of the Roman Order*, Cambridge – Massachusetts, 1966.

Wendy MAYER, *Antioch and the West in Late Antiquity, u: Byzantinoslavica*, 61 (2003.), 1., 5-32.

Wendy MAYER, John Chrysostom and his Audience: Distingushing Different Congregations at Antioch and Constantinople, u: *Studia Patristica*, Vol. 31 (1997.) 1, 70-76.

Wendy MAYER, John Chrysostom on Poverty, u: *Preaching Poverty in Late Antiquity*, P. Allen – B. Neil – W. Mayer (ur.), Leipzig, 2009., 69-118.

Wendy MAYER, Povety and Generosity Towards the Poor in the Time of John Chrysostom, u: *Wealth and Poverty in Early Church and Society*, S. Holman (ur.), Grand Rapids, 2008., 140-158.

Wendy MAYER, The Bishop as Crisis Manager. An Exploration of Early Fifth-Century Episcopal Strategy, u: *Studies of Religion and Politics in the Early Christian Centuries*, D. Luckensmeyer (ur.), Brisbane, 2010., 159-172.

Wendy MAYER, *The Homilies of St. John Chrysostom – Provenance*, Rome, 2005.

Wendy MAYER, What Does It Mean to Say that John Chrysostom Was a Monk?, u: *Studia Patristica*, 41 (2006.) 1, 451-456.

Jackyn MAXWELL, *Christianization and Communication in Late Antiquity. John Chrysostom and his Congregation in Antioch*, Cambridge, 2006.

Jaclyn MAXWELL, Pedagogical Methods in John Chrysostom's Preaching, u: *Studia Patristica*, 41 (2006.) 1, 445-450.

Raoul MCLAUGHLIN, *Rome and the Distant East: Trade Routes to the Ancient Lands of Arabia, India and China*, London – New York, 2010.

Wayne MEEKS – Robert WILKEN, *Jews and Christians in Antioch in the First Four Centuries of the Common Era*, Missoula, 1978.

Gerasimos MERIANOS – George GOTSIS, Savings for Redistributive Purposes: Stewardship of Wealth in the Teachings of Basil of Caesarea and John Chrysostom, u: *Managing Financial Resources in Late Antiquity*, G. Merianos i dr. (ur.), London, 2017., 73-115.

Bruce METZGER, Antioch-on-the-Orontes, u: *The Biblical Archaeologist*, 11. (1948.) 4., 69-88.

Thomas MICELI, Collective Responsibility, u: *Roman Law and Economics*, G. Dari-Mattiacci (ur.), u tisku.

Herbert MOORE, *The Dialogue of Palladius Concerning the Life of Chrysostom*, London, 1921.

Roderic MULLEN, *The Expansion of Christianity*, Leiden – Boston, 2004.

Robert MUNTHALI, *Transformation and Development of Human Society: a Homiletical Pastoral Perspective*, doktorski rad, Pretoria, 2011.

Kelvin MUTTER, John Chrysostom's Theology of Marriage and Family, u: *Baptist Review of Theology*, 6 (1996.) 2, 22-32.

John Arbuthnot NAIRN, Introduction, u: *De Sacerdotio of John Chrysostom*, Cambridge, 1906.

Henry NASH, The Exegesis of the School of Antioch: A Criticism of the Hypothesis That Aristotelianism Was a Main Cause in Its Genesis, u: *Journal of Biblical Literature*, 11 (1892.) 1, 22-37.

Arthur Darby NOCK, The Praises of Antioch, u: *The Journal of Egyptian Archaeology*, 40. (1954.), 1., 76-82.

Albert Francis NORMAN, The Library of Libanius, u: *Rheinisches Museum fur Philologie*, 107 (1964.) 2, 158-175.

Douglas O'ROARK, Close-Kin Marriage in Late Antiquity: The Evidence of Chrysostom, u: *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 37 (1996.) 4, 399-411.

Douglas O'ROARK, Parenthood in Late Antiquity: the Evidence of Chrysostom, u: *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 40 (1999.) 1, 51-81.

Eusebius PAMPHILIUS – Socrates SCHOLASTICUS – Evagrius SCHOLASTICUS, *The History of the Church*, London, 1709.

Panayiotis PAPAGEORGIOU, Chrysostom and Augustine on the Sin of Adam and Its Consequences, u: *St Vladimir Theological Quarterly*, 39 (1995.) 4.

Nancy PARDEE, Visualising the Christian Community at Antioch: The Window of the *Didaché*, u: *Forum*, 3 (2014.) 1, 69-90.

Stella PATITUCCI – Giovanni UGGERI, Antiochia sull'Oronte nel IV secolo d. C., u: *Atti del Simposio XI – Simposio Paolino. Paolo tra Tarsio e Antiochia. Archeologia/Storia/Religione*, Roma, 2008., 57-92.

Frans Van De PAVERD, *Saint John Chrysostom, The Homilies on the Statues. An Introduction*, Rome, 1991.

Ivan PETROVIĆ, *Identitet Crkve prema homilijama O statuama Ivana Zlatoustog u kulturno-povijesnom kontekstu kasnoantičke Antiohije*, licencijatski rad, Zagreb, 2015.

Ivan PETROVIĆ – Željko TANJIĆ, Aktualnost *II. homilije O statuama* Ivana Zlatoustog za model Crkve kao kontrastnog društva, u: *Bogoslovska smotra*, 84 (2014.) 2, 327-348.

David POTTER, *The Roman Empire at Bay AD 180-395*, London, 2004.

Simon PRICE, Between Man and God: Sacrifice in the Roman Imperial Cult, u: *The Journal of Roman Studies*, 70 (1980.) 1, 28-43.

Alberto QUIROGA, *Deflecting Attention and Shaping Reality with Rhetoric (the Case of the Riot of the Statues of A.D. 387 in Antioch)*, u: *Nova Tellvs*, 26 (2008.) 2, 135-154.

Alberto QUIROGA, *Relacion retorica – historia – mitologia en los discursos XIX-XXIII, de Libanio de Antiquia*, doktorski rad, Granada, 2005.

Douglas RADKE, *John Chrysostom: On the Statues. A study in Crisis Rhetoric*, diplomski rad, Portland State University, Portland, 1988.

Henning Graf REVENTLOW, *History of Biblical Interpretation. Volume 2: From Late Antiquity to the End of the Middle Age*, Atalanta, 2009.

Sofie REMIJSEN, The Introduction of the Antiochene Olympics: A Proposal for a New Date, u: *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 50 (2010.) 3, 411-436.

Kurt RICHARDSON, The Antiochene School, u: *Dictionary of Biblical Criticism and Interpretation*, S. Porter (ur.), London – New York, 2006., 14-16.

Dana ROBINSON, *Food and Lay Piety in Late Antiquity*, doktorski rad, Washington, 2016.

Johannes ROLDANUS, *The Church in the Age of Constantine. The Theological Challenges*, Oxfordshire, 2006.

Michael Ivanovich ROSTOVTZEFF, *The Social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford – New York, 1957.

Patrick Joseph RYAN, Chrysostom – a Derived Stylist?, u: *Vigiliae Christianae*, 36 (1982.) 1, 5-14.

Helen SARADI-MENDELOVICI, Christian Attitudes toward Pagan Monuments in Late Antiquity and Their Legacy in Later Byzantine Centuries, u: *Dumbarton Oaks Papers*, 44 (1990.) 1, 47-61.

Peter SARRIS, *Economy and Society in the Age of Justinian*, Cambridge, 2006.

Adam SCHOR, Theodoret on the „School of Antioch“: A Network Approach, u: *Journal of Early Chrystian Studies*, 15 (2007.) 4, 517-562.

Kenneth SCOTT, The Significance of Statues in Precious Metal in Emperor Worship, u: *Transaction and Proceedings of the American Philological Association*, 62 (1931.) 1, 101-123.

Robert SELLERS, *Two Ancient Christologies: A Study in the Christological Thought of the School of Alexandria and Antioch in the Early History of Christian Doctrine*, London, 1940.

Margaret Amy SCHATKIN, *John Chrysostom as Apologist*, Thessaloniki, 1987.

Christine SHEPARDSON, *Controlling Contested Places: Late Antique Antioch and the Spatial Politics of Religious Controversy*, Berkley – Los Angeles – London, 2014.

Erica Cristhyane Morais Da SILVA, *Igreja, conflito e poder no seculo IV d.C.: Joao Crisostomo e o Levante das Estatuas em Antiquia*, doktorski rad, Vitoria, 2006.

Morris SILVER, Shifting *Coloni* and Shipless *Mercatores* at Antioch: Revisiting Two Themes in Late Roman Taxation, u: *Marburger Beiträge zur antiken Handels-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, 26 (2008.) 1, 209-224.

Helen SILVING, The Oath: I, u: *The Yale Law Journal*, 68 (1959.) 7, 1329-1390.

David SIM, *The Gospel of Matthew and Chrisitian Judaism: The History and Social Setting of the Matthean Community*, Edinburgh, 1998.

Danielle SLOOTJES, *The Governor and his Subjects in the Later Roman Empire*, Leiden – Boston, 2006.

SOZOMEN, *Ecclesiastical history*, London, 1855.

Hendrik STANDER, Chrysostom Interpretation of the Narrative of the Three Confessors in the Fiery Furnace, u: *Acta Patristica and Byzantina*, 16 (2005.) 1, 91-105.

Justin STEPHENS, A Pagan and Christian interpretation of the 387 Riot of the Statues, u: *ATINER'S Conference Paper Series*, 2013., MDT2013-0391.

Peter STEWART, *Statues in Roman Society*, London, 2003.

Peter STEWART, The Destruction of Statues in Late Antiquity, u: *Constructing Identities in Late Antiquity*, R. Miles (ur.), London, 1999., 159-189.

Jonathan TALLON, *Faith in John Chrysostom's Preaching: a Contextual Reading*, doktorski rad, Manchester, 2015.

June Price TANGNEY – Ronda DEARING, *Shame and Guilt*, New York – London, 2002.

Aytug TASYUREK, Some New Assyrian Rock-Reliefs in Turkey, u: *Anatolian Studies*, 25 (1975.) 1, 169-180.

James Endell TYLER, *Oaths; Their Origin, Nature and History*, London, 1834.

Henry TOCZYDLOWSKI, *An Analysis of the Rhetoric of St. John Chrysostom with Special Reference to Selected Homilies on the Gospel According to St. Matthew*, diplomski rad, Chicago, 1949.

Deborah TOLLEFSEN, The Rationality of Collective Guilt, u: *Midwest Studies in Philosophy*, 30 (2006.) 1, 222-239.

Frank TROMBLEY, *Hellenic Religion and Christianization: C. 370-529*, Danvers, 2001.

Silke TRZCIONKA, *Magic and the Supernatural in Fourth-Century Syria*, London – New York, 2007.

Richard Paul VAGGIONE, *Eunomius of Cyzicus and the Nicene Revolution*, Oxford – New York, 2000.

Andreius VALEVICIUS, Les 24 homelies *De statuis* de Jean Chrysostome, u: *Revue des Etudes Augustiniennes*, 46 (2000.), 1., 83-91.

Benjamin WALKER, *Gnosticism: Its History and Influence*, Wellingborough, 1983.

David WALLACE-HADRILL, *Christian Antioch: A Study of Early Christian Thought in the East*, Cambridge, 1982.

Douglas WATSON, *Black-Robed Fury: Libanius' Oration 30 and Temple Destruction in the Antiochene Countryside in Late Antiquity*, diplomski rad, University of Otawa, Otawa, 2013.

Edward WATTS, Libanius' *Pro Templis* and the Art of Seeing Syria through Rhetoric, u: *Le Vie del Sapere in Ambito Siro-Mesopotamico dal III al IX Secolo*, E. Farrugia (ur.), Roma, 2013., 105-114.

Samuel WEBER, *Theatricality as Medium*, New York, 2004.

Chris Len DE WET, *Preaching Bondage: John Chrysostom and the Discourse of Slavery in Early Christianity*, Oakland, 2015.

Chris Len De WET, *The Homilies of John Chrysostom on 1 Corinthians 12: A Model of Antiochene Exegesis on the Charismata*, diplomski rad, University of Pretoria, Pretoria, 2007., 246-248.

Chris Len DE WET, The Priestly Body: Power-Discourse and Identity in John Chrysostom's 'De Sacerdotio', u: *Religion and Theology*, 18 (2011.) 3-4., 351-379.

Norbert WIDOK, Christian Family as Domestic Church in the Writings of St. John Chrysostom, u: *Studia Ceranea*, 3 (2013.) 1, 167-175.

Andrew WILSON, City Sizes and Urbanization in the Roman Empire, u: *Settlement, Urbanization and Population*, A. Bowman – A. Wilson (ur.), Oxford, 2011., 161-195.

Frances YOUNG, Alexandrian and Antiochene Exegesis, u: *A History of Biblical Interpretation*, *Volume 1: The Ancient Period*, A. Hauser – D. Watson (ur.), Michigan – Cambridge, 2003., 334-354.

Frances YOUNG, Antiochene School, u: *Dictionary of Biblical Interpretation*, J. Hayes (ur.), Nashville, 1999., 39-41.

Gary YOUNG, *Rome's Eastern Trade: International Commerce and Imperial Policy, 31 BC – AD 305*, London – New York, 2001.

Magnus ZETTERHOLM, *The Formation of Christianity in Antioch*, London – New York, 2003.

ŽIVOTOPIS AUTORA S POPISOM OBJAVLJENIH RADOVA

IVAN PETROVIĆ (1986.), poslijediplomac fundamentalne teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, licenc je teoloških znanosti i prvostupnik fonetike i sociologije. Godine 2015. obranio je licencijatski rad pod naslovom *Identitet Crkve prema homilijama* O statuama *Ivana Zlatoustog u kulturno-povijesnom kontekstu kasnoantičke Antiohije*. Tijekom poslijediplomskog studija održao je izlaganja na više međunarodnih konferencija (Durham, Postira, Saarbrücken, Solun, Wittenberg, Zagreb) i objavio nekoliko znanstvenih radova. Sudjelovao je u programu Erasmus stručna praksa (2012./2013.) na Teološkom fakultetu u Solunu istražujući homiletiku i homilije Ivana Zlatoustog. Istraživački interesi: homilije *O statuama* Ivana Zlatoustog, rana kršćanska homiletika, grčka retorika, ekleziologija, moderni homiletski pravci.

Ivan ANTUNOVIĆ – Ivan PETROVIĆ, U prilog induktivnoj metodi u homiliji, u: *Obnovljeni život*, 69 (2013.) 2, 225-235.

Anđelko DOMAZET – Ivan PETROVIĆ, Važnost opisivanja (*ekphrasis*) u homilijama *O statuama* Ivana Zlatoustog, u: *Knjiga sažetaka: Istraživanja govora = Book of Abstracts:Speech Research*, J. Vlašić-Duić – G. Varošanec-Škarić (ur.), Zagreb, 2013., 50-51.

Ivan PETROVIĆ, Panegyrical Elements of *XXI Homily On the Statues* of John Chrysostom, u: *Dani Ive Škarića, Druga međunarodna konferencija o retorici – Knjiga sažetaka = Days of Ivo Škarić, 2nd International Conference on Rhetoric – Book of Abstracts*, A. Runjić-Stoilova – G. Varošanec-Škarić (ur.), Zagreb, 2013., 83-84.

Ivan PETROVIĆ, The Preaching with the Refrain, u: *Viva Vox Evangelii – Reforming* Preaching, J. Hermelink – A. Deeg (ur.), Leipzig, 2013., 327-339.

Ivan PETROVIĆ – Anđelko DOMAZET, Sastavljanje propovijedi prema homiletici Davida Buttricka, u: *Služba Božja*, 53 (2013.) 2, 117-133.

Ivan PETROVIĆ – Željko TANJIĆ, Aktualnost *II. homilije O statuama* Ivana Zlatoustog za model Crkve kao kontrastnog društva, u: *Bogoslovska smotra*, 84 (2014.) 2, 327-348.